

2013
Anuari
dels valors
Temps de
regeneració,
temps de
reconnexió

Fundació Lluís Carulla
ESADE

Anuari dels valors 2013

Direcció:

Àngel Castiñeira

Equip investigador:

Teo Mellén, Marta Olivé, Lluís Sáez

Consell Editorial:

Àngel Castiñeira, Pau Mas, Raimon Ribera

Suport a la recopilació estadística:

Núria Pujolàs

La col·lecció Observatori dels Valors
és una iniciativa de la
Fundació Lluís Carulla i la Càtedra LideratgeS
i Governança Democràtica d'ESADE

1a edició: juny de 2014

Foto de la coberta:

Bieke Depoorter, Soweto, Sud-àfrica,

6 de desembre de 2013

© Bieke Depoorter/Magnum Photos/Contacto

© Del text: els autors

© D'aquesta edició:

Editorial Barcino, SA

Acàcies núm.15

08027 Barcelona

www.editorialbarcino.cat

Coordinació editorial

Jordi Quer

Correcció lingüística

Tina Vallès i Maria Carbó

Disseny

Jordi Casas

Maquetació

Tractament i Ajuda Gràfica

Impressió

Gràfko

Dipòsit legal: B. 12932-2014

ISBN: 978-84-7226-973-6

Advertiment legal: són
rigorosament prohibides, sense
l'autorització dels titulars del
copyright, la reproducció total
o parcial d'aquesta obra per
qualsevol procediment,
incloent-hi la reprografia

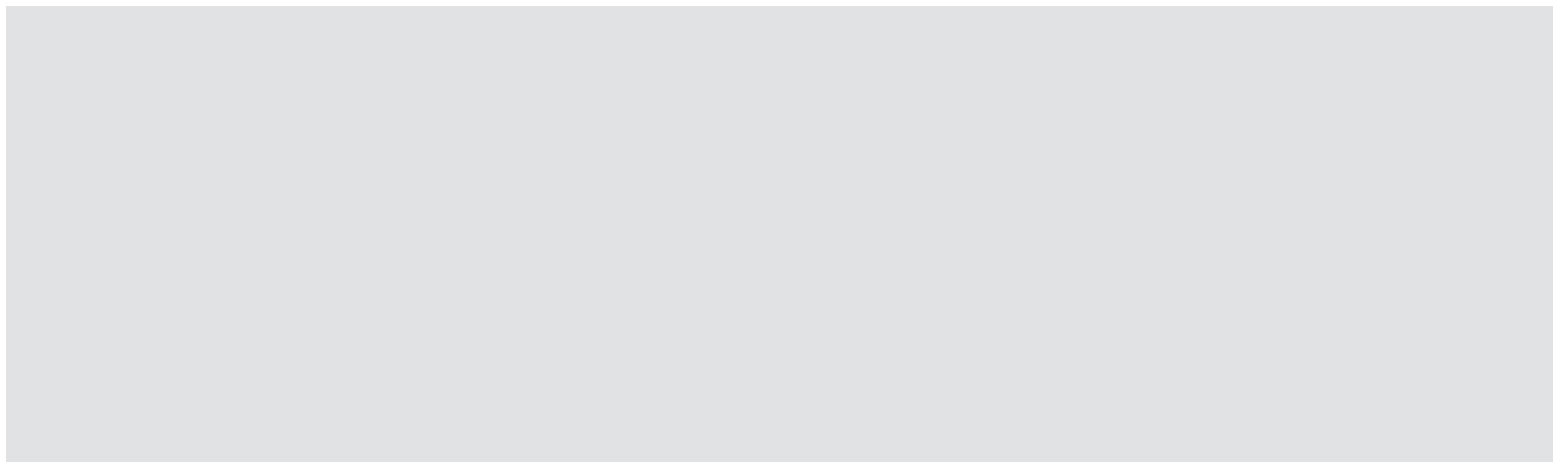

2013

Anuari dels valors

Temps de
regeneració,
temps de
reconnexió

Continguts

- Presentació, 8
- 1 Editorial: temps de regeneració, temps de reconexió, 13
- 2 Panoràmica de l'any 2013: els valors a la premsa escrita, 19
- 3 Temes a fons, 39
 - 3.1 Corrupció política a l'Estat espanyol i a Catalunya, 41
 - 3.2 El procés sobiranista a Catalunya: persistir i decidir, 48
 - 3.3 Crisi econòmica, retallades socials i futur de l'Estat del Benestar, 55
 - 3.4 El difícil camí de les primaveres àrabs, 61
 - 3.5 L'emergència de la societat civil, 66
 - 3.6 Llibertat i seguretat en l'era del Gran Germà, 73
 - 3.7 Lideratges i valors, 79
 - 3.8 Les mobilitzacions en defensa del dret a l'habitatge, 85
- 4 Conclusions, 91
- 5 Enllaços d'interès, 99
- 6 Annex metodològic, 107

Presentació

La publicació que teniu a les mans és alhora una mica insòlita i ben normal. Perquè hauria de ser normal que, en un país, cada any es faci balanç de quins han estat els grans debats socialment compartits que facin referència als valors, referents ineludibles de tota dinàmica social. Però no és habitual fer-ho. Els valors són sovint un assumpte escorredís, una mica difícil d'abordar: hi pesa la subjectivitat, hi ha punts de vista molt diversos, no gaire gent es dedica a reflexionar-hi sistemàticament... D'aquí que aquesta nova publicació que us presentem, que neix amb vocació de continuïtat, sigui el que dèiem: una mica insòlita i ben normal al mateix temps.

El cas és que la Fundació Lluís Carulla fa anys que ha establert una col·laboració regular amb la Càtedra LideratgeS i Governança Democràtica d'ESADE per treballar els valors i impulsar recerques sobre la situació de valors concrets en l'àmbit català, o sobre com intervien els valors en determinats àmbits de la nostra dinàmica social. Fruit d'això ha estat la creació de l'Observatori de Valors i la publicació de disset monografies que cobreixen una àmplia panoràmica i aborden des de la família fins a les noves tecnologies, des de la joventut fins als mitjans de comunicació, etc. Però es tenia la sensació que mancava un altre tipus d'instrument, un instrument complementari: un balanç anual que abordés els valors globalment. És cert que els mitjans de comunicació parlen constantment —però fugaçment— de qüestions directament

imbricades amb el que els acadèmics anomenen la *problemàtica axiològica*, però es trobava a faltar una anàlisi especialitzada, alhora més completa i reposada, de quins havien estat els grans debats axiològics de l'any a Catalunya. I és per donar resposta a aquest neguit que neix l'*Anuari* que us disposeu a llegir.

Esperem fer amb això un modest servei al nostre país. Si, com ha dit algú, un poble és un espai de deliberació sobre les preocupacions compartides, té sentit dotar-nos d'eines que posin sobre la taula i reflecteixin una part significativa d'aquesta deliberació, la vinculada als valors. Reflexionar-hi en veu alta ajuda a prendre consciència de la realitat, la pertinència i la importància d'aquest debat, i per tant de l'efectivitat d'una dinàmica que ens fa comunitat, que ens relliga, que teixeix bona part dels lligams que constitueixen l'ordit de la nostra identitat.

En aquest sentit, aquest *Anuari* és una eina local. Però mostrar les preocupacions axiològiques de la nostra societat porta a anar més enllà d'aquest caràcter i vincular-se amb la globalitat, perquè la problemàtica que té els valors com a referència és universal i estableix ponts de comunicació, de contrast o de sintonia, entre les diferents col·lectivitats amb qui compartim el planeta. Relacionar-nos amb altres comunitats vol dir en bona mesura mostrar-los què ens preocupa, quines són les nostres prioritats, des de quins pressupòsits ens mirem el món, a quines causes volem contribuir, com volem fer i ser.

Aquesta publicació té l'ambició, doncs, de subratllar quins han estat els debats sobre les opcions preferents dels catalans a l'hora de reflexionar i posicionar-se en els valors i d'impulsar la seva translació a les pràctiques individuals, comunitàries i institucionals, de constatar quina és la presència dels valors a la nostra vida pública. En què pensem, de què parlem, què ens preocupa en allò que fa referència, d'una banda, a les escales de preferència que permeten jutjar les actuacions i els esdeveniments i, de l'altra, als elements capaços de dotar de sentit i motivació la nostra vida col·lectiva. Dues dimensions que cap societat pot menystenir, i que faran que siguin més madures les societats que les treballin i les explicitin.

Com passa sovint, els recursos són limitats i condicionen les ambicions. S'han hagut de prendre decisions, com la de limitar-se a resseguir aquests debats axiològics a través de la premsa escrita d'àmbit català o posar un mínim d'extensió a les referències escrites relatives als valors que hi apareixen. Unes referències que s'orienten en un doble sentit: d'una banda, aquells textos on es parla explícitament de determinats

valors o contravalors, i, de l'altra, els que aborden temes més generals amb unes implicacions axiològiques especialment rellevants. En aquestes mateixes pàgines trobareu explicacions més detallades de la metodologia emprada, en la qual l'aspecte quantitatiu i el qualitatiu miren d'harmonitzar-se de manera prou adient.

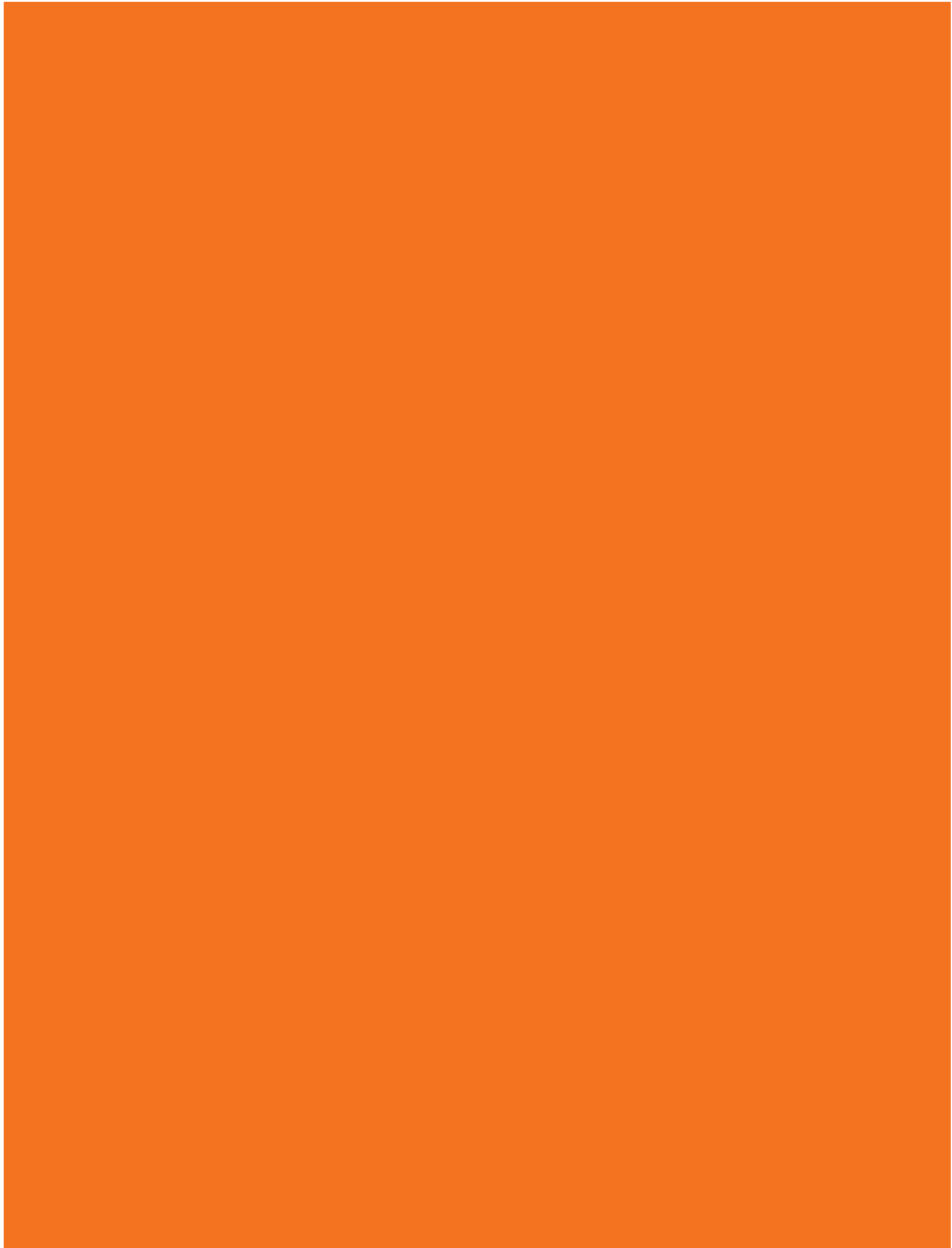
L'Anuari s'estructura en dues parts: una de caire més estadístic, que recull el recompte de notícies de temàtica axiològica que hem computat en les diferents edicions diàries de les quatre capçaleres catalanes, més la capçalera estatal d'*El País* (en la seva edició catalana) al llarg de tot el 2013; i una altra de caràcter més qualitatiu, que tot enllaçant amb les temàtiques de més prevalença i importància de l'any, fa una anàlisi més aprofundida de quins han estat els punts clau del debat axiològic i les diferents posicions que s'hi han manifestat. La part quantitativa esdevé així una panoràmica descriptiva general del ressò mediàtic que han tingut les notícies vinculades a qüestions de valors, basant-se estrictament en la quantitat de notícies que han ocupat un espai diari de rellevància. La part qualitativa, al seu torn, amplia l'abast de cada tema, per procurar-ne una visió més reflexiva i comprensiva, i per explicar la relació que cadascun dels temes tenen amb els valors que s'hi posen en joc. Per tant, en aquesta part s'han tingut en compte —a més del contingut de les notícies— els articles que han anat apareixent al llarg de l'any en les pàgines d'opinió de les diferents capçaleres estudiades, però abastant-los no des d'una perspectiva quantitativa, sinó des d'una perspectiva integral, que recollís els diferents posicionaments mostrats quant als valors que presidien cada tema, amb independència del seu grau de repetició. D'aquesta manera, la part qualitativa pretén eixamplar la mirada per oferir tot l'entorn pendular de les reflexions i les opinions axiològiques existents.

La part qualitativa es desglossa en diferents apartats, sobre cada tema, i en resulten un total de vuit, que responen als vuit temes axiològics que hem considerat de més transcendència mediàtica a casa nostra durant el 2013. S'acaba *l'Anuari* amb unes conclusions a tall de resum que pretenen integrar les problemàtiques i que, alhora, tenen un lligam especial amb el contingut de l'editorial, on es perfila la posició de l'equip que ha elaborat aquest treball.

La metodologia seguida en la panoràmica ha consistit a fer un recompte del nombre de dies en què una notícia de contingut axiològic apareixia ocupant almenys mitja pàgina, en cadascuna de les capçaleres de diaris previstes. De l'agregació de notícies en totes les capçaleres, i al llarg de

l'any, en surt un «indicador de ressò mediàtic», termòmetre estrictament quantitatiu (tot i que amb un filtre qualitatiu, basat, com hem vist, en l'espai ocupat per la notícia) de la presència i la rellevància de cada bloc de notícies en la premsa catalana. Els recomptes es fan òbviament per temàtiques generals, però també es desglossen per subtemàtiques (casos més concrets) i per edicions mensuals. En el primer cas, això ens permet discernir —en aquelles temàtiques que presenten diferents casuístiques internes distingibles (com en la corrupció)— els casos més i menys prominents. En el segon cas, el còmput d'edicions mensuals ens permet veure l'evolució de cada temàtica, i en el seu cas de cada subtemàtica, de manera que es vegin les cadències informatives i la major o menor regularitat que presenta cada bloc temàtic. Complementàriament a aquesta breu explicació, en un annex metodològic s'expliciten amb detall els diferents aspectes del disseny de la recerca feta, així com la metodologia concreta emprada en cada bloc.

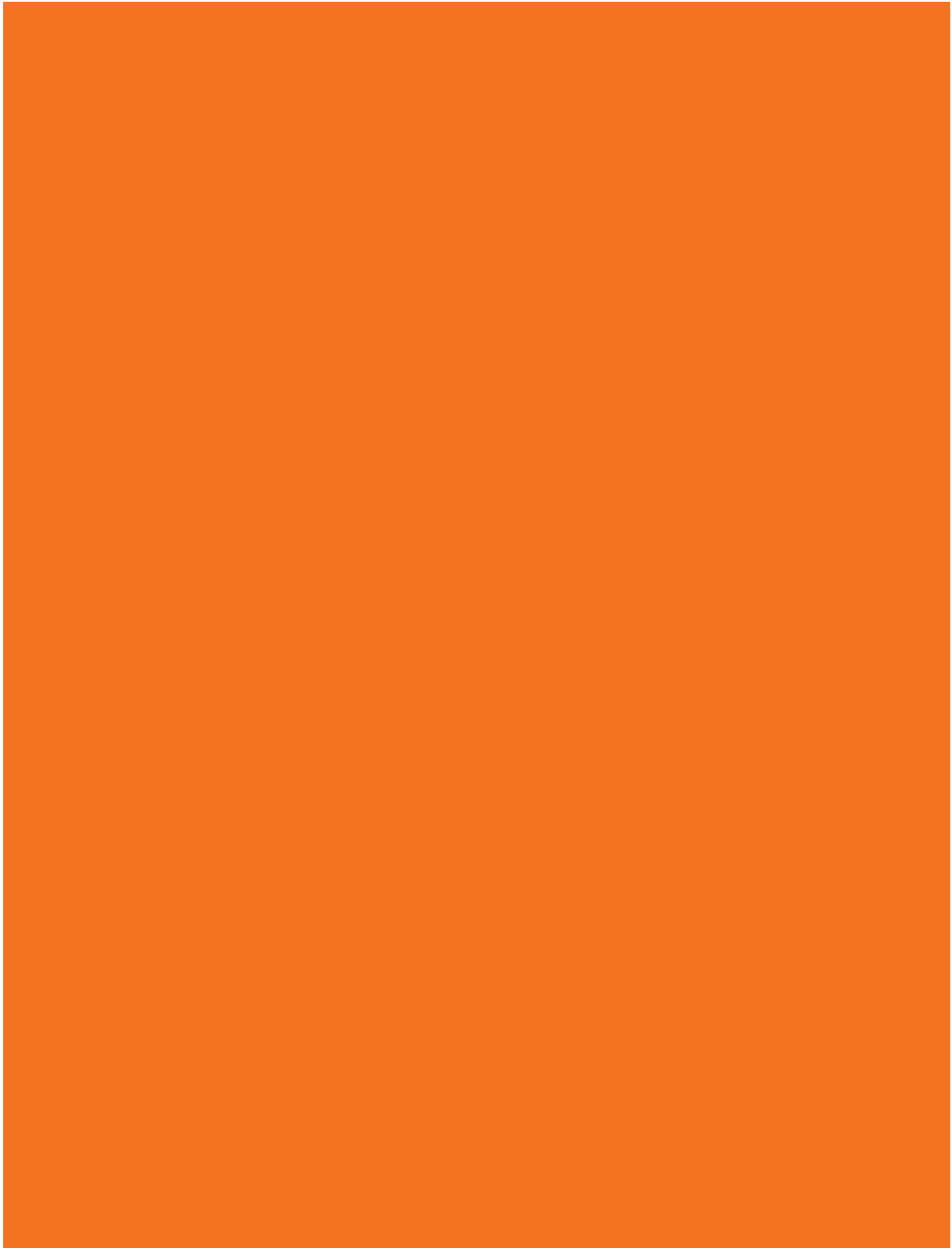
Tant de bo aquesta panoràmica us sigui d'interès i utilitat. Us podem assegurar que la feina —la molta feina que ha comportat— ha estat feta amb la convicció de la seva rellevància. Una primera vegada sempre comporta tempteigs, decisions arriscades i potser equivocades, reajustaments metodològics que com podeu imaginar no són senzills de gestionar. Però la feina feta ara posa alhora les bases per continuar fent, i potser amb més precisió, futures panoràmiques actuals de com els catalans vivim i treballem la qüestió dels valors en el nostre dia a dia.

A large, bold, black stylized number '1' that serves as a background for the text. The top of the '1' is slanted to the left, and the base is wider than the stem.

**Editorial:
temps de
regeneració,
temps de
reconnexió**

Venim de —i patim encara— un temps convuls que ha regirat l'economia, la societat, la política, les institucions, el medi ambient i el món. Han esclatat primaveres incertes als països àrabs amb conflictes armats i un altíssim nombre de morts civils. Les economies occidentals han patit crisis bancàries i bombolles financeres i immobiliàries de dimensions impensades i efectes socials devastadors, mentre que les economies asiàtiques —que apareixien com les vencedores provisionals de la globalització— han començat ara la seva desacceleració i fins i tot alguns mercats emergents han entrat també en crisi. El poder de les noves tecnologies ha mostrat la seva cara més ombrívola a partir dels casos espectaculars d'espionatge denunciats, i ha generat greus interrogants sobre el respecte envers la nostra privacitat. L'estela de la corrupció i dels paradisos fiscals s'ha estès als partits polítics, a les fundacions, a les empreses i fins i tot als representants institucionals de la justícia i de la monarquia. Milers de petits estalviadors s'han vist afectats per l'escàndol de les preferents en el mateix moment que un tsunami enorme escombrava el món de les caixes que havia perdurat des de començaments del segle XIX. La reclamació sobiranista de la ciutadania catalana, expressada de manera cívica, pacífica i multitudinària persisteix en la voluntat de redefinir el contracte polític establert amb l'Estat espanyol i posa a prova els principis democràtics i els valors de la legalitat constitucional i la legitimitat política. La mort de líders forts com Nelson Mandela o Margaret Thatcher ens ha obligat, de retruc, a preguntar-nos sobre la solidesa i els valors dels nostres líders en

moments transformacionals com els actuals. La llista d'esdeveniments extraordinaris podria continuar.

En aquest temps convuls que ens ha tocat viure es tracta de saber què és el que ens pertoca fer, quines són les prioritats en el moment actual. Els temps de crisi són temps d'aprenentatge i de propòsits i, si ho volem, són temps transformacionals, de compromís i de regeneració.

Creiem que el denominador comú de molts dels problemes que estem afrontant és que estan vinculats amb el món dels valors. Constatem un afebliment de la connexió entre les persones, les organitzacions i la societat en general amb allò que, abusant de la terminologia acadèmica, en podríem dir els *fonaments axiològics*. Potser el nivell d'aplicació pràctica dels valors no difereix gaire del d'altres moments, però ara fins i tot hem perdut els discursos públics sobre els valors. O potser també ha disminuït la nostra destresa per traslladar-los de manera exigent i no relaxada a les nostres pràctiques quotidianes. Dit d'una altra manera, la nostra vida, la nostra activitat, els nostres criteris d'actuació sovint han quedat massa lluny d'allò que en podríem dir els grans valors, uns valors bàsics que han mostrat un grau de permanència i de validesa notables en entorns culturals diversos, uns valors que formen un paquet ben travat, coherent, harmònic, de manera que potser se'n pot posar un en primer pla però no és possible afirmar-ne uns i negar-ne uns altres.

Aquesta apel·lació a uns grans valors compartits sovint rep tres menes de crítiques: una, que són massa abstractes, massa allunyats de la realitat quotidiana, massa teòrics; una altra, que són massa ambiciosos, massa idealistes, i finalment que són carrinclons, que fan olor d'antic. És com si els valors deambuessin entre la filosofia i la sagristia, però mai pel bell mig de les nostres vides de cada dia. No compartim aquesta visió. Els valors sòlids continuen sent el fonament de tota perspectiva de vida de qualitat i un generador de sentit inesgotable de propòsit, d'orientació, de vertebració, de cohesió i d'aplegament de molta gent en una proposta atractiva de voler millorar la realitat.

Ens referim a valors com ara la justícia, la pau, la llibertat, la igualtat, la solidaritat, la bellesa, la bondat, la veritat i l'amor; com l'honestedat, la integritat, la dignitat de la persona, el respecte pel medi ambient; valors que es troben en el fonament de tot allò que en les nostres vides quotidianes considerem digne d'una vida humana, tot allò que ens porta a emprendre accions amb sentit i amb propòsit.

Pot ser molt bé que ara sigui, doncs, temps de tornar als fonaments, de reconnectar amb els nostres valors bàsics, temps de tornar-nos a confrontar amb ells, de pensar-hi, de parlar-ne, de preguntar-nos quina

mena de relació hi volem tenir, fins a quin punt estem disposats a incorporar-los a les nostres vides, a la nostra manera de fer, fins a quin punt volem comprometre'ns amb ells per encarnar-los, per fer-los reals, operatius.

Se'ns diu sovint que el sistema econòmic capitalista ja incorpora, en el seu ADN, determinats valors; però si alguna cosa ha posat de manifest la crisi econòmica i social que ara vivim és que les societats són capaces d'oblidar els valors que les han portades on són. El consum desafortat, el creixement enfocat al lucre i l'especulació han convertit en desferra valors com l'estalvi, la tenacitat, l'esforç, el creixement personal i social. Es tracta de valors que també haurien de formar part del nostre sistema econòmic actual i amb els quals ens haurem de reconnectar. Perquè de la crisi econòmica potser ens en rescatarà el Banc Central Europeu, però d'una crisi de sentit només ens en podem rescatar nosaltres.

I si parlem de reconexió és perquè tenim la sensació que en algun moment dels anys de bonança el vincle entre valors i pràctiques es va afeblir. Amb els valors deixats al marge, gairebé invisibles, les pràctiques concretes van ser incapaces d'aferrar-s'hi i, massa sovint, van trobar confort en contravalors: el frau, la deshonestedat, l'abús de poder i tants altres.

Parlem, doncs, d'una reconexió que s'ha de produir en tres àmbits. Reconexió en l'àmbit de les persones concretes, de les històries de vida individuals, dels reptes personals que tenim al davant. Aquests valors ens haurien d'interpel·lar fins a la nostra arrel, i haurien d'esdevenir eixos vertebradors del nostre comportament. Reconexió també en l'àmbit de les organitzacions de tota mena: empreses, escoles, associacions, partits, sindicats, grups d'esplai, parlaments, òrgans judicials, governs, administracions públiques... Les organitzacions, ho vulguin o no, també es vertebren al voltant de determinats valors, també orienten la seva acció en funció dels valors, i és necessari posar sobre la taula quins són aquests valors i veure fins a quin punt han de ser sotmesos a crítica, a avaluació i a revisió, i fins a quin punt estan en sintonia amb els valors bàsics dels quals parlàvem. Això ens permetria tenir organitzacions que respectessin i promoguessin els grans valors entre els seus membres i assumissin grans valors en la seva identitat organitzativa. Reconexió, finalment, en l'àmbit de les societats, unes societats que consensuïn els grans valors compartits que volen defensar i enfortir i que facin del respecte i la potenciació d'aquests un objectiu prioritari, un orientador de les seves estructures i de les dinàmiques socials.

Per tot això, no podem desapropiar l'oportunitat de fer una reflexió a fons sobre els nostres fonaments axiològics. Fer-ho de veritat ens pot representar un repte per al nostre estil de vida actual, però també una

font d'il·lusió pel futur. Som, potser, a les portes d'un nou cicle econòmic i polític. Hi arribem exhausts i confosos, en alguns casos havent perdut bous i esquelles. Per aquest motiu, els temps de reconexió són temps de rectificació i regeneració, de fer foc nou, d'assumir el compromís dels rebels amb causa, de redefinir el nostre contracte social i cívic, d'escollir com a referents els qui veritablement poden donar exemple de vida bona. La gran lliçó d'aquests anys de fúria i devastació és que no tirarem endavant només amb valors febles, tous o efervescents, sinó que els individus i la comunitat necessitem un arrelament axiològic profund. Si no volem tornar a ensopegar amb els mateixos errors del passat, si no volem esdevenir de nou éssers reactius i amnèsics, hem d'assumir el compromís públic i solemne de reconexió amb els valors i de modificació de les nostres pràctiques. Reconnectar amb els valors podria ser també la millor forma de reconnectar-nos individualment i comunitàriament. Ho necessitem nosaltres i ho necessita el país.

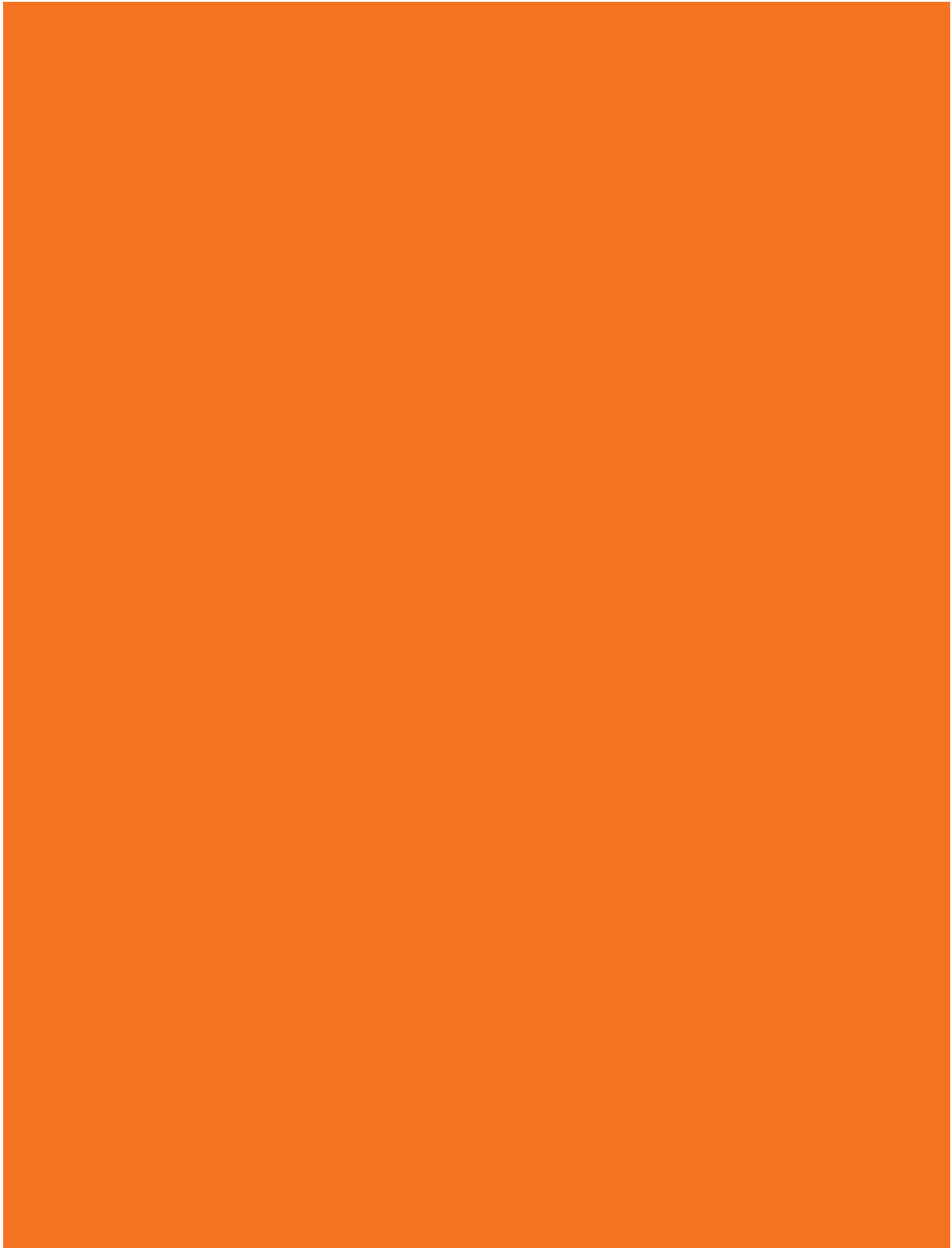
Si aquest informe aconseguix oferir elements d'informació i de reflexió que contribueixin a facilitar aquesta tasca, haurem assolit el nostre objectiu. Perquè constatar quina és la nostra situació en el camp dels valors només té sentit en el marc d'un desig de construir un futur millor, una societat millor, unes vides humanes més reeixides.

A large, bold, black stylized number '2' that serves as a background for the text. The top curve of the '2' is open on the left side.

**Panoràmica
de l'any 2013:
els valors a la
premsa escrita**

En aquest apartat ens proposem oferir una visió general del que ha donat de si l'any 2013 des de la perspectiva dels valors i a partir del tractament de dades fet amb la premsa escrita publicada a Catalunya. Tal com s'exposa en l'annex metodològic, el treball s'ha dut a terme a partir de les notícies susceptibles de generar debat, controvèrsia i propostes al voltant dels valors, tot definint etiquetes per a cada tema, unes etiquetes que posteriorment s'han agrupat per conformar vuit temàtiques més globals.

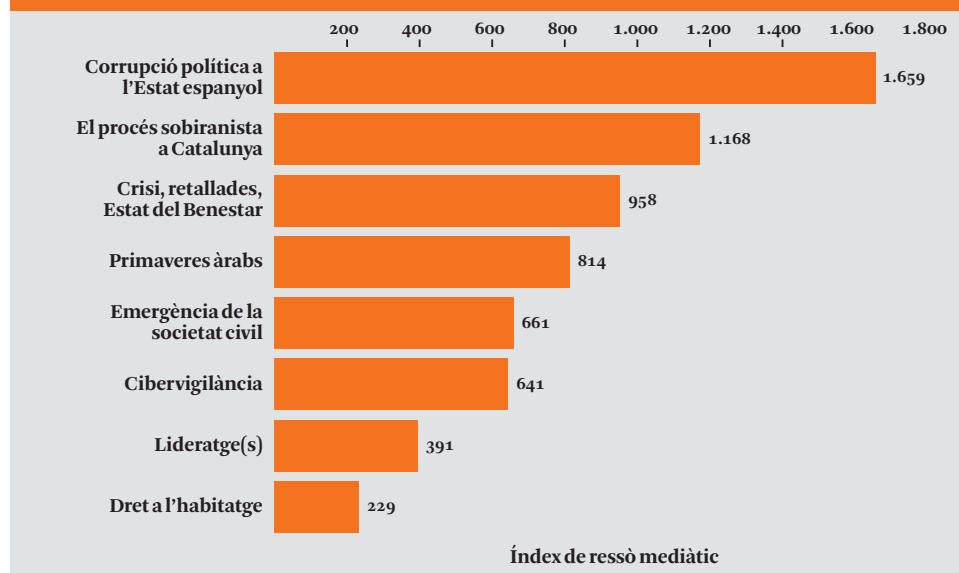
Atenent a la rellevància respectiva de les vuit temàtiques clau de l'any identificades, podem dir, d'entrada, que la problemàtica de la corrupció política al conjunt de l'Estat espanyol i les discussions al voltant del procés sobiranista de Catalunya han estat, sense cap mena de dubte, les dues temàtiques més prevalents (gràfic 1). D'aquestes qüestions, d'àmbit polític, se n'ha fet difusió tant en forma de notícies (referenciant els fets esdevinguts) com en forma d'articles d'opinió, tot generant i alhora nodrint un debat axiològic molt present en la societat civil catalana al llarg de tot l'any.

En tercera posició queden les notícies que han tingut a veure amb les anomenades *retallades socials*, i per extensió amb tot el debat derivat dels efectes de la crisi econòmica i de la reestructuració de l'Estat del Benestar com a model socioeconòmic i polític europeu i occidental, però amb un particular enfocament en el cas català i espanyol. En la línia dels drets econòmics i socials, aquesta temàtica entronca amb la

1. Tal com explicitem a l'annex metodològic d'aquest *Anuari*, les dades numèriques disponibles per a cada etiqueta (per exemple *Cas Bàrcenas* o *Guerra civil a Síria*) s'expressen en edicions, és a dir, en la suma del nombre de dies que la notícia o temàtica apareix en les cinc capçaleres de diaris analitzades. En fer el sumatori de dades de les cinc capçaleres, el resultat pot excedir òbviament les 363 edicions anuals d'un diari i té un màxim o límit de 1.815 (363 edicions de les cinc capçaleres). Tanmateix, amb la finalitat de generar una visió de conjunt, s'han agrupat les etiquetes formant vuit clústers temàtics per als quals s'ha calculat un «índex de ressò mediàtic» que en permet la comparativa.

Gràfic 1.1: Les temàtiques susceptibles de controvèrsia axiològica amb més ressò mediàtic durant el 2013

qüestió del dret a l'habitatge, la qual hem preferit desglossar perquè té autonomia pròpia, atesos els debats que ha suscitat en la societat catalana, on la problemàtica ha estat especialment punyent. No endebades, aquesta qüestió per si mateixa s'ha erigit en la vuitena temàtica axiològica de més ressò mediàtic, com es pot veure en el gràfic anterior.

La primera temàtica axiològica d'àmbit forà la trobem en la quarta posició, amb les crisis sistèmiques que sacsegen bona part dels països de cultura musulmana. Són les anomenades *primaverares àrabs*, en termes genèrics, però que afecten tant països que no entrarien estrictament en la definició d'*àrabs* (Turquia i Egipte) com fenòmens de molta més magnitud axiològica (pels valors en joc) com el de la guerra civil de Síria o la intervenció francesa a Mali per frenar la rebel·lió islamista. És un fenomen que ha tingut, per tant, manifestacions molt diverses, per bé que situa en el seu epicentre debats sobre valors com la llibertat, la democràcia, la responsabilitat i fins i tot la cultura de la pau.

Les temàtiques axiològiques en sisena i setena posició són també més aviat d'índole forana (en especial, els lideratges, perquè han afectat líders no catalans ni espanyols), però en el cas de la cibervigilància, hi ha hagut també una lectura local, arran dels casos d'espionatge a casa nostra. El debat, però, transcendeix les fronteres territorials i se situa en la controvèrsia sobre els límits dels usos de les noves tecnologies per a determinats fins.

Finalment, l'emergència de la societat civil és una qüestió agregada que es fa ressò d'un fenomen reactiu que segueix les altres crisis plantejades.

Qüestions com la corrupció, la sobirania de Catalunya, les retallades socials o el drama social dels desnonaments han fet sortir la gent al carrer, i han fet emergir una societat civil que planteja noves formes de ser i de fer, més enllà de la seva reactivitat contrària al deteriorament de la situació social.

Vist, doncs, en perspectiva, una mica més del 70 % de les edicions recollides al gràfic anterior versen sobre una realitat d'àmbit majoritàriament català o estatal, mentre que el gairebé 30 % restant es focalitza sobre realitats externes (encara que el tema de la cibervigilància sigui mixt, en certa manera, perquè té focalitzacions internes i externes).

De la mateixa manera, els quatre ítems més prominents ens parlen de crisis sistèmiques profundes que qüestionen les antigues legitimitats oficials, aspecte que també recull el cinquè ítem, ja que l'aparició de la societat civil tindrà elements de solidaritat social, però també de reivindicació econòmica i política, així com de reivindicació nacional.

A continuació oferim una panoràmica més detallada de cadascuna de les vuit temàtiques i, en cada cas, incidim en els aspectes més rellevants.

1. Corrupció política a l'Estat espanyol i a Catalunya

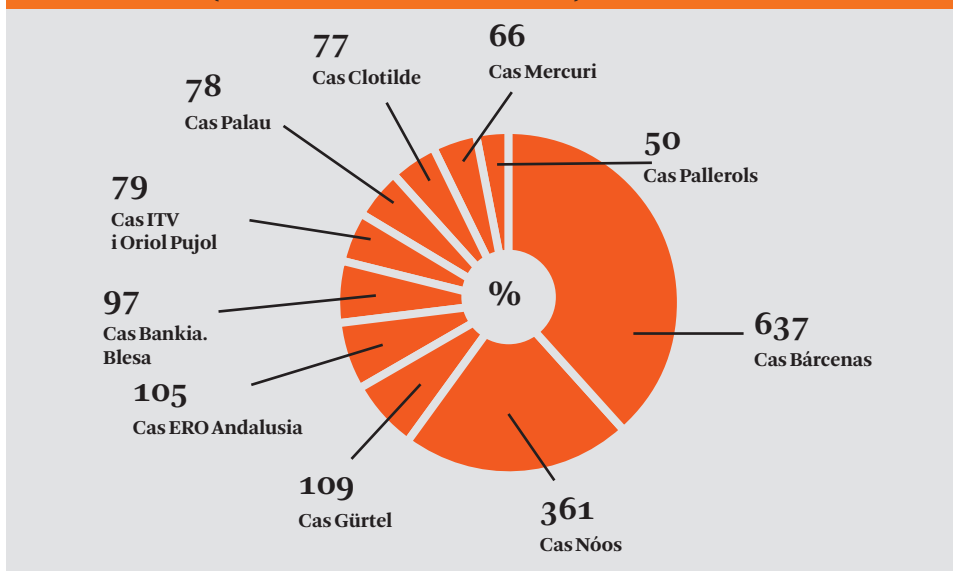
Per a la construcció de l'índex de ressò mediàtic que hem anomenat *Corrupció política a l'Estat espanyol*, s'han considerat els deu casos de corrupció més rellevants (en nombre d'edicions), dels quals els primers cinc corresponen a casos de corrupció d'abast estatal, mentre que els altres cinc se circumscriuen a l'àmbit català. Si bé la temàtica de la corrupció inclou també altres casos, més enllà dels deu casos considerats,² i si bé la premsa s'ha fet ressò també de la corrupció en altres àmbits sectorials com ara el de l'esport (dopatge, compra de partits, etc.) i també territorials (casos de corrupció al govern francès, a la política italiana, etc.), creiem que allò que ha preocupat el ciutadà al llarg del 2013 han estat els grans casos de corrupció vinculats als governs i els partits polítics catalans i espanyols.

Aquests grans casos han contribuït a crear una sensació de taca d'oli per l'alta presència mediàtica de la corrupció, i han generat debats profunds entre els articulistes d'opinió dels diaris al voltant de valors com l'honestedat, la veritat, la transparència i la responsabilitat, per esmentar només els més assenyalats, alhora que es qüestionaven aspectes relatius a la voluntat de servei dels representants públics, i sobre si calia més control, més educació en valors, o totes dues coses. L'embalum del debat i de la presència mediàtica d'aquest tema durant el 2013 ha estat de tal magnitud, que en aquest *Anuari* un apartat temàtic al voltant de la qüestió de la corrupció no solament queda justificat, sinó que resulta imprescindible per entendre l'abast real del fenomen i analitzar-lo en profunditat (vegeu l'apartat sobre corrupció).

2. La llista de casos addicionals és llarga i inclou com a mínim els següents: Innova, Díaz Ferran, Oriol Pujol Ferrusola, Saratoga, Blanco, Baltar, Pokémon, Adigsa, Faisán, Pitiusa. Cadascun d'aquests casos compta, però, amb un nombre d'edicions igual o inferior a 30 al llarg de tot el 2013.

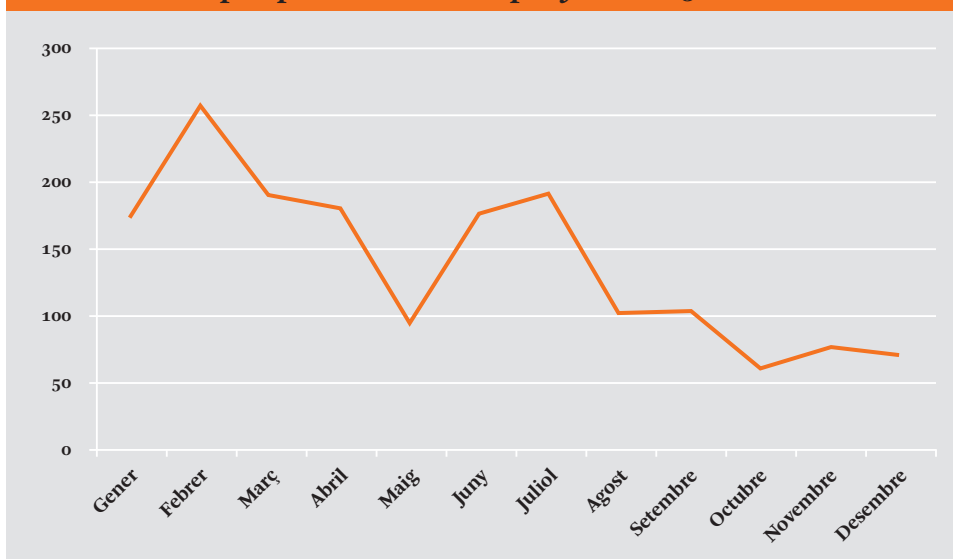

Gràfic 2: Els deu casos de corrupció política amb més ressò mediàtic el 2013 (dades en nombre d'edicions)

D'altra banda, pel pes respectiu del Cas Bárcenas i el Cas Nóos (que han acaparat el 60% del total d'edicions), s'observa que aquestes dues etiquetes tenen un pes molt significatiu a l'hora d'interpretar l'evolució de l'índex de ressò mediàtic per a aquest tema (gràfics 3 a 6).

Gràfic 3: Evolució mensual de l'índex de ressò mediàtic per a la temàtica *Corrupció política a l'Estat espanyol* el 2013

En efecte, els nivells més alts de l'índex de ressò mediàtic corresponen a moments rellevants en els procediments judicials (pel que fa a la instrucció del cas, les declaracions de les persones implicades —siguin centrals al tema o perifèriques, en funció de la seva importància mediàtica—, l'aparició de proves, imputacions judicials, etc.), o bé als

moments d'especial transcendència política del cas, amb declaracions de mandataris dels partits polítics implicats, dimissions induïdes per l'evolució dels casos, o simplement per l'aparició de nous casos, ja que en el decurs del 2013 ha tingut veritablement un efecte de bola de neu.

**Gràfic 4: Evolució mensual del nombre d'edicions per a l'etiqueta
Cas Bárcenas el 2013**

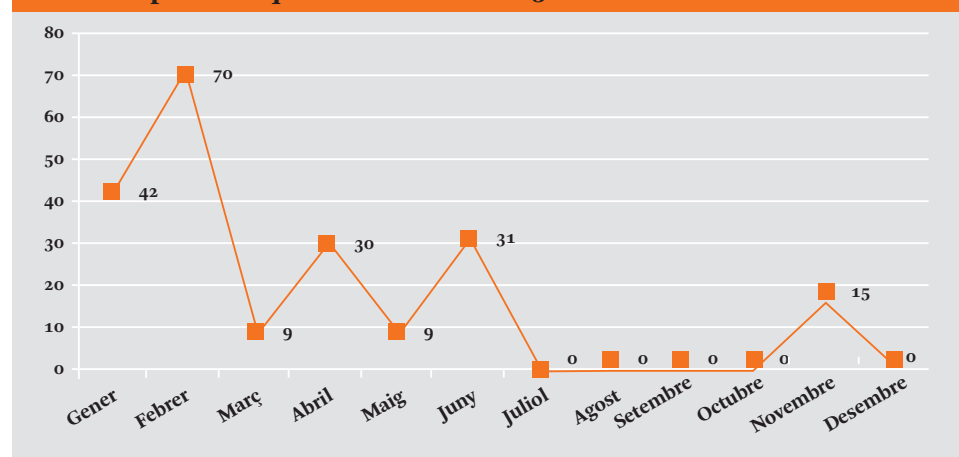
Els moments àlgids de l'anomenat *cas Bárcenas*, com es pot veure, se situen en el primer trimestre de l'any (pràcticament quan apareix el cas, i a mesura que se'n van sabent detalls —el moment de més eclosió de les diferents informacions se situa en el mes de febrer, com podem veure—), mentre que revifa durant el segon trimestre, i té un moment fort especial en el mes de juliol, quan Luis Bárcenas declara i atribueix connivències en el cas a diversos membres del Partit Popular, al qual es demanaran explicacions i fins i tot responsabilitats polítiques, cosa que farà que es vegi obligat a fer un seguit de declaracions per defensar-se de les acusacions.

Òbviament, aquesta mena de girs d'un cas, en la mesura que sacsegen el panorama polític d'un país i la seva opinió pública, tenen un gran efecte de ressò mediàtic, que, com podem veure, reverbera uns quants mesos enllà. A partir d'octubre, però, sembla esgotar-se la reverberació mediàtica en molta més mesura que el que s'havia produït durant els mesos d'abril a juny, ambdós inclosos.

Adicionalment, cal tenir en compte també l'aparició de nous focus informatius de certa rellevància, que poden afectar la distribució de notícies. Al seu torn, els debats axiològics també acusen aquestes cadències, per bé que la concatenació de casos de corrupció ha fet que els debats sobre els valors que envolten aquesta temàtica hagin tingut una remarcable continuïtat al llarg de l'any. I en concret, pel que fa al cas Bárcenas —i també al cas Nóos—, s'han significat potser més, pel que

tenia de crisi institucional. En el cas Bárcenas, ha afectat la legitimitat o la responsabilitat d'un govern sencer, així com el sistema de finançament dels partits polítics, aspectes en què s'han concentrat especialment les opinions.

Gràfic 5: Evolució mensual del nombre d'edicions per a l'etiqueta *Cas Nóos* el 2013

L'evolució del cas Nóos té certes semblances amb el cas anterior, tot i que és menys cíclic. Cal tenir en compte que ja venia d'un temps abans, no recollit en el que serien les notícies del 2013, però viu un moment àlgid durant el mesos de gener i sobretot febrer, quan les declaracions i les proves aportades per una de les persones imputades en l'afer implica la infanta Cristina de Borbó, i de retruc posa en dubte la institució de la monarquia. Després viurà revifades amb les declaracions davant del jutge.

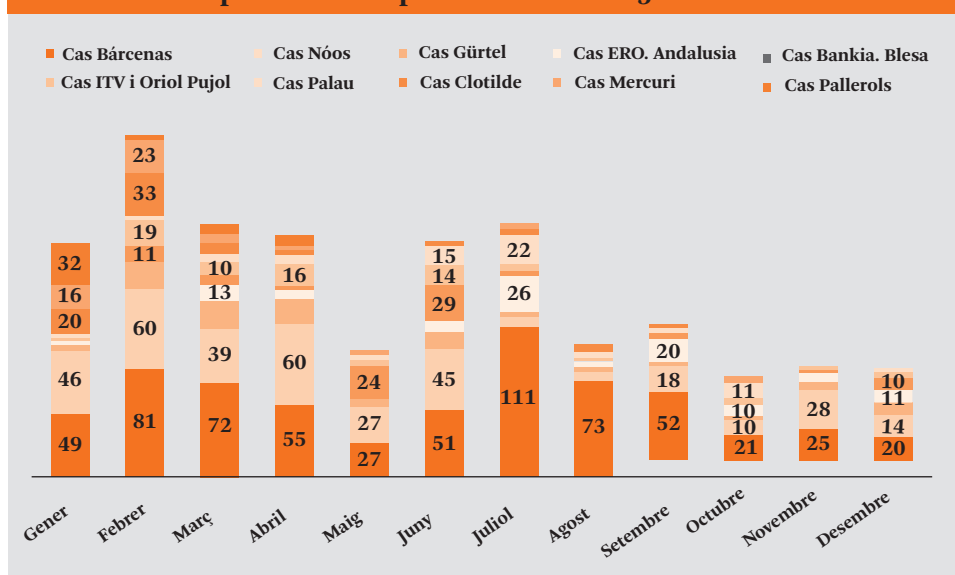
Finalment, cal posar de relleu, si observem la distribució mensual dels deu casos seleccionats (vegeu el gràfic 6), que en tots i cadascun dels mesos de l'any s'han generat notícies i articles d'opinió al voltant no solament d'un cas sinó de diversos casos. La percepció del lector i, en definitiva, la del ciutadà, ha estat la de viure en un context de corrupció generalitzada, amb grans escàndols que apareixen i es van sumant als ja existents.

El cas sens dubte omnipresent ha estat el de Bárcenas, que mai no ha baixat de les vint edicions mensuals. Seguit del cas Nóos, una mica més irregular, i que ha concentrat bona part de les seves aparicions en el primer semestre de l'any. Però aleshores ve l'efecte bola de neu que havíem esmentat anteriorment: el cas Clotilde ocupa 53 edicions mensuals entre gener i febrer, acompanyat del cas Mercuri (curiosament ambdós casos tenen a veure amb la corrupció en l'àmbit municipal) amb 39 edicions mensuals en el mateix bimestre, sense oblidar les 32 edicions del cas Pallerols el mes de gener. Els casos Gürtel i ITV prenen el relleu a partir del mateix mes de febrer, i perllonguen la seva rellevància mediàtica fins al mes d'abril. Al mes de maig eclosiona el cas

Bankia, que tindrà 53 edicions mensuals entre maig i juny. I just després, al mes de juliol, veiem com el cas dels ERO d'Andalusia ocupa 26 edicions, mentre que el cas Palau (que ja havia començat a revifar el mes anterior) n'ocupa 22. Hi ha un cert respir al mes d'agost, quasi monopolitzat pel cas Bárcenas, però al setembre tornen els casos dels ERO d'Andalusia i Nóos. Només els mesos d'octubre a desembre semblen tenir menys intensitat, però així i tot són mesos en els quals s'alternen en les edicions amb certa presència quatre casos diferents, amb l'excepció del mes de novembre, on trobem una certa bicefàlia dels casos Bárcenas i Nóos un altre cop.

Realment, amb tot l'historial de successió i alternança de casos de corrupció que descrivim en el paràgraf anterior, és difícil pensar que l'opinió pública no hagi tingut una creixent sensació de taca d'oli del fenomen, d'expansió creixent dels casos i de les institucions afectades, i que s'hagi afavorit així la percepció de corrupció generalitzada i de crisi institucional sistèmica a múltiples bandes. En especial, durant els primers set mesos de l'any, en els quals es concentren bona part dels casos, ja que després sí que sembla que la intensitat mediàtica disminueix sensiblement, tot i que mai no acaba de desaparèixer.

Gràfic 6: Distribució mensual de les edicions dedicades als deu casos de corrupció amb més pes mediàtic el 2013

Nota: Els valors quantitius corresponen a edicions mensuals. Només s'indiquen quan són iguals o superiors a deu.

2. El procés sobiranista a Catalunya: persistir i decidir

La temàtica que anomenem *Procés sobiranista a Catalunya* conté totes aquelles notícies que s'han fet ressò directe d'aquesta qüestió. Això inclou notícies sobre els avenços polítics del procés a Catalunya, notícies sobre les reaccions des de l'Estat espanyol, debats axiològics que els articles d'opinió han dedicat al dret a decidir o a l'entorn del

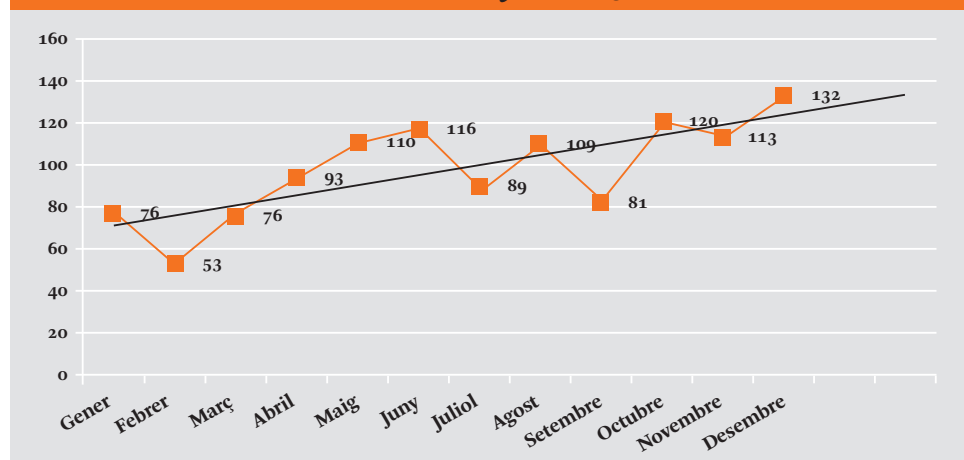

3. En el cas de la reforma educativa (l'anomenada *lleï Wert*) sovint els articles han versat sobre el seu impacte en el model d'immersió lingüística a Catalunya i, de retruc, sobre la influència de la lleï Wert en l'avenç del sobiranisme. En aquest cas, també s'han comptabilitzat dins d'aquesta temàtica.

demos que es considera sobirà, notícies relatives a la possibilitat o no de celebració d'una consulta al poble català i, finalment, notícies sobre esdeveniments de caire cívic relacionats amb el procés (la Via Catalana i el Concert per la Llibertat en especial). No es comptabilitzen les notícies que poden tenir relació indirecta amb el procés, com ara els debats sobre el model autonòmic, sobre «l'estat de la nació» a Espanya, els articles tècnics sobre el dèficit de les autonomies, sobre les balances fiscals o sobre la possible reforma de la Constitució Espanyola, tret que els articles en què aquestes temàtiques apareixen s'hagin plantejat des de la perspectiva del procés sobiranista esmentada abans.³

El gràfic 7 reflecteix, d'entrada, una línia de tendència creixent, és a dir, una presència cada cop més important d'aquesta temàtica en la premsa catalana. Una línia de tendència, val a dir-ho, que es correspon perfectament amb la sensació ciutadana majoritàriament compartida d'estar avançant pas a pas, assolint fites: des de la declaració de sobirania aprovada pel Parlament català, al mes de gener, fins al consens, al mes de desembre, de les forces polítiques partidàries del dret a decidir en relació amb la data de la consulta i la pregunta que cal formular. Entremig, dues fases de *crescendo*: el primer semestre, amb una punta al mes de juny (mes en què s'aprova el Pla de Govern 2013-2016 i se celebra el Concert per la Llibertat al Camp Nou), i sobretot l'últim trimestre, en què la tensió mediàtica pren una força fins aleshores desconeguda (és el moment dels dubtes al voltant de la consulta i dels debats sobre el seu format —preguntes i data—). D'altra banda, semblaria que la Via Catalana va tenir un major ressò en l'opinió pública durant els mesos anteriors (de preparació) i posteriors (de balanç) que no pas específicament el mes de setembre. Aquesta no és ben bé la realitat, perquè aquí cal matisar que al mes de setembre les pàgines dedicades al procés sobiranista van ser, per cada exemplar diari de cada capçalera periodística, molt nombroses,

Gràfic 7: Evolució mensual de l'índex de ressò mediàtic per a la temàtica Procés sobiranista a Catalunya el 2013

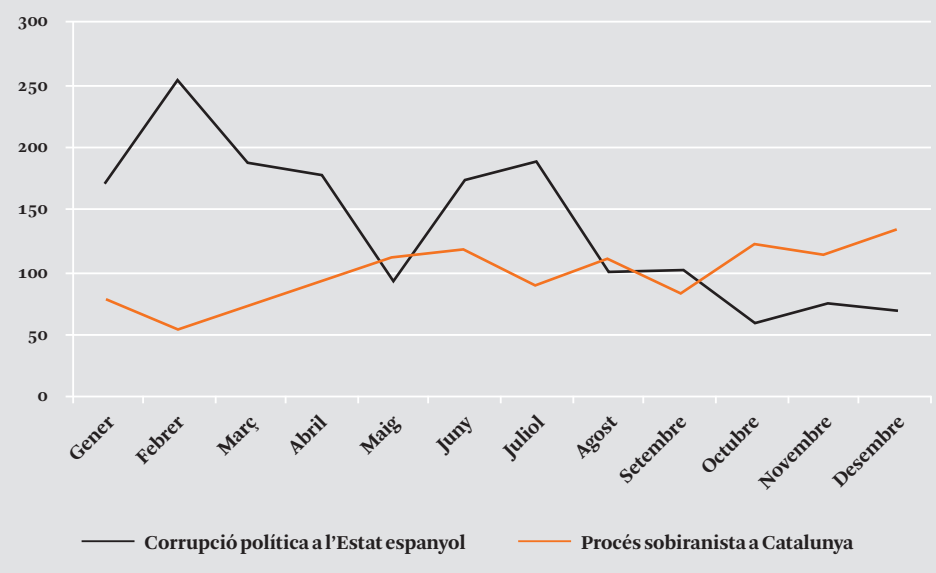

4. Tal com detallem a l'annex metodològic, es computa com una «edició» l'aparició d'un tema/notícia en un dia determinat, amb independència de si el tema ocupa mitja pàgina o, com és el cas del procés sobiranista durant el mes de setembre, nombroses pàgines diàries. D'altra banda, algunes capçaleres de diaris van prioritzar entrevistes a diferents personalitats sobre la Via Catalana, en comptes de notícies estrictes, de manera que aquestes entrevistes no entren en el còmput de les edicions que el gràfic reflecteix.

amb amplis reportatges sobre els trams de la via, sobre els participants etc. La manera com s'ha construït l'estadística que presentem en aquest *Anuari* no reflecteix, doncs, la intensitat de la cobertura de l'etiqueta *Via Catalana* durant el mes de setembre.⁴

A aquesta tendència creixent cal afegir-hi que durant els darrers tres mesos de l'any la temàtica del procés sobiranista ha anat fins i tot per davant, en termes de ressò mediàtic, de la de la corrupció (vegeu el gràfic 8), la qual cosa s'explica tant per les fites del mateix procés sobiranista que acabem d'esmentar, com pel fet d'una davallada en la importància mediàtica dels principals casos de corrupció (cas Bárcenas i cas Nóos en especial), davallada que hem descrit i tractat d'explicar en l'apartat precedent. Malgrat això, si fem un balanç de la totalitat de l'any, creiem justificat parlar del 2013 com de «l'any de la corrupció»: com s'observa al gràfic adjunt, en aquells mesos en què la temàtica de la corrupció va per davant en ressò mediàtic (és a dir, de gener a setembre excepte al maig i l'agost), la distància respecte el ressò que ha obtingut el procés sobiranista és altament significativa.

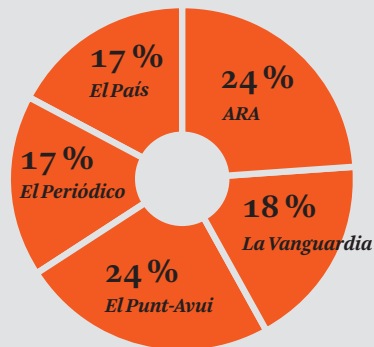
Gràfic 8: Corrupció vs. procés sobiranista. Evolució mensual de l'índex de ressò mediàtic el 2013

Finalment, constatem que el pes mediàtic d'aquesta temàtica es distribueix de forma desigual entre les diverses capçaleres analitzades (gràfic 9).

Gràfic 9: El procés sobiranista a la premsa del 2013. Distribució de l'índex de ressò mediàtic segons la capçalera el 2013

Pel que fa als continguts de les notícies i articles de premsa, val a dir que el procés sobiranista ha estat una clara font de reflexió axiològica i de debat al llarg de l'any. Les aportacions en premsa s'han referit, principalment, als conceptes de legalitat i legitimitat democràtica, al debat a l'entorn de la sobirania política i jurídica i, per tant, a l'entorn del *demos* que pot considerar-se sobirà, és a dir, amb dret a decidir sobre el seu futur polític. Més enllà d'això, s'ha generat un debat sobre l'origen, les causes possibles i l'evolució de la reivindicació nacional, un debat que ha permès parlar de les «causes justes» i les «causes morals» que es poden esgrimir com a arguments de l'esmentat dret a decidir. A desgranar aquests valors i arguments dediquem el segon apartat d'aquest *Anuari* (*El procés sobiranista a Catalunya: persistir i decidir*).

3. Crisi econòmica, retallades socials i futur de l'Estat del Benestar

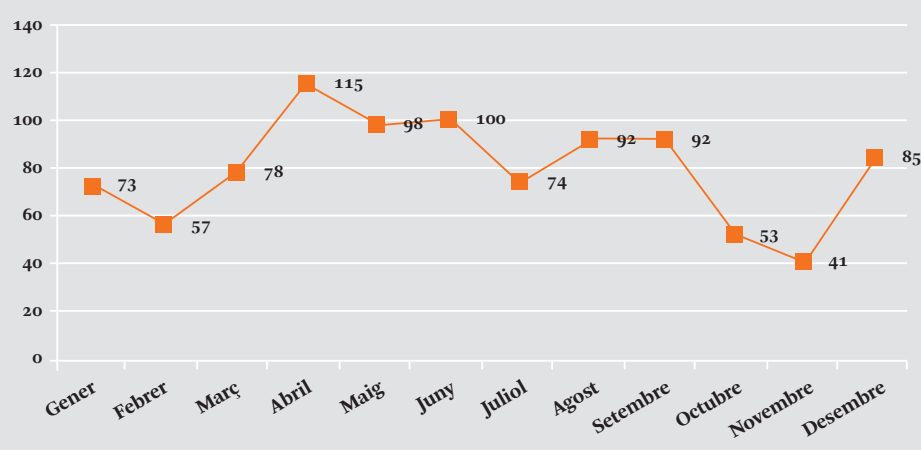
Sota aquest epígraf genèric agrupem sobretot les notícies que s'han fet ressò dels efectes de la crisi econòmica, i en especial de les retallades en serveis públics i socials en què s'han traduït les polítiques de reestructuració de l'Estat del Benestar que els poders públics estan duent a terme, tot al·legant que el sistema és insostenible i que és necessari racionalitzar-lo. En aquests discursos, fan apel·lacions a l'eficiència (sobretot en el seu vessant econòmic), a la responsabilitat (per mantenir l'essència del sistema) i a l'austeritat (potser un dels valors més controvertits que entra en joc en la problemàtica).

La contestació social no parla de reestructuració, sinó de crisi o fins i tot obertament de desmantellament (alguns diran que planificat) de l'Estat del Benestar, tot situant el nucli de la problemàtica en la pèrdua de drets

econòmics i socials per a la població en general, i en particular per als segments econòmicament més febles i precaris de la societat. En el centre dels debats sobre les retallades socials en l'ensenyament, en la sanitat o en l'assistència a col·lectius com el de la tercera edat, per exemple, trobem debats profunds a l'entorn dels valors d'equitat, solidaritat, del bé comú i de la justícia social. La problemàtica s'aborda amb més profunditat en l'apartat específic sobre la crisi de l'Estat del Benestar.

Gràfic 10: Evolució mensual de l'índex de ressò mediàtic per a la temàtica *Crisi, retallades, Estat del Benestar* el 2013

La temàtica és, però —juntament amb la del procés sobiranista— la més regular de totes. L'índex de ressò mediàtic sempre ha estat superior a 40, un índex només assolit per les temàtiques axiològiques de la corrupció i del procés sobiranista; i si exceptuem el mes de novembre, en els altres mesos sempre ha enregistrat un índex mensual superior a 50. Que el tema es mogui sistemàticament en una franja que va de 50 a 115 dóna idea del seu remarcable ressò mediàtic. La raó d'aquesta regularitat és en bona part la profunditat de la crisi, i la progressivitat de les retallades socials i els seus efectes. Ha estat, doncs, també un tema omnipresent a les capçaleres dels diaris catalans i, en conseqüència, cal entendre que també en l'imaginari col·lectiu de la societat catalana.

5. Les reformes que s'han dut a terme en països com Líbia o Tunísia, així com les revoltes en alguns països de l'òrbita saudita, han tingut també impacte mediàtic però no s'han comptabilitzat en el clúster *primaveres àrabs*, per bé que han nodrit la reflexió que aportem en l'apartat que l'*Anuari* dedica a aquesta qüestió.

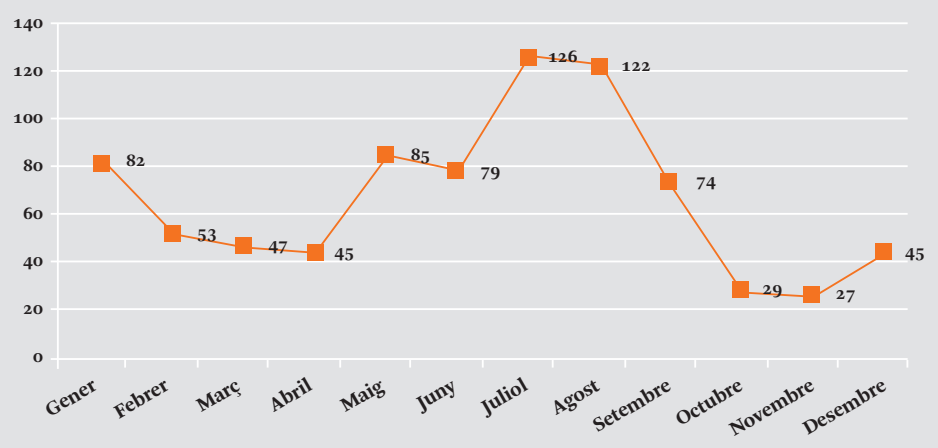
4. El difícil camí de les primaveres àrabs

En parlar de les primaveres àrabs fem referència a les informacions aparegudes sobre els conflictes civils ocorreguts a Síria, Mali, Turquia i Egipte.⁵ Si bé són conflictes oberts al llarg de tot l'any, tan sols s'han mostrat com a notícia destacable quan es produïa algun episodi de caràcter extraordinari, que reclamava d'aquesta forma l'atenció de la premsa catalana, com també de la premsa estatal i internacional. Això explica que als mesos de juliol i agost l'índex de ressò mediàtic de les primaveres àrabs sigui especialment significatiu, perquè és quan a Egipte

es produeixen el cop d'estat militar del general Abdel Fattah al-Sisi i la repressió dels partidaris del president Mursi.

En el cas del conflicte de Mali, en canvi, s'ha de dir que va ocupar una posició destacada a principis d'any, però a mesura que transcorria el 2013 la seva presència a les notícies es feia cada vegada més escassa. Va ser una notícia destacable al gener per la intervenció de soldats francesos amb l'objectiu d'evitar l'expansió de l'islamisme al país, però a partir de març el tema pràcticament desapareix, malgrat que la guerra civil que assola el país encara persisteix. Les dades semblen indicar, doncs, que la problemàtica del país només ha interessat la premsa de casa nostra quan s'hi han vist implicats els interessos occidentals.

Gràfic 11: Evolució mensual de l'índex de ressò mediàtic per a la temàtica *Primaveres àrabs* el 2013

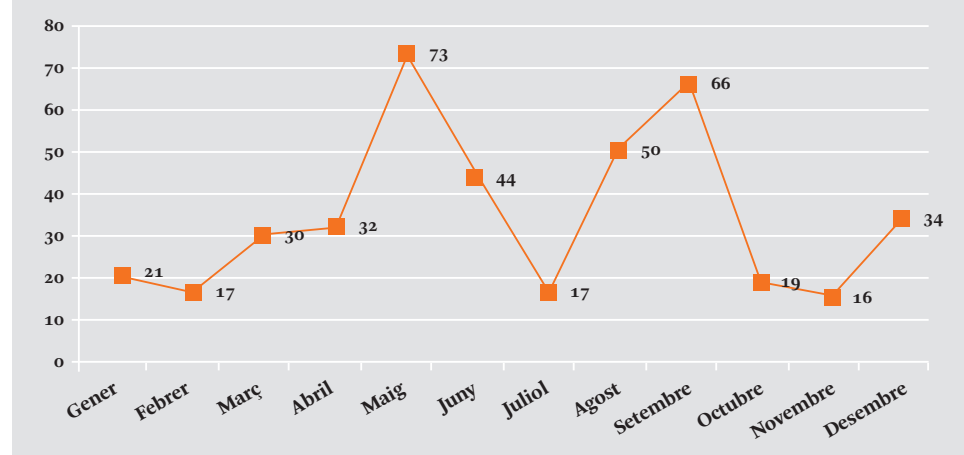
D'altra banda, dins de la temàtica de *Primaveres àrabs*, el cas de la guerra civil a Síria ha tingut un tractament destacat i diferenciat. Si bé aquesta guerra civil apareix als diaris al llarg del 2013 de forma força irregular, són dos els moments en què té més presència: els mesos de maig i d'agost. Durant aquests dos mesos es produeix una recrudescència del conflicte militar com a conseqüència de la utilització d'armes químiques per part del règim d'al-Assad contra militars rebels i bona part de la població civil. Va ser un moment del conflicte recollit per la premsa internacional que va marcar un abans i un després de la guerra.⁶

Al mes de desembre es produeix un repunt de les notícies sobre la guerra civil a Síria precisament com a conseqüència de la intervenció de les Nacions Unides per a l'eliminació d'armes químiques sota la supervisió internacional. Amb aquest propòsit, va tractar-se l'any 2013 de posar fi a una guerra que des de l'inici del conflicte al març de 2011 i fins al 30 de desembre de 2013 ha costat la vida a més de 130.000 persones (66.000

6. Només a l'atac químic amb gas sarín del 21 d'agost a Ghouta van morir 1.729 persones i unes sis mil van patir problemes respiratoris, segons les fonts dels militars rebels.

civils) «sota el silenci internacional», segons afirma l'Observatori Siria de Drets Humans.

Gràfic 12: Evolució mensual del nombre d'edicions per a l'etiqueta *Guerra civil a Síria* el 2013

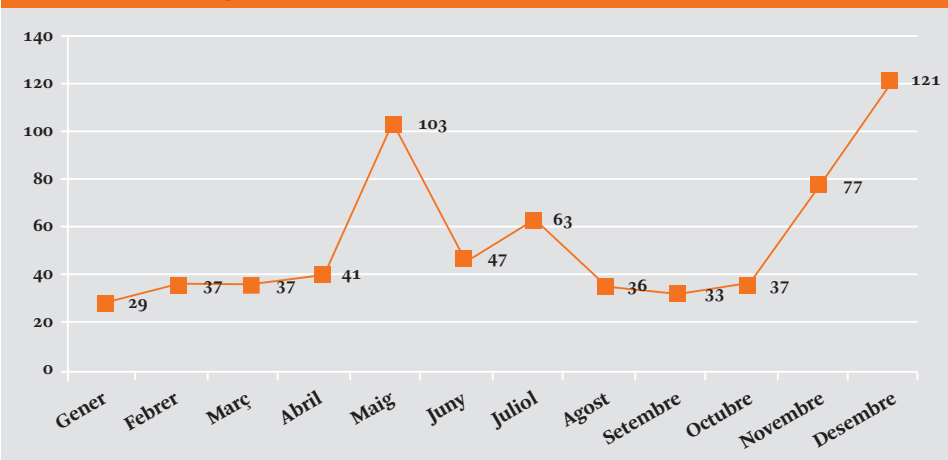
5. L'emergència de la societat civil

Sota l'epígraf que anomenem *Emergència de la societat civil* fem referència a totes aquelles notícies relacionades amb el revifament, al llarg del 2013, de les iniciatives ciutadanes que han sorgit i s'han desenvolupat al marge de les organitzacions i els canals institucionals establerts. Són notícies relacionades, a casa nostra, amb protestes socials com les dels indignats (moviment 15M) o les manifestacions contra la reforma de la llei de l'avortament, però també relacionades amb protestes en relació amb la defensa dels drets humans, el medi ambient, contra el racisme, la discriminació o l'esclavitud que s'han produït arreu del món. Tenen també cabuda en aquest epígraf totes les notícies relacionades amb la reacció dels ciutadans contra els presumptes abusos policials i la limitació de l'ús de l'espai públic per part dels departaments d'Interior tant d'Espanya com de Catalunya i, finalment, totes aquelles iniciatives solidàries de la nostra societat civil que tenen com a objectiu alleugerir les conseqüències de la crisi econòmica que afecten les persones més desvalgudes.

Al llarg del 2013 les mobilitzacions de la societat civil han aparegut als mitjans de forma especialment important en dos moments: al llarg del mes de maig i a finals d'any. Al maig es va celebrar el segon aniversari de les manifestacions del 15M, que va fer sortir molta gent als carrers i les places per protestar contra l'empitjorament de les seves condicions de vida. També en aquest mateix mes es van produir diverses manifestacions a favor i en contra de la reforma de la llei de l'avortament anunciada pel Govern espanyol.

Malgrat aquesta activitat de la societat civil el mes de maig, és a finals d'any quan es produeix el punt àlgid com a conseqüència de la coincidència en el temps d'activitats de mobilització de diversa índole. En aquest mes es concentren l'aprovació de la nova llei de l'avortament, el judici contra els mossos d'esquadra acusats de causar la mort a Juan Andrés Benítez després de ser reduït violentament, i les manifestacions contra la reforma de seguretat ciutadana, com per exemple la protesta «Rodea el Congreso»

**Gràfic 13: Evolució mensual del nombre d'edicions per a l'etiqueta
*Emergència de la societat civil el 2013***

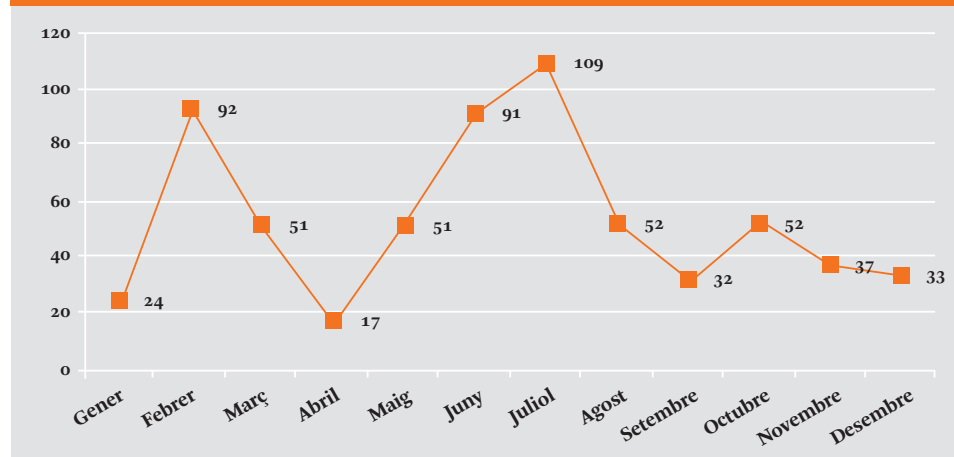

6. Llibertat i seguretat en l'era del Gran Germà

Hem agrupat sota l'etiqueta de *Cibervigilància* aquelles temàtiques que, al llarg de l'any, han tingut a veure amb qüestions ètiques que es deriven dels usos tecnològics o els acompanyen. Per tant, s'inclouen en aquest grup temàtiques tan diverses com el ciberespionatge dels Estats Units (cas Snowden), les filtracions sobre els abusos de poder dels Estats Units a l'Iraq i l'Afganistan (cas Manning) i l'espionatge polític a Catalunya (cas Método 3), per citar els tres més rellevants. Aquest clúster d'etiquetes inclou també les polèmiques per l'ús dels avions no tripulats (*drons*) i les problemàtiques de les xarxes socials (Informer, Gossip), així com els temes de protecció de dades (polèmica de Google, entre altres). Tots aquests àmbits han suscitat debats a l'entorn dels conceptes i els valors de llibertat, seguretat, privacitat, intimitat, així com debats a l'entorn de la legitimitat i els límits de la intervenció governamental en àmbits que afecten els drets fonamentals. De retruc, ens fem ressò de la crítica als poders establerts per qüestions com la manca de transparència, l'abús de poder, l'encobriment de fets delictius, etc. I, finalment, també apel·lem a la responsabilitat moral de tots nosaltres quan fem ús de mitjans tecnològics. A tot això dediquem l'apartat d'aquest Anuari titulat *Llibertat i seguretat en l'era del Gran Germà*.

Les dades disponibles per a aquest tema mostren un ressò mediàtic que es concentra significativament en els mesos de febrer (surten a la llum pública les primeres informacions sobre Método 3), juny-juliol (surt a la llum pública la filtració de Snowden i s'aporten noves informacions sobre el cas Método 3) i octubre (debat sobre l'espionatge dels Estats Units a líders de països aliats). A diferència d'altres temàtiques, per a les quals l'interès mediàtic és més sostingut, semblaria que la importància atorgada per la premsa i, de retruc, per l'opinió pública, als problemes ètics vinculats a la tecnologia és directament proporcional a l'aparició de casos concrets. O, dit d'altra manera, que no hi ha una especial sensibilitat per aquesta problemàtica axiològica més enllà de casos que apel·len, en més o menys mesura, al sensacionalisme mediàtic.

Gràfic 14: Evolució mensual de l'índex de ressò mediàtic per a la temàtica Cibervigilància el 2013

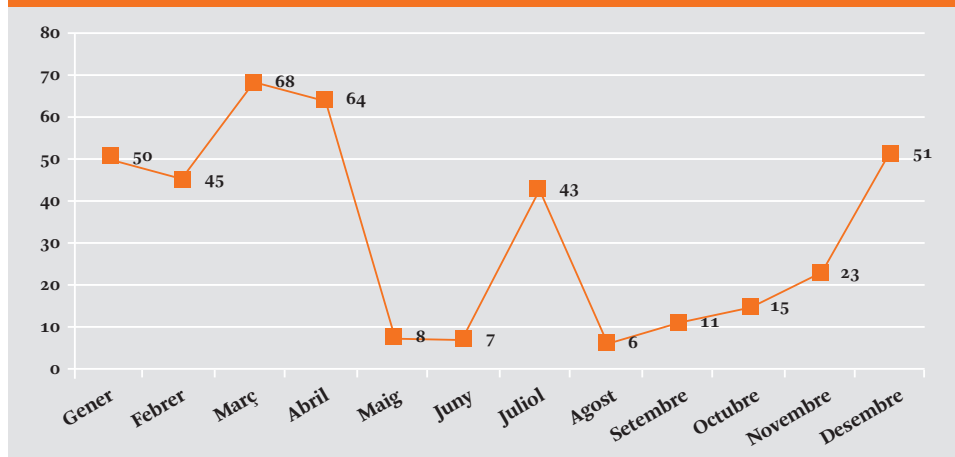
7. Lideratges i valors

En l'ítem de *Lideratge(s)* es reflecteixen les notícies que han tractat de diferents líders i de la transcendència que han tingut o poden arribar a tenir. Sovint es parla dels líders i del seu llegat un cop aquests han mort, i així ha estat en diversos casos durant el 2013. Les defuncions de líders actuals com Hugo Chávez, o antics líders com Margaret Thatcher i Nelson Mandela, han omplert un bon nombre de pàgines que feien un repàs de la seva herència política. Si mirem el gràfic, les puntes d'edicions denoten aquests moments forts, com el 5 de març (quan va morir Hugo Chávez), el 8 d'abril (data de la mort de Margaret Thatcher) i el 5 de desembre (data del traspàs de Nelson Mandela). Si ens hi fixem, els tres mesos amb més edicions dedicades a la temàtica axiològica del(s) lideratge(s) són precisament el març, l'abril i el desembre. Però el mes de març també es va parlar de líders que pleguen i de nous líders, en concret en la institució de l'Església catòlica. Els mesos de gener i febrer van plens de notícies dedicades a l'evolució de la llarga malaltia de Chávez,

i també a la dimissió de Benet XVI, mentre que el mes de març, pocs dies després de la defunció del mandatari veneçolà, el papa Francesc s'erigia en substitut del papa cessant (en concret, va ser proclamat el 13 de març). El mes de juliol un altre líder ocupava bona part de les notícies de temàtica axiològica per la seva confrontació oberta amb certs sectors de la població del seu país, i la deriva dels esdeveniments: tractava de Mohamed Mursi.

Gràfic 15: Evolució mensual de l'índex de ressò mediàtic per a la temàtica Lideratge(s) el 2013

Més enllà de les cadències mensuals, la rellevància mediàtica dels líders té un doble vessant: d'una banda, la seva capacitat d'aglutinar voluntats i il·lusió de grans masses de gent en pro d'un projecte comú; de l'altra, la controvèrsia que poden suscitar les seves actuacions, quan esdevenen líders negatius. La seva autoritat moral no sempre va del bracet del poder que exerceixen, i segons el seu lligam amb determinats valors passen d'una manera o d'una altra a la història. És un fenomen que hem pogut contrastar en figures com la de Nelson Mandela, generador d'un consens gairebé absolut a l'entorn de la seva persona i els valors exemplars del seu lideratge, i en figures com Chávez i Thatcher, amb seguidors i detractors alhora. Altres figures, com ara el papa Francesc, són en canvi grans generadors d'expectatives, en especial quan es mostren innovadors i fins a un cert punt rupturistes amb el passat immediat.

8. Les mobilitzacions en defensa del dret a l'habitatge

En l'apartat que dediquem a l'habitatge (*Les mobilitzacions en defensa del dret a l'habitatge*) posem en relleu les dificultats governamentals per garantir en temps de crisi aquest dret fonamental i la força de l'associacionisme cívic en aquest àmbit. També ens fem ressò de la polèmica a l'entorn de determinades formes de protesta social que, com l'*escrache*,

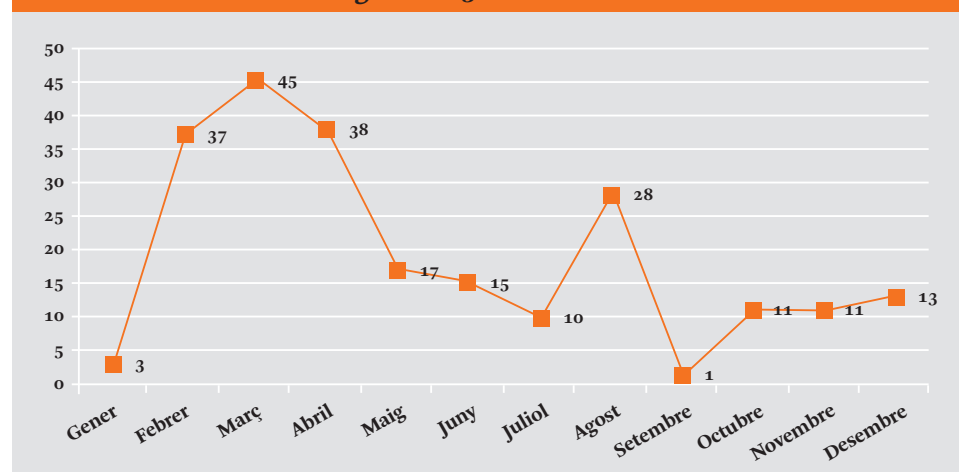

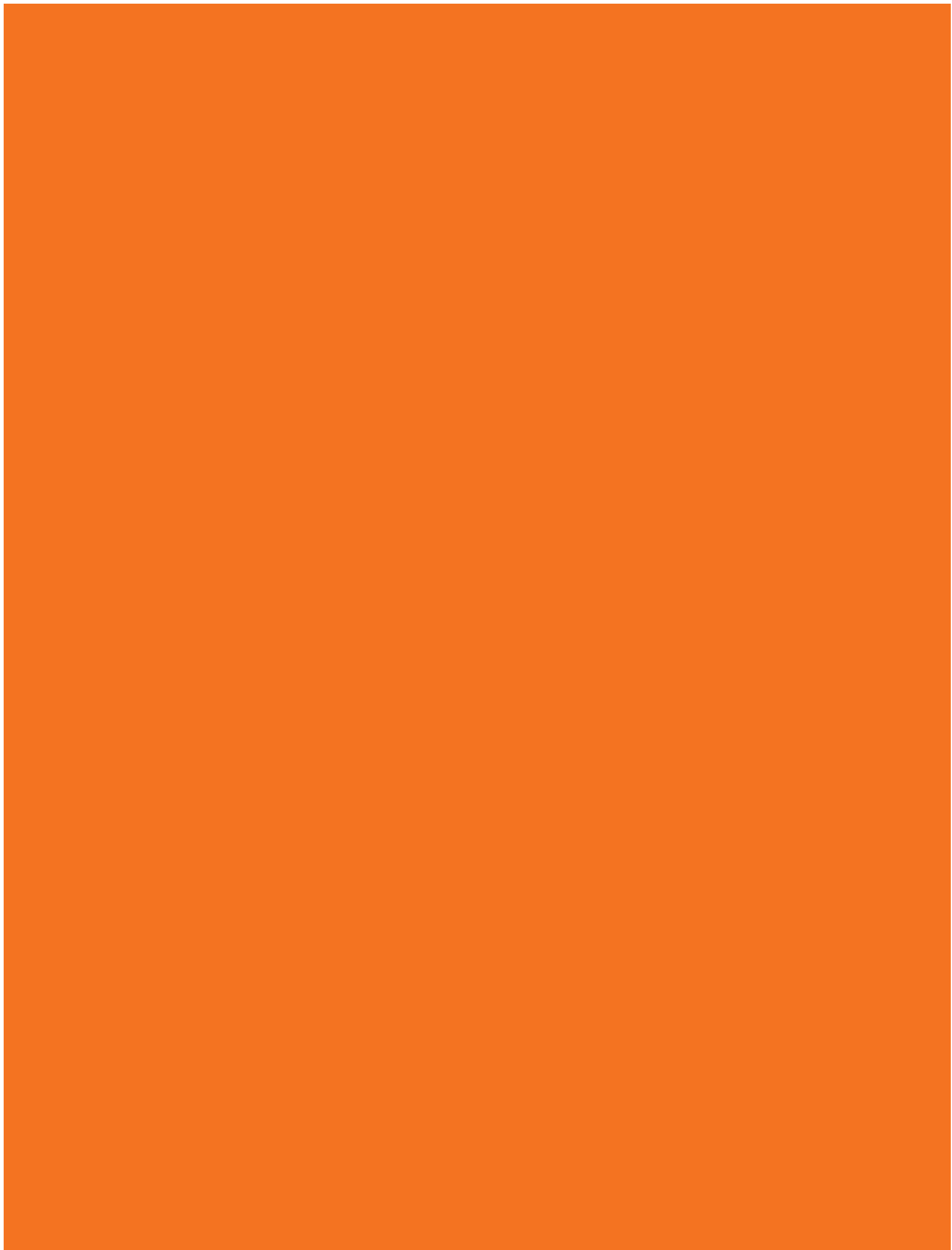
poden donar-se en les democràcies avançades i que qüestionen el valor mateix de la democràcia i la seva qualitat.

Seguint la intuïció d'aquest discurs, hem agrupat sota el paraigua de *Dret a l'habitatge* aquelles notícies (etiquetes) referents a accions i campanyes de la PAH, notícies referents a la llei hipotecària i a altres qüestions legislatives al voltant del dret a l'habitatge, notícies sobre la dació en pagament, el lloguer social, així com testimoniatges concrets de l'actual crisi de l'habitatge (articles de fons sobre la crisi hipotecària amb entrevistes curtes als afectats).

El gràfic mostra molt clarament l'impacte mediàtic de la manifestació del 16 de febrer a favor del dret a l'habitatge i el ressò de la intervenció que la portaveu Ada Colau va fer al Congrés de Diputats el dia 5 del mateix mes. Durant el mes de febrer i els mesos posteriors la premsa va dedicar un nombre d'edicions important a parlar de les accions de la PAH, que, a més, es van ampliar a principis de la primavera amb els polèmics *escraches*. La repuntada del mes d'agost en relació amb aquest tema es deu, sobretot, a la polèmica al·l'entorn de la possible inconstitucionalitat de la nova llei hipotecària i el recurs presentat pel Partit Socialista en aquest sentit; també s'explica amb el ressò mediàtic del desallotjament de naus al Poblenou barceloní. Val a dir, però, que entre maig i desembre la presència d'aquesta temàtica ha estat relativament estable en nombre d'edicions.

Gràfic 17: Evolució mensual de l'índex de ressò mediàtic per a la temàtica *Dret a l'habitatge* el 2013

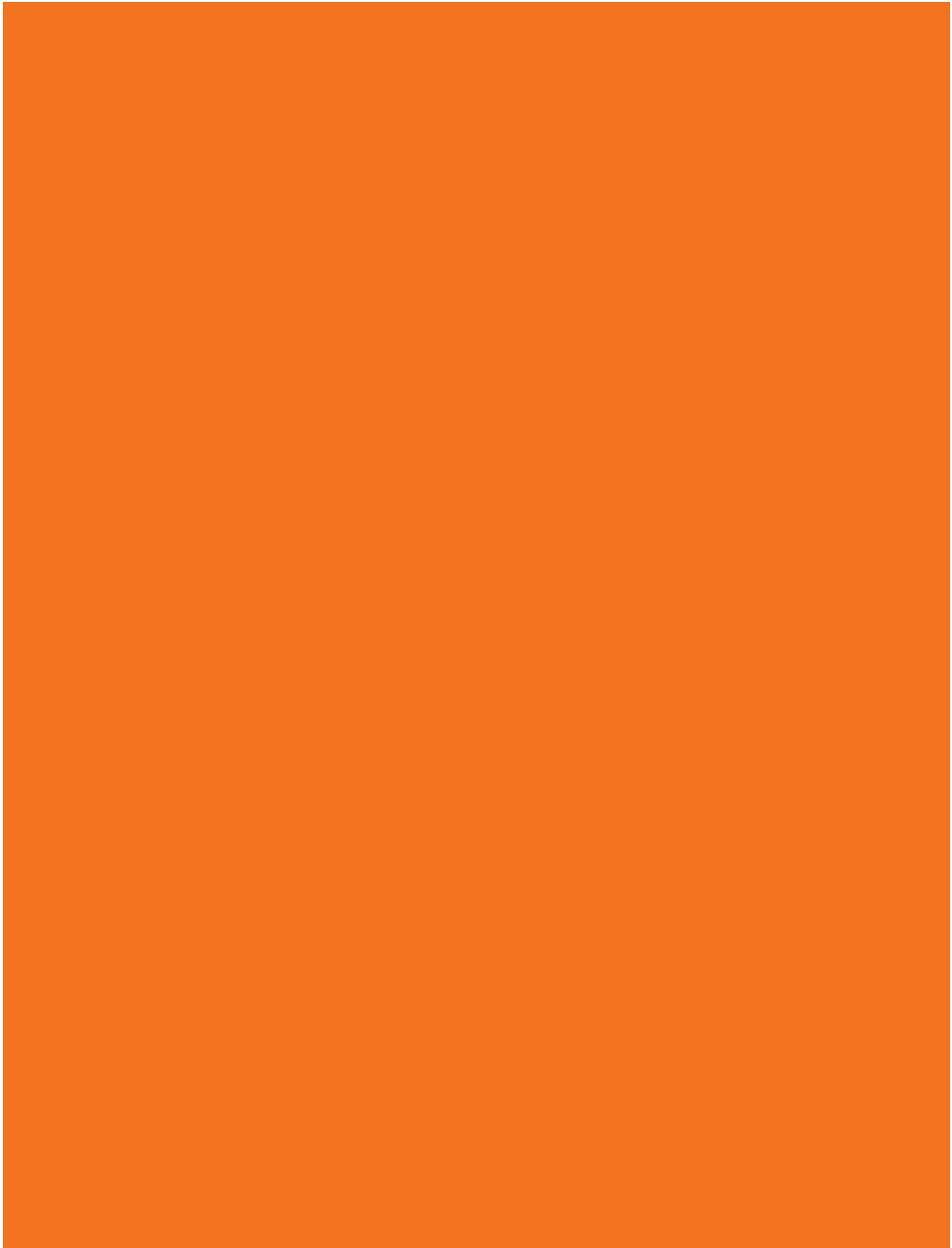

3

Temes a fons

3.1 Corrupció política a l'Estat espanyol i a Catalunya

Si per alguna cosa es podria reconèixer l'any 2013, si més no en comparació dels anys anteriors, és per ser l'any de la corrupció. O millor dit, l'any en què més presència mediàtica ha tingut la corrupció, com a fenomen social en general, a la premsa catalana i a la de la resta de l'Estat. D'acord amb les cinc capçaleres de diari estudiades, podem afirmar que els lectors catalans han llegit notícies sobre casos de corrupció de forma continuada entre 27 i 28 dies de cada mes. O el que és el mateix, durant 331 dels 365 dies que ha tingut l'any 2013.

Cal tenir en compte que la corrupció ha estat notícia en molt diversos àmbits (i en persones i institucions), per bé que la corrupció en els àmbits polític i econòmic ha acaparat la major part del discurs, fins i tot de forma sinèrgica, ja que sovint ambdós àmbits anaven de bracet en el tractament informatiu. El fenomen ha estat ubic, i ha afectat un ampli ventall d'institucions (des dels partits polítics fins a les entitats financeres, passant per la monarquia, les empreses i l'Església, entre altres) i un ampli ventall d'àmbits (des de la política fins a l'economia, passant per la sanitat, la justícia i l'esport, també entre altres). La sensació, d'acord amb el que hem pogut llegir a la premsa diàriament, és que ens trobem davant d'una taca d'oli que impregna totes les institucions sense excepció, i que desemboca en una deslegitimació de tot

el sistema. No endebades el 95 % dels espanyols percep la corrupció com un fenomen generalitzat arreu de l'Estat, segons un estudi recent de la Comissió Europea. En termes comparatius, això porta l'Estat espanyol a encapçalar el rànquing europeu corresponent, juntament amb Grècia i Itàlia, i es destaca en gairebé vint punts de la mitjana de percepció de corrupció a la Unió Europea, que és del 76 % (una cota, per cert, que tampoc no és baixa). I encara dues dades més per fixar la problemàtica. La primera: els espanyols són els ciutadans de la Unió Europea que en un percentatge més alt —el 63%— consideren que la corrupció els ha afectat personalment en la seva vida quotidiana. La segona: Espanya és el segon país del món on més s'ha disparat la percepció de corrupció, després de Síria. No és, doncs, estrany que les conclusions de la majoria dels analistes assenyalin un escenari de creixent insostenibilitat d'una situació com l'actual. I la cosa es complica encara més en l'albir del que ens espera a la sortida del túnel, quan ni tan sols sabem encara quan i com en sortirem. L'abordatge d'aquest aspecte també ha estat present en les notícies i en els articles d'opinió, però d'una manera força més incerta. Les apel·lacions a la regeneració ètica se succeeixen, però les solucions proposades han estat múltiples i disperses, i sovint s'han situat en plantejaments d'una elevada abstracció.

Normalment es considera corrupte tot aquell comportament que, abusant d'una situació de poder o de privilegi, procura un benefici privat a costa del bé comú. Però Gibbons⁷ ens diu que cal, a més, que aquest comportament, en cas de fer-se públic, esdevingui un escàndol. Més enllà de les possibles implicacions relativistes de l'aportació de Gibbons, cal remarcar que la realitat social cobra avui importància en la mesura en què esdevé realitat mediàtica. Els mitjans de comunicació es fan resò de quan les masses s'escandalitzen, però alhora fan de caixa de ressonància de l'escàndol. En qualsevol cas, el que es constata en observar la premsa és que el fenomen de la corrupció en les institucions és, a hores d'ara, una de les principals qüestions que escandalitza l'opinió pública, i es compleix així el requisit en el qual incidia Gibbons.

Els debats sobre la corrupció i les seves derivacions

1. La dimensió antropològica

Una de les reflexions que s'han produït amb una certa cadència temporal indaga en els orígens antropològics de la corrupció, en fins a quin punt és consubstancial a l'ésser humà i per tant a tota societat o comunitat humana. Al capdavant, autors com Ariely⁸ ja explicaven com proliferen els petits actes deshonestos en la vida quotidiana —coses com endur-se material de l'oficina, inflar les despeses derivades d'una activitat econòmica quan ets autònom, pagar en negre al lampista...— quan se'n té l'ocasió, fins i tot sense que els mateixos perpetradors

7. GIBBONS, K. M.: «Toward an Actitudinal Definition of Corruption». A HEIDENHEIMER, A.; JOHNSTON, M.; LEVINE, V. T. (eds.): *Political Corruption: a handbook*. New Brunswick, Nova Jersey: Transaction Press,

8. ARIELY, D.: *Por qué mentimos*. Barcelona: Ariel, 2013.

“

Com i per què actituds mancades de límits ètics es produeixen tan sovint en persones que es vanten de la seva voluntat de servei als altres

”

semblin ser gaire conscients de la seva deshonestedat (o bé practiquin una autoindulgència generosa). Ara bé, en els experiments duts a terme per Ariely, a mesura que hom obté un benefici més quantios de la seva corruptela, també experimenta més recança a dur-la a terme. Com si hi hagués una certa percepció de mesura, i més autocensura com més gran és el guany privat, o el que ve a ser el mateix, quan s'evidencia un dany més greu al bé comú. Parlem, és clar, de casos estàndards, perquè sempre hi ha qui estafa el que sigui sense cap mena de recança, i qui és incapaç d'emportar-se ni un llapis que no sigui seu. Entre els dos extrems, però, sembla que la majoria tendim a cometre petites corrupteles, mentre que a mesura que aquestes corrupteles guanyen en embalum, augmenta el desistiment. L'anàlisi d'Ariely ens permet introduir una disjuntiva que s'ha reproduït en certa manera en el tractament d'aquesta qüestió per part de l'opinió pública catalana: una part de les opinions carregaven les tintes en el dèficit de control, i en la necessitat de més i millors mecanismes de vigilància; una altra part, remetia a un dèficit de valors (o a l'auge de contravalors) i a la necessitat de repensar i refermar una educació en valors que hom percep en crisi. Qualsevol de les dues orientacions (que no són necessàriament antinòmiques), ens parla d'una sèrie de valors en joc, alguns comuns i altres de diferents en un cas i en l'altre.

2. Valors i contravalors en joc

Els valors principals que considerem que no estenen en compte quan es parla de corrupció són l'honestedat, l'honradesa, la integritat, la responsabilitat, la lleialtat i la veritat, així com els seus derivats. Fins i tot hi podríem afegir un cert altruisme, en la mesura que hom espera que la voluntat de servei (als ciutadans, als clients, a l'empresa, a la institució) en el desenvolupament d'un càrrec inhibeixi les conductes deshonestes d'aprofitament de la situació de privilegi per a un interès individual o de grup que estigui al marge de l'interès general. Per això, un dels debats en l'opinió pública es pregunta com i per què una societat arriba a tenir cotes tan altes de deshonestedat, irresponsabilitat, deslleialtat i falsedat, per exemple. Com i per què actituds oportunistes i egoistes mancades de límits ètics es produeixen tan sovint justament en persones que es vanten de la seva voluntat de servei als altres, i que són triades precisament per a aquesta finalitat. Quan el debat orbita al voltant d'aquesta qüestió, els elements centrals són la socialització i el rol que tenen les institucions socials encarregades de vehicular-la. Es discuteix, doncs, sobretot dels rols de l'escola, però també de la família. En un segon nivell, es discuteix del rol de les empreses o els partits polítics com a transmissors de valors, i de la presència o l'absència de valors i contravalors en les cultures actuals que predominen en l'àmbit econòmic,

empresarial i financer, o en l'àmbit polític i sindical, o fins i tot en l'àmbit esportiu. Sol ser un debat sistèmic, fruit de concebre la corrupció com un producte social, de manera que l'enfocament regeneracionista apunta a la necessitat de canvis estructurals en les institucions socials perquè aquestes s'impregnin d'una cultura i uns valors diferents, i ho transmetin així a les persones que les integren i a les seves pràctiques.

3. El control de la corrupció

Quan el debat gira específicament al voltant de la qüestió del control, connecta amb altres valors, com la transparència i la confiança. De fet, un dels clams més estesos és el de demanar institucions més transparents, i mecanismes de rendició de comptes més efectius, especialment en l'àmbit econòmic i financer (per a les empreses, la banca i les entitats financeres), així com en l'àmbit polític (per a governs, partits i sindicats) i en el de les entitats socials (associacions, fundacions, ONG, centres culturals, clubs esportius, o fins i tot l'Església). Una de les línies argumentatives recurrents, però, tendeix a qüestionar la voluntat dels qui prenen les decisions en aquests àmbits, als quals cada cop més la premsa presenta com un grup oclusiu orientat principalment a la defensa dels seus interessos de casta privilegiada. Aquest debat social, per cert, entronca amb un altre debat emergent: el de la qualitat o virtutalitat del valor de la democràcia i de les institucions que haurien de tutelar-la. En aquest sentit, es percep una creixent fallida de la confiança en les institucions per part de l'opinió pública, fenomen que incideix particularment en les institucions polítiques i econòmiques, i de manera més ambivalent en les institucions judicials (on no sembla que la realitat institucional se salvi gaire més de la sanció social, tot i que paral·lelament destaquen jutges individuals en la mesura que protagonitzen actuacions destacades de fiscalització de determinades persones o entitats). Un epifenomen de tot això és també el creixement de grups polítics i socials alternatius, així com de mitjans d'acció social també alternatius.

4. La impunitat

Una altra derivació del debat sobre la corrupció ha estat la qüestió de la impunitat i els seus efectes. Tornant a Ariely, aquest autor ens explica també que la percepció de la corrupció, quan aquesta va lligada a la impunitat, genera més corrupció. Si hom veu que un altre roba i no li passa res, sembla que es multipliquin les temptacions de robar i es promogui públicament aquest tipus d'accions. Però també funciona a la inversa: si hom veu que el comportament corrupte té un cost personal, tant en l'àmbit judicial com en el de sanció social, hom tendeix més a

“ No és el mateix la corruptela quotidiana que un saqueig a gran escala de fons públics, amb l'agreujant d'afectar persones en una situació d'indefensió ”

9. Un exemple d'això podria ser el cas de les preferents, que ha ocupat també un espai rellevant en els mitjans aquest 2013. Potser és un assumpte que no es pot qualificar tècnicament com a corrupció, però és considerat per alguns com un dels exemples més extrems, punyents i subtils de degradació d'un sistema. Que els interessos d'unes entitats, sense objecció per part de l'Estat, portin a dur a terme un exercici deliberat i sistemàtic d'engany a les capes més febles de la societat, abusant de la confiança i de la manca de coneixements de gent senzilla de barris i pobles, és considerat per alguns encara més indigne i condemnable que la mateixa corrupció, en tant que degradació amb la bona consciència, manipulació d'unes estructures professionals (que sovint generaven greus problemes de consciència en els mateixos empleats), estafa al destinatari final. Així com la corrupció es fa amb una certa consciència culpable i dissimulació, en ser fet obertament i amb cobertura legal l'engany de les preferents se'ns mostra com encara més greu, i esdevé un indicador significatiu de la baixa operativitat dels criteris ètics en el nostre entorn social.

retreure's de conductes il·lícites. Durant el 2013 s'ha denunciat sovint la impunitat de les persones imputades en diversos processos per causes de corrupció. Denúncies que s'han ampliat moltes vegades als grups socials als quals pertanyen aquestes persones (siguin polítics, banquers, etc.), i se n'ha derivat una generalització creixent que potser és un bon termòmetre de la indignació popular. Cal tenir en compte que la proliferació de casos oberts i la lentitud dels processos judicials a Catalunya i a la resta de l'Estat ajuden força a tenir aquestes percepcions de generalització i impunitat del fenomen.

5. *Elits*

Hi ha un element que complementa les tesis d'Ariely sobre la impunitat, i que ens permet connectar-lo amb Gibbons: socialment, l'envergadura percebuda de l'acte i de l'actor són factors molt rellevants. Per bé que, en puritat, tot és corrupció, no és el mateix la corruptela quotidiana de què ens parla Ariely —sobretot si la fa algú que només en percep petits avantatges— que un saqueig a gran escala de fons públics, o una estafa a gran escala, amb l'agreujant d'afectar persones en una particular situació d'indefensió i de feblesa.⁹ La magnitud de l'escàndol de què parlava Gibbons no seria el mateix: les desigualtats fan més escandalosa la corrupció dels rics i poderosos (i més encara si a més en fan ostentació) que la corruptela de les classes humils. En l'àmbit de l'opinió pública, doncs, es jutja amb més severitat la corrupció de les elits, i en aquests casos la confiança en l'actuació de les institucions policials i judicials, així com en la seva proporcionalitat, esdevé cabdal per a la bona salut i la preservació de la legitimitat del sistema social.

6. *Connivència institucional*

Precisament aquest és un altre dels punts clau sobre com s'han percebut els abundants casos de corrupció a Catalunya i a la resta de l'Estat. La indignació que es respira arreu ho és no tant per la ingent multiplicació de casos (que també), sinó sobretot per la sensació d'impunitat de les elits implicades (anomenades darrerament *extractives*). En el debat públic s'ha assenyalat molt la presumpta connivència contra natura d'institucions estatals que semblen actuar obstaculitzant l'actuació dels jutges en comptes de fiscalitzar els imputats, fins a la negació sistemàtica de tota mena d'indicis i evidències en casos flagrants, així com l'extrem alentiment dels processos mentre els encausats es passegen i fan la seva vida com si res. D'altra banda, molts articulistes han posat en dubte algunes absolucions i sentències amb penes ínfimes. També s'han denunciat i s'han considerat especialment obscenes les actituds d'alguns dels implicats, en les quals no es percep cap sentit de la vergonya ni de penediment. Una part del debat alerta sobre el cost moral

de la corrupció de les elits, quan aquesta esdevé generalitzada i marcadament impune, en entendre que propicia antiexemples i debilita els valors col·lectius, perquè fa que els fets deslegitimïn els discursos i això tingui un efecte socialitzador contrari al que es desitja, precisament en el marc d'una educació social en valors.

Des d'un punt de vista radicalment diferent, també s'ha insistit a evitar generalitzar la sospita de corrupció a estaments tan diversos com el polític o l'empresarial i a tenir en compte alguns elements bàsics, com ara actuar sempre sobre la base de la presumpció d'innocència; adequar el temps social (quasi instantani) i el temps de la justícia (excessivament lent); no delectar-se en l'escenificació de les «penes de telenotícies, diari i Twitter» amb els imputats; no confondre i barrejar la imputació amb el processament o la inculpació; no demanar dimissions fulminants de presumptes implicats sense tenir present la reparació del mal (profesional i de reputació) si després se'n demostra la innocència o se n'arxiva la causa, etc.

7. *La regeneració*

Quan el debat sobre aquest tema ha incidit en la importància dels valors, hom ha parlat de l'afebliment de les conviccions ètiques en la societat actual (Zygmunt Bauman ho presenta sota la suggeridora metàfora de la societat i els valors líquids), però també de la possibilitat de regeneració de la vida pública mitjançant l'educació. En aquest cas, la cerca de culpables es despersonalitza una mica, ja que no es parla tant de grups socials tancats, sinó de tendències com l'individualisme en ascens, la importància que donem a l'èxit a qualsevol preu i a l'estatus social —i com els definim—, i el relativisme maquiavèlic que ens porta a justificar els mitjans en funció de la seva finalitat. El materialisme, el consumisme, l'egocentrisme, el relativisme o la projecció mediàtica se situen, aleshores, com a contravalors que s'acostumen a denunciar.

Fi de cicle

Com hem vist, el fenomen de la corrupció ha suscitat debats molt polièdrics. Vist globalment, el to generalitzat és de denúncia del que hom percep i presenta com una xacra social, i d'un qüestionament doble: de les estructures d'un sistema social propiciador de la corrupció o inoperant al'hora de combatre-la, i d'uns grups i institucions socials als quals creixentment es posa sota sospita i en el punt de mira per complicitat i manca de voluntat regeneracionista, malgrat que de tant en tant algú apunta a la necessitat de no prendre el tot per la part. Tot plegat, assistim a una visió pessimista de la problemàtica, i a una progressiva deslegitimació de les bases sustentadores del sistema. És allò que es vol dir quan s'empra l'expressió *fi de cicle*, que també ha aparegut sovint en la prem-

“
**La substitució
 de persones pot
 no servir per res
 si els nouvinguts
 repliquen la cultura
 dels foragitats**
 ”

sa catalana i espanyola. El debat, doncs, ha estat marcadament crític, molt més que no pas resolutiu, per bé que els intents de trobar-hi sortida han estat abundants. Però més enllà de mesures concretes, en la línia d'un major control de les institucions, d'una major sensibilització col·lectiva i d'un reforçament de l'educació en valors, el que més nítidament es pot extreure de l'anàlisi del debat és l'anhel d'un canvi profund en les estructures del sistema social. La crida a una transformació més o menys radical va també del bracet de postular la necessitat d'una neteja a fons, amb una depuració exhaustiva i unes sancions exemplars. Un apunt important, però: també aquí continua l'ànim pessimista, i sovint es dubta que això sigui possible. En el contrapunt, es fan clams perquè la ciutadania reaccionï i s'impliqui, i de vegades s'entronitza l'activisme en aquest sentit de nous moviments socials, així com la tasca dels mitjans de comunicació de treure a la llum casos concrets i fer que se'n parli (per bé que també hi ha qui qüestiona la imparcialitat —fins i tot estructural— d'alguns mitjans, tot s'ha de dir).

Les previsions de futur són difícils de fer, però tot apunta que el debat social sobre la corrupció serà durador en el temps. La percepció d'escàndol de Gibbons continua en una espiral ascendent, i potser és la constatació d'aquesta indignació col·lectiva la que porta a pensar que el desenllaç de la qüestió no pot ser un altre que la crisi del sistema i un canvi profund, que se sol voler veure de tints regeneracionistes. Però també és veritat que els espasmes reactius d'altres societats del nostre entorn ens revelen que les direccions de futur són molt variades, i no sempre en positiu: el context pot fàcilment estimular populismes, esclats socials i similars. D'altra banda, la substitució de persones, per radical que sigui, pot no servir per res si els nouvinguts repliquen la cultura dels foragitats. Al final, no deixa de ser una qüestió de cultura social, de com establim uns valors públics com a societat, de com responem a les conductes que es desviïn d'aquests valors, i de com fem nostra (individualment i col·lectiva) la qüestió i l'entomem com un eix imprescindible —potser fins i tot identitari— que ens defineixi com a societat i com a poble. No és un repte senzill, certament, i per tant el futur a hores d'ara se'ns presenta incert. Però incert no vol dir impossible. Cal tenir en compte que la societat ens construeix, però alhora tots nosaltres també construïm la societat amb els nostres actes, la qual cosa explica el canvi social. Hi ha una darrera dada que creiem que és important destacar, i que s'emmarca en els resultats de l'Índex de Percepció de la Corrupció de *Transparency International*, on es pot copsar un tret significatiu: el grau de desenvolupament d'una societat és inversament proporcional al grau de corrupció percebuda per la seva ciutadania. És a dir, que com més percepció de corrupció hi ha, menys desenvolupat és el país, i a l'inrevés. Però hi ha una conclusió addicional, si fem una

ullada a les abismals disparitats entre uns i altres estats del planeta: hi ha societats que s'han construït minimitzant la corrupció, i això repercuteix en un major desenvolupament. Al seu torn, quan una societat es desenvolupa, es redueix la corrupció. Potser això ens dibuixarà un interessant horitzó que convindrà tenir en compte.

Així doncs, el que passi depèn molt de nosaltres. Haurem d'estar amants a la continuació del debat en l'opinió pública, i a la traducció del debat en estratègies i accions concretes.

3.2 El procés sobiranista a Catalunya: persistir i decidir

Els resultats de les eleccions autonòmiques del 25 de novembre de 2012 van significar per als catalans l'inici d'una fase política nova. Una fase que s'havia estat gestant en els anys anteriors, però que s'institucionalitzava en aquell moment: els grups polítics partidaris del dret a decidir sobre el futur de Catalunya respecte a la seva relació amb l'Estat espanyol havien obtingut vuitanta-set dels cent trenta-cinc escons del Parlament, mentre que els qui n'eren contraris n'obtenien quaranta-vuit.

Són moltes les lectures que s'han fet d'aquests resultats, del camí que hi va conduir i del procés que des d'aleshores es va posar en marxa. Ens proposem acotar la nostra anàlisi tot incidint en les controvèrsies axiològiques més importants que, al llarg del 2013, han acompanyat el que hom ha anomenat *procés sobiranista* o *transició nacional*; unes controvèrsies que han estat molt presents en la premsa escrita del 2013 i que han quedat reflectides en nombrosos articles d'opinió signats per pensadors, politòlegs i juristes de prestigi.

1. *Valors procedimentals en joc: legalitat vs. legitimitat*

Legalitat i *legitimitat* han estat dos dels termes més emprats quan, al llarg de l'any, s'han procurat aportar arguments de pes a favor o en contra del dret del poble català a decidir el seu estatut polític.

En filosofia del dret, s'acostuma a diferenciar entre legalitat, legitimitat i legitimació. La legalitat està vinculada amb les normes que regulen la nostra convivència i la seva validesa. La legitimitat té a veure amb els valors que serveixen de criteri i fonament al sistema institucional i legal sobre el qual hem edificat la convivència social. Mentre que la legitimació està vinculada al grau d'adhesió que els ciutadans atorguen a les normes vigents i a les seves institucions polítiques, sigui per raons mo-

rals i ideològiques (identificació amb els valors i principis amb què se sustenten), sigui per raó de l'eficàcia d'aquestes institucions en l'assoliment dels objectius.

Per entendre la fortalesa d'un sistema polític, doncs, cal relacionar intrínsecament legalitat, legitimitat i legitimació. En els sistemes democràtics, és l'adhesió majoritària dels ciutadans (legitimació) la que atorga validesa a les normes imperants (legalitat) i al compliment dels criteris de justícia i eficiència esperats del poder institucional —executiu, legislatiu, judicial i constitucional— (legitimitat).

Sense aquesta adhesió moral dels ciutadans, el sistema legal i institucional s'enfonsa. Per això, en les democràcies avançades el poder polític no s'exerceix exclusivament per la pura força, sinó que ha d'incorporar elements morals de convicció per justificar l'obediència a les lleis. És a dir, en democràcia el poder de les institucions està obligat constantment a guanyar-se la legitimitat.

10. BOBBIO, N.: *El futuro de la democracia*. Barcelona: Plaza & Janés, 1985.

Com afirma Bobbio¹⁰, el problema de la justificació del poder neix de la pregunta: «Admetent que el poder polític sigui el poder que disposa de l'ús exclusiu de la força en un determinat grup social, és suficient la força per fer-lo acceptar a aquelles persones sobre les quals s'exerceix, per persuadir els seus destinataris a obeir?» Justificar i assegurar l'obediència ciutadana és una tasca clau del poder polític, sobretot en democràcia. I un mecanisme habitual és convèncer que les normes legals i els principis de la convivència compartida són legítims. Per això Elías Díaz recordava que tota legalitat té pretensió de legitimitat, però no tota legalitat és legítima. Per això, diríem nosaltres, una legalitat originàriament legítima, si no té cura de la continuïtat de l'adhesió ciutadana, pot perdre la seva legitimació.

Si apliquem les reflexions anteriors al cas català/espanyol, podríem dir que mentre que d'una banda hom continua defensant la validesa última i inqüestionable de la llei vigent, la Constitució Espanyola de 1978, d'una altra, i com a conseqüència d'un distanciament del pacte original, hom ha defensat la legitimitat de la voluntat majoritària del poble català (expressada en el seu Parlament) per poder ser escoltat en una consulta en relació amb la redefinició o no del pacte polític establert amb Espanya.

Aquesta disjuntiva entre legalitat i legitimitat s'ha revelat fins al present com a irresoluble. Al llarg del 2013 la premsa espanyola i catalana s'han fet ressò d'argumentacions en favor, els uns, de la legalitat (la premsa espanyola) i en favor, els altres, de la legitimitat (majoritàriament la premsa catalana), sense que semblés possible trobar un lloc de consens entre cadascuna de les opcions.

El tema el considerem realment rellevant perquè totes dues posicions apel·len a aspectes axiològics de primera magnitud: el valor del compliment de les lleis i del manteniment dels acords establerts amb l'aprovació de la Constitució Espanyola, per una part; i el valor de la voluntat majoritària del poble català en voler ser consultat sobre el seu futur i en considerar trencats els acords establerts en el pacte polític de la transició.

El punt d'inflexió d'aquest procés cal situar-lo en la sentència del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut, del 28 de juny de 2010. Perquè, en efecte, la sentència va suposar per a molts catalans l'abandonament de la creença en la validesa de la legalitat vigent, una legalitat que a partir d'aleshores molts van passar a considerar il·legítima i, per tant, insuficient, perquè dirimia per ella sola els reptes futurs de redefinició del contracte polític establert. Com es recorda en filosofia del dret, la legalitat sense credibilitat (sense legitimitat democràtica) pot esdevenir pur legalisme. Al mateix temps, però, la mateixa sentència reafirmava molts espanyols en les seves creences polítiques, i s'iniciava un període nou, gestat al llarg de dècades però nou en tant que s'evidenciava la confrontació inevitable entre creences, l'allunyament i la incomprensió creixent entre les dues visions.

Aquest debat ens permet ara fer un desplaçament de la contraposició entre legalitat i legitimitat cap a la qüestió de a qui considerem o reconeixem com a subjecte polític.

2. El subjecte polític i el dret a decidir

El poble de Catalunya és un subjecte polític i, com a tal, pot consultar-se a si mateix sobre el seu futur? Com és sabut, el 23 de gener de 2013 el Parlament de Catalunya va aprovar la *Declaració de sobirania i del dret a decidir del poble de Catalunya*, en què es definia el poble català com a «subjecte polític i jurídic sobirà». Una definició no reconeguda des del govern espanyol, que considera que la sobirania recau en el poble espanyol en el seu conjunt i que, en definitiva, considera aquest poble com l'únic subjecte amb dret de donar-se la llei i de modificar-la.

Aquest no era un debat nou, ja que el reconeixement de Catalunya com a nació va ser ja objecte de discussió en la redacció de la Constitució Espanyola, que va optar el 1978 en l'article 2 per referir-se ambigüament a «nacionalitats i regions». El lema «Som una nació i tenim el dret a decidir» (18 de febrer de 2006) pot ser un bon resum dels dos punts que són motiu de desacord: el reconeixement (o no) de Catalunya com a nació i, en conseqüència, el dret derivat dels catalans, en tant que subjecte polític, a poder ser consultats en referèndum per decidir sobre el seu futur.

“
**El dret a decidir
 gira al voltant
 del concepte de
 demos, el reco-
 neixement o no
 de la condició
 de subjecte
 polític**
 ”

La declaració de sobirania d'inicis del 2013 ha significat un aprofundiment del debat a l'entorn del dret a decidir. S'han ampliat els debats iniciats dècades enrere al voltant dels termes *nació, nacionalitat i regió*, tot recordant els fets que van acompanyar el procés de reforma de l'Estatut de Catalunya, l'any 2006; s'ha parlat del vincle entre nació i poble, s'han recuperat velles idees sobre la història de Catalunya, sobre la història compartida amb Espanya, sobre com es conformen, es desenvolupen i es preserven les llengües i les cultures. Sobre com es construeixen les identitats. Sobre les identitats majoritàries i minoritàries. I sobre com tot això té o pot tenir un reflex polític. Ha estat, així doncs, un any d'ebullició en l'activitat dels juristes, politòlegs, historiadors i pensadors interessats en la temàtica de la relació Catalunya-Espanya. Un any d'anàlisi, de diagnosi i prognosi, de comparacions internacionals amb altres processos similars, en algun aspecte, al català, com ara el Quebec o Escòcia.

Si tractem, doncs, de trobar el punt de partida de les qüestions axiològiques que s'han abordat al voltant del tema del dret a decidir, aquest gira precisament al voltant del concepte de *demos*, és a dir, sobre el valor del reconeixement o no de la condició de subjecte polític i jurídic d'un col·lectiu i els canals legals, consultius o representatius per manifestar i assolir aquesta reclamació en un sistema democràtic.

Les institucions de l'Estat apelen als valors de la unitat, de la convivència, del marc de vida en comú establert en l'acord constitucional, en la preservació del contracte polític establert en la transició entre tots els ciutadans espanyols. Un procés consultiu a Catalunya, que podria esdevenir un procés d'autodeterminació, és vist com l'inici del trencament d'una comunitat d'afectes, com un acte insolidari de fractura social que podria conduir al risc d'enfrontament civil, al'empobriment de tots i a l'amputació d'una part del territori estatal. En clau de valors, un procés separatista representaria el fracàs del diàleg, del pacte i dels acords.

Des de les institucions catalanes, la primera qüestió que es planteja és si es pot prohibir, sense anar en contra del valor de la democràcia, un procés pacífic i ordenat de consulta reclamat per prop del 80 % dels catalans. I en cas afirmatiu, què s'està prohibint, la independència o el dret de vot? La premsa catalana recull que el valor que sembla posar-se més en joc és el de la lliure expressió pacífica i democràtica de la ciutadania, quan aquesta s'autoconcep com a subjecte polític.

Des de la perspectiva espanyola també s'apela, en aquest tema, a aspectes axiològics. En el document redactat pel Ministeri d'Afers Exteriors d'Espanya, *Por la convivencia democrática*, s'afirma: «El ejercicio del pretendido derecho a decidir esconde un retroceso político

y de ética cívica. La pregunta de ese supuesto derecho se plantea así: ¿qué quiero ser? O ¿qué quiero hacer? Pero esa no es la pregunta que exige la altura moral de nuestro tiempo, la pregunta que reclama nuestro pasado y nuestro presente, sino ¿qué quiero construir conjuntamente contigo? Si respondemos a esta pregunta: “Nada, no quiero construir nada contigo”, la pregunta del llamado derecho a decidir es superflua, porque ha triunfado ya la voluntad de no convivir. En verdad, lo que se proclama es: “No me interesa ninguna opción de vivir juntos.”»

Des d'aquesta perspectiva, doncs, es qüestiona èticament que algú que no és considerat legalment subjecte polític pugui arribar a ser-ho i pugui, unilateralment, decidir trencar el marc de convivència establert per tots els espanyols. El tema de fons, per tant, és saber si aspirar a ser reconegut com a subjecte polític atorga o no «altura moral».

3. *Causa justa, causa moral?*

Així doncs, la qüestió se situa en si algú que no és considerat legalment subjecte polític pot aspirar a ser-ho, i si aquesta aspiració pot respondre a paràmetres ètics. Altrament dit, hi ha o no «altura moral» en una reclamació d'independència? L'autodeterminació d'una nació i la seva voluntat d'independència són moralment acceptables quan s'expressen de manera lliure, pacífica i democràtica? La validesa de la pregunta no es projecta tan sols, de forma conjuntural, sobre el cas català o escocès, sinó inevitablement sobre els 135 nous països que han accedit a la independència en el món des del 1948, quan l'ONU va aprovar la Declaració Universal dels Drets Humans.

A favor del dret moral a la independència s'han presentat tres línies argumentatives. En primer lloc, la més clàssica, la del nacionalisme: ser una nació donaria dret a tenir un estat.

En segon lloc, la de la democràcia: una majoria (clara) a favor de tenir un estat seria una raó prou legítima per tenir-lo. Aquesta teoria plebiscitària pivotaria sobre la centralitat de valors com la llibertat d'associació i l'autonomia individual (sense necessitat d'haver de compartir, per part dels individus, trets culturals o ètnics).

I en tercer lloc, hi ha la línia argumentativa de la causa justa: patir determinades injustícies justificaria la creació de l'estat propi. Mentre les dues primeres raons donen un dret *a priori* a la secessió, la tercera donaria un dret a la secessió *com un remei* davant la injustícia. És a dir, en aquest tercer cas, el dret dels grups nacionals a la secessió hauria de ser vist com una *causa justa*, no com un dret *a priori* sinó com un remei a la repetida manca de reconeixement per part de l'estat matriu, la qual cosa legitimaria la secessió.¹¹

11. Les tres línies d'argumentació es contrasten des de les posicions que defensen el manteniment de la situació actual en els termes següents: la primera, amb la negació de Catalunya com a nació i la negació d'Espanya com a nació de nacions; la segona, amb l'afirmació que la sobirania recau en el poble espanyol, que és qui, amb la seva majoria, pot autoritzar canvis en l'ordenament polític i jurídic; la tercera, negant l'existència de discriminació o no reconeixement de Catalunya per part d'Espanya.

12. Article publicat a *El País* el 26 de maig de 2013. L'autor ha publicat enguany el text *Secesión* (Ariel, 2013).

En aquesta tercera línia, el polítòleg Allen Buchanan¹² ha argumentat que hi hauria dues condicions que permetrien considerar el procés sobiranista català com una causa justa. D'una banda, l'existència d'una situació de redistribució econòmica injusta (és a dir, un tractament fiscal que aniria més enllà dels límits raonables de la solidaritat interterritorial) i, d'una altra, una repetida vulneració dels acords intrastatals, que fa referència a la sentència del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut i a les constants invasions de competències per part del govern espanyol. Si el govern espanyol no assumís el compromís de respectar les competències i l'autogovern pactat amb Catalunya, també s'incompliria aquesta condició. D'aquesta manera, si el govern espanyol no acceptés una solució amb un autogovern significatiu per a Catalunya i que aquest no pogués ser intervingut, afegit a una fiscalitat justa, per a Buchanan la legitimitat d'una secessió «no consensuada» augmentaria.

Com hem vist, l'argumentari sobiranista a la premsa s'ha alimentat de raons econòmiques, culturals, jurídiques i polítiques, però ha anat més enllà. Per a alguns, el sobiranisme és, per damunt de tot, una causa moral. Això significa que neix de constatar que la catalanitat ha estat i és, per als poders formals i informals espanyols, una forma anòmala i defectuosa de viure l'espanyolitat, fet que corrobora l'existència històrica d'un clar anticatalanisme. «Si la catalanitat és una identitat sospitosa per defecte dins l'Espanya de matriu castellana, cal intentar dissoldre-la, ofegar-la i, principalment, excloure-la de qualsevol àmbit de poder», formula el periodista Francesc-Marc Àlvaro.¹³ És la mateixa argumentació que presenta Germà Bel en mostrar el grau de rebuig, estigmatització, conflicte intergrupals i hostilitat creixent que la identitat catalana genera a l'Estat espanyol, fins al punt de caracteritzar-la com a «grup extern percebut com d'alta competència i baixa afectivitat».¹⁴ La causa del sobiranisme català seria considerada una causa moral perquè aspiraria que els catalans poguessin arribar a viure de manera normal i amb dignitat l'expressió de la seva existència.

Constatat, doncs, que els mecanismes d'encaix entre Espanya i Catalunya no han funcionat, el valor de la lleialtat compartida queda profundament danyat, com totes dues parts admeten. El valor modern de la lleialtat reclama una exactitud en el compliment recíproc dels compromisos entre les parts. En el cas que estudiem, això implica l'acceptació i el reconeixement d'un context polític que atorga igual dignitat nacional a tots els membres, un consens constitucional sobre els valors aglutinants o compartits que fan atractiva l'existència d'una vida i una cultura política comunes. La negació d'aquesta condició o l'incompliment reiterat dels compromisos que en deriven per una de les parts (o per totes dues) justificaria que el consentiment voluntari dels individus al compliment del pacte pugui arribar a desaparèixer.

13. *La Vanguardia*, 23 de maig de 2013.

14. BEL, GERMÀ: *Anatomía de un desencuentro. La Cataluña que es y la España que no pudo ser*. Barcelona: Destino, 2013, cap. 2.

15. HIRSCHMAN, A. O.:
Salida, voz y lealtad.
Respuesta al deterioro
de empresas, organiza-
ciones y estados.
 México: FCE, 1977.

El conflicte de lleialtats, doncs, té una dimensió clarament política, però també ètica. L'esperança d'exercir lleialtats compartides, com a deure moral derivat del convenciment i el sentiment de participar en un projecte sortida comú, sembla haver-se esvaït. En l'esquema d'Albert O. Hirschman¹⁵ (sortida, veu, lleialtat) la reforma de l'Estatut va constituir l'última expressió d'aquest intent de fer sentir la *veu* catalana per intentar mantenir o reconstruir la *lleialtat* amb l'Estat espanyol i amb el model autonòmic. La força de l'opció *sortida* resideix ara, en haver constatat la *sordesa* i la *deslleialtat* de les institucions i els grans partits espanyols, i en la convicció que el model autonòmic tal com ha quedat configurat (ribotejat) representarà, primer, la residualització de Catalunya i, a mitjà termini, la seva desaparició com a nació.

16. *Ara*, 2 de novembre de 2013.

La resposta espanyola majoritària a la denúncia del compliment del pacte recíproc de lleialtat ha consistit a insistir en el manteniment de la legalitat. El secretari general i portaveu de la Conferència Episcopal Espanyola (CEE), Juan Antonio Martínez Camino, va afirmar que «trencar el marc legal de la convivència no és acceptable des del punt de vista moral» i que, per tant, «no és moral ni admissible actuar contra la Constitució».¹⁶ Va explicar, a més, que els bisbes s'han referit al nacionalisme en múltiples documents perquè es tracta d'«una qüestió política amb implicacions morals en què està en joc el bé comú, la pau i la convivència». Les seves declaracions van ser fetes després que mig centenar d'entitats catòliques catalanes se sumessin al Pacte Nacional pel Dret a Decidir.

17. En un discurs pronunciat al Parlament de Catalunya amb motiu de la recepció d'entitats cristianes adherides al Pacte Nacional pel Dret a Decidir, 31 d'octubre de 2013.

En canvi, Carles Armengol¹⁷ (secretari general de la Fundació Escola Cristiana de Catalunya) declarava que en la doctrina social de l'Església s'afirma el reconeixement del dret d'autodeterminació dels pobles i la primacia de la voluntat popular, democràticament expressada, per sobre dels mecanismes de la força o de la coacció en la vida política. Per tant, «hauria de ser l'episcopat espanyol qui s'avancés a proclamar la primacia de la democràcia sobre qualsevol altre mitjà per dirimir conflictes polítics i qui recordés que l'autodeterminació és un dret plenament reconegut en la doctrina social de l'Església».

Des de la perspectiva moral que acabem de posar en relleu, tot incidint en el fet que l'acció governamental empesa al llarg del 2013 pels poders polítics català i espanyol s'hauria d'entendre també com un intent de donar suport a les creences dels pobles a qui, respectivament, han de servir, així com a les justificacions majoritàries que cadascuna de les parts ha esgrimit en favor seu. En ser aquestes creences i justificacions contraposades, hem viscut temps d'ofensives i contraofensives diplomàtiques, d'informes encreuats, d'argumentacions sobre els perills i els riscos de la secessió, o sobre la bondat d'aquesta. Tot sembla apuntar que la reflexió axiològica sobre el procés sobiranista iniciat a

Catalunya continuarà durant un temps. Ara bé, el sentit que prendrà aquesta reflexió i els esdeveniments que la nodreixin o se'n derivin és, a hores d'ara, incert.

3.3 Crisi econòmica, retallades socials i futur de l'Estat del Benestar

La profunda crisi econòmica que viuen les economies occidentals d'ençà que va esclatar, ara fa uns cinc anys, la bombolla de les hipoteques *subprime* i els escàndols financers subsegüents, continua ocupant una part prominent en les notícies aparegudes a la premsa. Tanmateix, el centre de gravetat, des de l'inici de la crisi fins ara, ha transitat de l'atenció posada a les grans fallides dels gegants financers a les mesures de reajustament de l'Estat del Benestar que van venir a continuació, i que hom coneix amb el nom de *retallades socials*, però també al que sovint es presenta com una fallida socioeconòmica del país. Ara, quan la premsa aborda la qüestió de la crisi, sobretot fa referència a les conseqüències socials: a l'atur, els desnonaments, la pobresa, les desigualtats creixents, la malnutrició infantil i la reducció dels serveis públics i socials. I també a la resposta, sovint indignada, de la ciutadania.

Així doncs, cal distingir entre la crisi econòmica i financera i l'anàlisi de les seves causes (i aquí proliferen les notícies sobre fallides empresarials, primes de risc, rescats de països, seguretat —o no, vegeu el cas de Xipre— dels dipòsits d'estalvis, etc.), i els efectes de la crisi social vinculada a la reestructuració de l'Estat del Benestar (amb notícies que aborden les retallades socials en la sanitat i l'ensenyament, la reducció de les ajudes socials, les privatitzacions de serveis públics, etc.). La distinció és important perquè ambdós fenòmens es presenten com a intrínsecament interrelacionats en una relació de causa-efecte, per bé que aquesta qüestió no té una lectura unànime. En aquest primer debat, una perspectiva incideix en el dèficit públic i en l'austeritat de la despesa social per mirar de quadrar els comptes. En paral·lel, una altra línia d'opinió defensa que l'envergadura de la crisi actual ha servit d'argument justificatiu per fer entrar definitivament en crisi el model socioeconòmic que havia estat hegemònic en la majoria de societats europees occidentals des del final de la Segona Guerra Mundial fins als anys vuitanta del segle passat, quan una altra crisi també d'envergadura —l'anomenada *crisi del petroli*—, juntament amb la caiguda dels règims del socialisme real, va obrir les primeres esquerdes en el model. Sota

aquesta perspectiva, en el rerefons ideològic hi hauria un intent dels grups econòmicament dominants —i dels grups polítics que els són afins— de reduir l'Estat del Benestar.

El model d'Estat social o Estat del Benestar, malgrat la seva variabilitat interna i un cert ventall de submodels, cercava en essència un pacte que fes possible integrar l'economia de lliure mercat amb un estat social regulador i protector. Una combinació que apostava per conciliar l'eficiència (basada en el creixement econòmic i en la productivitat) i l'equitat (basada en uns sistemes de protecció social sustentats en una fiscalitat progressiva amb vocació redistribuïdora de la riquesa mitjançant una xarxa de serveis públics i socials). Els valors de l'eficiència econòmica, de la seguretat material i de les oportunitats vitals, doncs, eren els baluards del sistema, i pressuposaven un altre valor fonamental: el de la justícia social (entesa com la consecució d'unes mínimes condicions de vida digna per a tothom i la consegüent reducció de les desigualtats extremes). La peculiar combinació entre l'Estat i el mercat feia que aquest últim esdevingués l'epicentre de la creació de riquesa, mentre que la funció reguladora i redistribuïdora dels governs impedia (si més no en certa mesura) situacions d'abús econòmic i laboral i propiciava un repartiment més equitatiu dels recursos, tot abastant àmplies capes de la població. Aquesta definició admetia matisos importants, en funció de si la gestió del model es duia a terme des d'una orientació política o una altra (liberal, democristiana o socialdemòcrata), però a grans trets es podia resumir de la manera que ho hem fet.

Una part central del debat actual qüestiona la viabilitat econòmica del model, per a la qual cosa la crisi econòmica i el greu endeutament dels estats esdevé un argument de pes. De fet, ja des dels anys vuitanta del segle passat es van donant processos de privatització, liberalització i desregulació, amb efectes sempre controvertits. Certament, es fa difícil sostenir un model si les despeses que genera són superiors als ingressos que recapta. La solució imposada de la troica europea (que en el fons és la solució germànica) apunta a la contenció de la despesa per part dels poders públics. La part espinosa arriba quan s'afecta la despesa social i es retallen les cobertures públiques en casos particularment sensibles, com la sanitat o l'educació.

1. Les conseqüències socials de la crisi: valors emergents

Durant l'any 2013, així com en anys anteriors, la premsa catalana i espanyola s'han fet ressò de les conseqüències socials de la creixent desassistència dels segments de població més febles (les persones dependents, els treballadors i treballadores en atur, els i les estudiants amb beca, la gent gran sense recursos, els infants de famílies pobres, les famí-

“

La solidaritat és el valor preeminent quan es parla de les retallades socials o de la crisi de l'Estat del Benestar

”

lies en procés de desnonament...), enfocant bona part de l'atenció en els drames personals i familiars que generen les circumstàncies límit viscudes en un context de desprotecció. Com si fos un fenomen que es retroalimentés, la premsa sembla haver reflectit com més va més la conscienciació social de la gent a l'entorn d'aquestes qüestions. Al seu torn, l'opinió pública ha anat prenent consciència d'aquestes situacions arran de la seva aparició constant en els mitjans de comunicació. Potser aquest fet explica en part alguns fenòmens emergents, com el sorgiment de la PAH i la mobilització social en contra dels desnonaments i la multiplicació de les iniciatives solidàries per part de la societat civil (com el Gran Recapte pels volts de Nadal, per exemple), les quals també han omplert ocasionalment les pàgines dels diaris.

Precisament la solidaritat és el valor preeminent quan es parla de les retallades socials o de la crisi de l'Estat del Benestar. La pràctica de la solidaritat, la reclamació d'igualtat, la inclusió social, l'apel·lació a la dignitat (en les condicions de vida de les persones) i derivacions són els valors nuclears de la problemàtica. Però també el valor de la justícia —i no solament social—, pel context que acompanya. De fet, en els articles d'opinió i en el to general de les notícies que afecten les retallades socials plana sempre una crítica aguda, i és aquest valor de la justícia el que es posa més en dubte, sobretot quan es relaciona amb la manera de repartir-ne les responsabilitats i els efectes. D'una banda, hi ha la crítica pel colpiment dels segments socials més febles, però també pel contrast amb casos de corrupció que ens parlen de lucre abusius dels seus presumptes autors, o amb la privilegiada situació de banquers i financers, quan bona part de l'opinió pública els culpabilitza de la crisi per les seves males pràctiques (ha estat emblemàtic el cas de les preferents, per exemple), o amb la fallida de grans infraestructures faraòniques impossibles de rendibilitzar i que han estat àmpliament tractades en els mitjans (un dels exemples paradigmàtics és el cas de l'aeroport de Castelló, ja que va propiciar una onada de reaccions que feien incís en el contrast entre la dilapidació de recursos públics i l'escassetat actual d'algunes cobertures socials). El contrast de casos punyents ha estat un dels fils argumentals més recurrents, en comparar el que sovint s'ha percebut com a freda gasiveria amb les capes més pobres de la població, amb la percepció de generositat o covardia amb bancs i entitats financeres o amb determinades persones econòmicament potentades. En aquest sentit, també s'ha atiat una línia d'opinió que qüestionava el poder real de la ciutadania i del valor de la democràcia envers el que es percebia com una aliança entre elits financeres i polítiques.

El tractament mediàtic de la crisi de l'Estat del Benestar ha presentat també algunes extensions, sovint més referides a països del nostre

entorn que no a Catalunya o a Espanya. En particular, s'ha vinculat la crisi econòmica i les retallades socials basades en la recepta d'austeritat amb l'auge de moviments populistes i antisistema (el cas del Moviment Cinc Estrelles de Beppe Grillo, a Itàlia), d'ultradreta xenòfoba (com l'ascens d'Aurora Daurada a Grècia, o del Front National de Le Pen a França), i de l'antieuropeisme que posa en qüestió el valor de la solidaritat dins de la Unió Europea (són rellevants els casos de Gran Bretanya o Finlàndia, entre altres països del que podríem considerar l'Europa rica). En l'espectre de l'esquerra, al seu torn, la situació es vincula també a l'aparició d'iniciatives sociopolítiques més radicals (com la Syriza grega, o el Procés Constituent a Catalunya) i a la crisi general de la socialdemocràcia a Europa.

De retruc, el valor de la confiança també ha quedat tocat, i així ha quedat reflectit en les notícies que ens parlaven de la deslegitimació dels poders públics en el si de la ciutadania. En certa manera, l'actual crisi de l'Estat del Benestar suposa el pas involutiu d'un model combinat estat-mercat a un model en què el mercat guanya hegemonia i l'estat la perd (per a alguns articulistes, que van més lluny, de fet l'estat va camí de ser residual). Aleshores, si els estats no poden ja respondre a les necessitats socials de la ciutadania —i en especial en uns temps en què això és més necessari que mai—, la seva legitimitat comença a esquarterar-se. És així com la panoràmica de la crisi de l'Estat del Benestar ens dibuixa no tan sols una crisi econòmica i social, sinó també una crisi política i institucional, amb uns estats altament endeutats que hom percep creixentment lligats de mans i peus pels mercats i alhora creixentment contestats i deslegitimats per la població.

Però encara hi ha altres valors en joc: el valor de l'eficiència (entès en un sentit econòmic, la majoria dels cops), el valor de la responsabilitat, i en certa manera el valor del pragmatisme o del possibilisme. Com a rerefons, però cada cop més present, el valor de la valentia, que surt a relluir cada cop que apareix en premsa la qüestió dels paradisos fiscals, i la incapacitat (hi ha qui en diu manca de voluntat) dels governants de posar-hi frens reals. Quan s'aborda la crisi de l'Estat del Benestar amb els valors de l'eficiència, la responsabilitat i el possibilisme, el discurs s'orienta a assenyalar la inevitabilitat de les reformes en un sistema limitat, de recursos escassos («res és gratis»), que sovint tendeix al sobreconsum i a un clientelisme expansiu, i que per tant ha de ser realista i responsable, i prioritzar les cobertures necessàries a les despeses supèrflues o directament prescindibles. Aquesta posició topa sovint amb els qui neguen la major, i consideren que no és un problema de recursos, sinó d'obtenció de recursos. Però el debat es multiplica quan hom discuteix els límits del que és necessari o no, i del que és prescindible o no. La complexitat de l'abast dels drets econòmics i socials, que descansa

“
**La imatge que
 dona el sistema
 és que la sortida
 de la crisi exigeix
 el sacrifici
 d'alguns drets
 socials**
 ”

en l'elasticitat o la inelasticitat que hom atorga als valors de la solidaritat, la igualtat, o la inclusió i la justícia social, ha fet que el debat tingui durant el 2013 un potencial gairebé inesgotable.

2. Xoc de prioritats

Vist el fenomen en el seu conjunt, al final la triangulació entre crisi econòmica, retallades socials i futur de l'Estat del Benestar sembla que ens porta a un xoc de prioritats. Una primera prioritat s'enfoca a l'eixugament dels dèficits públics i la represa del creixement (cosa que per cert genera debats interns sobre els límits de l'austeritat, com l'escenificació mediàtica que en el seu moment es va fer del contrast de posicions entre Hollande i Merkel). Una segona prioritat s'enfoca en la irreductibilitat dels drets econòmics i socials de la ciutadania, en especial dels segments econòmicament més febles i desprotegits de la població.

El cas és que ambdues prioritats són importants, i probablement no estan gens dissociades. Però s'acostumen a presentar com una disjuntiva. La imatge que dona el sistema —i que se li retreu obertament des de determinades posicions— és que la sortida de la crisi exigeix el sacrifici d'alguns drets socials de les persones. La conseqüència reactiva, aleshores, és que una bona part del discurs de l'opinió pública denuncia i critica l'augment de la precarització del treball, l'increment de les desigualtats i de l'exclusió social, i el retorn a una pobresa endèmica, i alhora nega que aquests epifenòmens siguin compatibles amb una sortida fiable de la crisi. Els valors que manegen uns i altres, curiosament, solen ser els mateixos, per bé que els uns supediten la igualtat i la inclusió social a l'eficiència, mentre que els altres supediten l'eficiència a la igualtat i a la inclusió social. Tots parlen de solidaritat i de justícia, però l'apreciació d'un valor i l'altre no és ben bé la mateixa. On més difereixen, però, és en el valor de l'eficiència, en bona part perquè el seu camp semàntic es pot desdoblar: el dilema que convé resoldre és com conciliar l'eficiència econòmica (en el sentit de preservar el creixement econòmic i la disponibilitat de recursos) amb l'eficiència social (en el sentit de garantir una existència digna i la protecció social envers les contingències més desfavorables). Hi ha, però, alguns consensos: en considerar que les estructures de l'Estat del Benestar tenen molt recorregut potencial a l'hora de ser racionalitzades, i que seria bo fer-ho; en què algunes administracions han malgastat els fons públics, cosa que caldria corregir i evitar amb vista al futur; en què la corrupció és un llast afegit que no ens podem permetre, i en la perillositat d'una fractura social creixent si les desigualtats continuen eixamplant-se i les noves generacions assisteixen impotents a l'esfondrament de les seves expectatives de progrés vital sense poder no ja superar sinó ni tan sols assolir el nivell de vida dels seus pares. Dos exemples: ara ens adonem que l'as-

ensor social també baixava i que la noció de *mileurista* ha passat de ser un insult (2007) a ser una aspiració (2013).

Això ens porta a una penúltima qüestió de fons, que també ha sortit tangencialment en la premsa, tot i que no com a debat central. Es tracta del qüestionament d'un model econòmic basat en el consumisme (o en l'hiperconsumisme, que ens diria Lipovetsky) com a font primordial de realització personal, i que ha promogut el crèdit i l'endeutament de les famílies, les empreses i les administracions mitjançant instruments financers creats *ad hoc* per a l'ocasió. Alguns analistes alerten de la perversió d'un model que posa més l'accent en el tenir que en el ser (i que ve de lluny, perquè aquesta crítica sistèmica ja la trobem en el llibre *Tenir o ser?*, d'Erich Fromm, que data del 1976), i que es contraposa diametralment a la cultura de l'estalvi que vam observar en els nostres avis i àvies. Dins dels moviments alternatius que han emergit darrerament trobem el moviment decreixentista, que considera que hauríem de virar cap a uns estils de vida basats en el fet de consumir menys, per raons de sostenibilitat del planeta però també de qualitat de vida, entesa aquesta en un sentit no materialista. Amb orientacions més o menys utòpiques pel mig, el cert és que els valors de l'eficiència, de l'austeritat i de la responsabilitat reapareixen també en clau no solament dels poders públics, sinó en clau de persones i famílies, en la mesura que algunes veus consideren que l'espiral consumista i d'endeutament en què ens havíem instal·lat en els moments previs a l'actual crisi econòmica no prefiguraven res de bo.

El futur, doncs, s'albira complex. Cadascú a la seva manera, sembla buscar la quadratura d'un cercle que se'ns resisteix. Un dels reptes és que la solidaritat i la inclusió social no ens facin ineficients. Però un segon repte és que l'eficiència sigui alhora econòmica i social, i vagi acompanyada d'uns mecanismes de solidaritat i de redistribució de recursos que ens permetin uns nivells d'igualtat i inclusió social prou satisfactoris perquè la gent tingui la percepció de viure en un sistema just i no caritatiu i on les condicions de vida de la població siguin dignes. Potser aquest està cridat a convertir-se en un dels valors centrals, i tot hagi de gravitar sobre com aconseguir un sistema social i econòmic que preservi la dignitat per a totes les persones amb independència de la seva circumstància social o personal. I tot plegat potser ens hauria d'induir a pensar en mecanismes que evitin la virtual fallida del sistema i que el facin sostenible al llarg del temps, però alhora que evitin la caiguda de persones o grups socials (joves, gent gran, immigrants, famílies de classe treballadora...) en situacions d'indignitat, desatenció social o exclusió.

3.4 El difícil camí de les primaveres àrabs

Com és conegut, a les acaballes de l'any 2010 i començaments del 2011 es van produir a l'Orient Pròxim i Mitjà uns esdeveniments que van omplir d'esperança molts ciutadans. Eren les *primaveres àrabs*, processos revolucionaris de canvi polític, de base popular, que a través de revoltes i manifestacions pretenien la democratització dels seus règims polítics, per eliminar d'aquesta manera les tiranies i els autoritarismes que havien governat els seus països al llarg de les darreres dècades. Tres anys més tard, i al llarg de l'any 2013, esdeveniments importants han fet canviar la sort d'algunes d'aquestes esperances i el desenllaç d'aquestes revolucions ha estat molt desigual.

1. L'extensió revolucionària

A la revolució tunisiana del 2010 s'hi van sumar altres revolucions a països del seu voltant i fins a finals del 2013 es van produir tot un reguitzell de canvis i moviments polítics de base popular i ciutadana a altres països també de religió majoritàriament musulmana. La revolució s'havia estès i els governants s'havien vist obligats a abandonar el poder a països com ara Líbia, Iemen o Egipte, en aquest darrer cas en dues ocasions. També van esclatar aixecaments civils a Bahrain i Síria, on es viu encara una guerra civil cruenta. Es van viure importants protestes populars a països com Algèria, Iraq, Jordània, Kuwait, el Marroc o Sudan. I protestes de menys importància van tenir lloc a Mauritània, Oman, Aràbia Saudita, Djibouti, el Sàhara Occidental o als territoris de l'Autoritat Nacional Palestina.

Malgrat tot això, les revolucions iniciades a Síria i Egipte el 2011 són les que el 2013 han estat font d'interès informatiu. El denominador comú d'aquestes dues revolucions és que en cap d'elles ha triomfat la revolució ni el canvi polític desitjat per la ciutadania que fervorosament es va manifestar per reclamar reformes. Més aviat, els resultats obtinguts d'aquestes revolucions són força diferents. Mentre que a Síria impera una cruenta guerra civil, a Egipte s'ha generat un procés polític enormement contradictori.

a. El cas siria

A Síria, primer les revoltes i les manifestacions populars, i després la formació de l'Exèrcit Lliure Siria, format per militars rebels i voluntaris civils, van intentar sense èxit derrocar el govern de Bashar al-Assad, del Partit del Renaixement Àrab Socialista (Baath), que va assolir el poder el 1963 mitjançant un cop d'Estat.

S'han dut a terme diversos intents de pacificació del conflicte civil sense gaire èxit en almenys dues ocasions a Ginebra (Suïssa): un el juny del 2012 i un altre el gener del 2014, però els acords no han estat possibles.

Amb tot, la via diplomàtica va viure el seu punt d'inflexió amb l'atac amb armes químiques perpetrat pel règim d'al-Assad prop de Damasc l'agost del 2013. En aquest moment es va traspasar la «línia vermella» imposada pel president Obama com a límit per plantejar-se una intervenció militar en territori sirià. Com a conseqüència, el 14 de setembre, Kerry i Lavrov van anunciar a Ginebra un acord marc pel qual al-Assad es comprometia a destruir el seu arsenal químic i els Estats Units a excloure del projecte de resolució que havien de presentar a l'ONU l'opció d'una solució militar a Síria. Bashar al-Assad va acceptar el pla i el Consell de Seguretat de l'ONU va adoptar la resolució per destruir l'arsenal químic sirià.

b. El cas egipci

La revolució egípcia va començar el gener del 2011 amb milions de manifestants a la plaça Tahrir d'El Caire exigint l'enderrocament del règim del president egipci Hosni Mubarak. Aquest va cedir el poder al vicepresident Omar Suleiman, però les protestes no van cessar i el govern va acabar transferint el poder a les forces armades del país. Els militars van dissoldre immediatament el Parlament, van suspendre la Constitució i es va instaurar un règim provisional d'emergència. Es va nomenar un civil, l'anterior ministre de transport, Essam Sharaf, com a primer ministre d'Egipte el 4 de març, però les protestes violentes van continuar fins al final del 2011. La població expressava així la seva preocupació per la lentitud amb què el Consell Suprem de les Forces Armades duia a terme les reformes polítiques i cedia el control del poder.

Les eleccions presidencials celebrades al maig i el juny del 2012 van donar la victòria als Germans Musulmans i el seu candidat, Mohamed Mursi, va esdevenir el primer cap d'Estat que sortia d'unes eleccions després de la revolució egípcia. Però Mursi, el primer cap d'Estat d'un partit islamista, va durar poc més d'un any com a president. El 3 juliol de 2013 va ser derrocat per un cop d'Estat dirigit pel general Abdel Fattah al-Sisi, que va assumir la presidència i va reprimir sagnantment les protestes dels partidaris del president Mursi. El 14 d'agost de 2013 les forces de seguretat van arrasar dos campaments dels manifestants a El Caire: un a la plaça al-Nahda i un de més gran a l'esplanada de la mesquita d'al-Rabaa Adawiya, i així van posar fi a les manifestacions populars contra el cop d'Estat.

Les forces que s'imposaven representaven l'exèrcit, la policia, els grans empresaris, la judicatura, els mitjans de comunicació i bona part de la

“

En el cas de la revolució tunisiana i l'egípcia en un primer moment l'islamisme moderat ha tingut un paper important en la consolidació de la democràcia

”

intel·lectualitat. S'obria el camí cap a la instauració d'una nova Constitució, sotmesa a referèndum el 14 i el 15 de gener de 2014 i aprovada pel 98,1 % dels votants amb una participació del 38,6 % de l'electorat.

La nova Constitució es va erigir sobre la base de la repressió del moviment islamista. Il·legalitzava tots els partits religiosos i donava un paper destacat a les forces armades en el control del país. Els Germans Musulmans eren declarats organització terrorista. La publicació d'aquesta constitució va coincidir en el temps amb la promulgació d'una nova llei de manifestacions que prohibia qualsevol reunió de més de deu persones sense permís del Ministeri de l'Interior —això inclou els mítings electorals, les assemblees de treballadors «que entorpeixin la producció» i les reunions no rituals en llocs de culte.

2. Les primaveres àrabs i els valors

Les primaveres àrabs van començar amb ideals de participació democràtica, i en elles els ciutadans tenien per primera vegada el destí a les seves mans. Els valors democràtics, el principis de l'Estat de Dret i el respecte a la voluntat ciutadana semblaven imposar-se a força països de l'Orient Pròxim i Mitjà. Tot apuntava que la mobilització popular i la realització d'unes eleccions lliures portaria a la constitució de governs democràtics semblants als que hi ha als països occidentals. Els valors de participació política, d'igualtat davant la llei i de la llibertat individual dels electors s'acabarien imposant als règims autocràtics i dictatorials existents fins al moment. En alguns casos es van produir eleccions lliures que van guanyar partits islamistes moderats, però això semblava que no seria cap inconvenient per a la instauració de règims democràtics.

Si bé és cert que, a diferència dels països occidentals on hi ha una separació més gran entre la política i la religió, en el món islàmic això no és tan clar, en el cas de la revolució tunisiana i l'egípcia en un primer moment l'islamisme moderat ha tingut un paper important en la consolidació de la democràcia. Islam i democràcia no són principis que s'autoexcloïn necessàriament, ni tampoc no s'hauria de considerar contradictori amb la democràcia l'existència d'un govern confessional que respecti els drets de les minories religioses que hi ha al seu territori. Democràcia, respecte a la diversitat i al pluralisme religiós haurien pogut ser les bases d'aquests nous règims instaurats com a conseqüència de les mobilitzacions populars, transversals i fins i tot interreligioses.

3. Els contravalors a les primaveres àrabs: Síria i Egipte

Malgrat això, aquests valors presents al començament d'aquestes primaveres àrabs contrasten amb els que s'aprecien en el desenvolupament dels

casos siriana i egipci. A Síria la dura repressió de les protestes, la imposició autoritària de la força i el militarisme que va conduir a una guerra civil és l'expressió oposada d'aquell canvi polític que pretenien les primaveres àrabs. El règim siriana, en comptes d'apostar pel diàleg, la pau, la negociació o l'enteniment, ho ha fet per la violència, l'eliminació de l'adversari i en alguns casos fins i tot, quan es van utilitzar armes químiques contra les poblacions rebels, pel genocidi i l'extermini indiscriminat i massiu d'éssers humans que no necessàriament tenien relació directa amb el conflicte bèl·lic i eren, per tant, persones innocents.

El recurs a la repressió militar per aixafar una expressió política ciutadana en favor d'una major democratització mostra que els valors de respecte als drets humans, en especial el del respecte a la vida, no són sempre tinguts en compte. En el cas de Síria, a més, la fragmentació dels musulmans entre sunnites, xiïtes, alauites, a més de drusos i ismaïlites, és un problema afegit a la pacificació del país, fet que mostra que la tolerància i el respecte per la diferència (religiosa, però també tribal) en una situació de conflicte militar obert sembla difícil d'aconseguir. Cal tenir present, a més, que la comunitat alauita és la que controla el poder i representa tan sols el 15% de la població.

Tampoc en el cas d'Egipte els valors que semblaven desprendre's de la revolució tunisiana no podrien aplicar-s'hi. La revolució egípcia que inicialment va triomfar va fer fora el règim del president Hosni Mubarak, al poder durant trenta anys. Però un cop d'Estat militar contra els vencedors de les eleccions, els Germans Musulmans, instaura un règim militar en què és aixafada qualsevol discrepància. La nova constitució aprovada el gener del 2014 suposa per a Egipte un retorn a l'antic règim, en el qual no es permet el pluralisme polític i es limita el dret de manifestació i de reunió.

4. Una lectura des d'Occident

Des d'Occident la qüestió de les primaveres àrabs s'ha viscut amb perplexitat i fins i tot amb paràmetres més aviat etnocèntrics. Quan van començar les revoltes, semblava que començava l'inici de l'expansió universal dels valors liberals occidentals, tal com va predir Francis Fukuyama a *The End of History and the Last Man* (1992). En aquell moment, molts van creure que l'Orient Pròxim adoptaria la democràcia liberal a l'estil occidental, amb una democràcia consolidada per la voluntat popular, una comunitat internacional compromesa amb la democràcia i la religió relegada del govern polític. Però la realitat ha estat una altra.

Ewan Harrison i Sara McLaughlin Mitchell, a *The Triumph of Democracy and the Eclipse of the West* (2013), sostenen que el que s'està produint és

“

Tot sembla indicar que assistim a un «xoc de democratitzacions» més que a una occidentalització del món

”

la paradoxa de la difusió mundial de la democràcia i el capitalisme precisament en un moment de decadència occidental. La resta del món estaria superant Occident, tal com Samuel Huntington va predir, però com a conseqüència d'adoptar (i adaptar) alguns dels valors i les institucions occidentals.

Amb les primaveres àrabs el que es posa de manifest és la voluntat d'estendre la pau, la prosperitat, la llibertat i alguns dels principis bàsics de l'Estat de Dret a través de nous camins. Les democràcies que els revolucionaris àrabs tractarien d'instaurar no semblen ser la «fi de la història», sinó el començament d'un futur postoccidental, en el qual entren en conflicte alguns dels valors de les democràcies establertes d'Occident i els nous valors de les democràcies emergents del món en vies de desenvolupament.

Paradoxalment, els nous rebels àrabs estarien expressant com l'exercici de la llibertat pot servir també per qüestionar o reinterpretar els principis liberals. El despertar polític d'aquestes poblacions hauria consistit a reclamar els seus drets democràtics no per unir-se a Occident sinó justament per emancipar-se de la seva influència. En aquest sentit, l'evolució de la deriva política i cultural de Turquia en els propers anys pot ser un bon exemple d'aquest incert procés adaptatiu d'inculturació.

Tot sembla indicar, doncs, que assistim a un «xoc de democratitzacions» (*clash of democratizations*), en termes de Harrison i Mitchell, més que a una occidentalització del món. I prova d'això és que els protagonistes de les primaveres àrabs es rebel·len utilitzant cada vegada més les llibertats i les tecnologies d'estil occidental per reinterpretar o qüestionar alguns dels principis liberals d'Occident. I en comptes d'una divisió entre les forces laiques i l'islam, el que es produeix és una divisió entre diferents interpretacions de l'islam: entre els xiïtes i sunnites o entre els Germans Musulmans i els salafistes.

L'experiència de les primaveres àrabs serveix també de constatació de com la ciutadania reconnectada amb un ideal de canvi i de transformació de les velles institucions polítiques prova d'instaurar de manera experimental i convulsa noves formes d'entendre la política a partir de valors com ara la participació, el pluralisme, el respecte dels drets individuals, la llibertat d'expressió o de repensar el paper de la religió en la vida pública. En el millor dels casos, l'esperança compartida era que el pluralisme (polític, tribal i religiós) menaria a un escenari de convivència, i que la idea d'un «islam polític» seria de mica en mica substituïda per la d'un «islam en la política».

Però el vertigen i el risc d'aquesta experimentació rau justament en el fet que pot acabar convertint la revolució en contrarevolució o el somni

primaveral en malson hivernal. D'aquesta manera, tot volent defensar la democràcia i l'estabilitat, s'han reactivat l'extremisme religiós i la violència. Les mobilitzacions populars han demostrat, en alguns casos, la seva força per aconseguir la dimissió de líders autòcrates, però no han servit per conduir satisfactòriament unes transicions que duguin a governs reformistes. El resultat ha estat fins ara, massa sovint, la violència i la repressió brutal.

3.5 L'emergència de la societat civil

Un dels trets distintius del 2013 és, sens dubte, que la societat civil ha fet sentir la seva veu davant dels reptes socials i nacionals actuals. Sigui ocupant l'espai públic mitjançant manifestacions multitudinàries, de protesta social o d'autoafirmació nacional, o bé promovent iniciatives solidàries, de voluntariat o cooperativisme, amb la voluntat de donar resposta a diverses problemàtiques socials, la societat civil ha estat un actor clau en els processos viscuts a casa nostra al llarg de l'any. A continuació ens proposem descriure i valorar les formes que ha pres la participació ciutadana, així com desgranar els valors que són a la base o que han acompanyat els processos en què la societat civil ha estat especialment present.

1. La veu del carrer

El 2013 va ser un any de manifestacions: segons dades del Departament d'Interior de la Generalitat, des de l'1 de gener fins al 2 de desembre es van produir a Catalunya un total de 6.485 manifestacions comunicades, gairebé el doble de manifestacions respecte a l'any anterior (3.287). Es tracta, a més, d'una tendència creixent als darrers tres anys: si el 2011 es produïen 5,5 manifestacions públiques al dia, i el 2012 9 al dia, en els onze mesos computats del 2013 s'havien produït ja una mitjana de 19,5 manifestacions diàries.¹⁸

Les raons d'aquest increment de les protestes i l'ocupació del carrer per part de la ciutadania caldria buscar-les, primerament, en el descontentament i en la indignació que a moltes persones produeix la situació d'avui dia, en especial pel que fa al deteriorament de les condicions de vida que acompanya l'actual crisi econòmica. Així, s'han produït manifestacions de protesta pel nombre d'aturats, pels plans d'ajustament dels planters a les empreses (ERO), pel tancament d'empreses, per la precarització laboral, pel nombre creixent de desnonaments..., i també, i en paral·lel, manifestacions de protesta contra les retallades pressupostàries en àmbits tan importants com la sanitat o l'educació, el dete-

18. <http://www.lavanguardia.com/vida/20130527/54374896430/duplican-catalunya-manifestaciones-dia.html>.

“

Les qüestions social i nacional s'han repartit en bona mesura el protagonisme de les manifestacions al carrer

”

riorament dels serveis públics o la reducció del nombre de subvencions i prestacions socials. Sortint al carrer la ciutadania mostra la seva protesta, la seva oposició i la seva indignació davant d'un conjunt de factors (socials, institucionals, polítics, territorials, etc.) que s'han vist retroalimentats per la crisi econòmica que estem patint, i per la forma com la gestionen els poders polítics. Val a dir, a més, que algunes d'aquestes manifestacions han comptat amb una participació molt alta; entre elles podem destacar la manifestació en defensa del dret a l'habitatge (16 de febrer), contra les retallades a l'ensenyament (9 de maig), la commemoració dels dos anys del moviment 15M (els dies 12 a 14 de maig) i contra les retallades socials en general (24 de novembre). Manifestacions, totes aquestes, que han aplegat centenars de milers de persones al conjunt de l'Estat i que han estat molt significatives a Barcelona ciutat.

En segon lloc, però tan o més significatives que les anteriors, sobretot pel que fa al nombre de manifestants, hem d'esmentar les manifestacions polítiques que s'han produït a Catalunya en defensa del dret a decidir i de l'independentisme o en contra d'aquest. Les més emblemàtiques: la cadena humana formada per 1,6 milions de persones que va recórrer tot Catalunya l'11 de setembre (la Via Catalana), així com la seva contrarèplica, la manifestació que el 12 d'octubre va reunir a la plaça Catalunya de Barcelona entre 30.000 i 150.000 persones, segons les diverses fonts.

Així doncs, les qüestions social i nacional s'han repartit en bona mesura el protagonisme de les manifestacions al carrer. Però la ciutadania ha tingut també un tercer tipus de motivació per ocupar places i carrers al llarg del 2013: la protesta contra iniciatives governamentals concretes i contra les formes d'exercir el poder, en especial el policial. En aquest tipus de protestes hi podem incloure les manifestacions contra algunes iniciatives governamentals, com ara la llei de reforma de l'avortament o la nova llei d'educació (LOMCE), les manifestacions en favor del tancament dels Centres d'Internament d'Estrangers (els CIE) i les manifestacions contra la brutalitat policial, especialment contra l'ús de pilotes de goma per part dels cossos antidisturbis dels Mossos d'Esquadra.

La successió dels diferents disturbis i esclats socials al llarg del 2013 confirma, en definitiva, que, deixant de banda les manifestacions en relació amb el procés sobiranista que tenen un caire cívic i propositiu, la resposta ciutadana és conseqüència d'un estat de rebuig i d'indignació en diversos fronts: la degradació de la vida pública i la democràcia, les retallades i l'empitjorament de les condicions de vida i de treball de col·lectius tan diversos com professors, estudiants, treballadors sanitaris, funcionaris en general, treballadors de fàbriques o assalariats. Uns

col·lectius, tots aquests, que conformen el gran gruix de les societats catalana i espanyola. A més, aquest increment del nombre de manifestacions és indicatiu que ens trobem davant de canvis profunds en la nostra societat; per això alguns experts han continuat el discurs, iniciat fa un parell d'anys, segons el qual no ens trobem pas en una època de canvi, sinó en un «canvi d'època».

2. Transparència i regeneració

Una mirada des d'una perspectiva axiològica als fets que acabem de descriure ens permet observar, d'entrada, que quan la ciutadania surt al carrer i es constitueix en moviment de protesta i de contestació, el que posa de manifest és la crisi dels mecanismes de representació institucional o bé de les mateixes institucions que havien funcionat fins ara per canalitzar o esmorteir el descontentament de la població. La novetat és que la mobilització de la ciutadania és portada a terme fora de la influència dels actors polítics tradicionals, i l'única cosa que han pogut fer alguns d'ells és afegir-se a remolc a la iniciativa ciutadana que ha anat en tot moment al capdavant. A la crisi econòmica s'hi ha de sumar per tant una crisi de les institucions, els partits polítics i els sindicats tradicionals. Es tracta d'una crisi sistèmica en la qual els ciutadans desconfien dels partits, però això no significa que deixin d'interessar-se per la política, o que no li atorguin valor. Més aviat s'estimen més participar políticament a través de noves formes menys institucionalitzades i més directes, com ara els moviments socials o les plataformes cíviques.

Podríem parlar, doncs, d'un canvi de valors reactiu impulsat pel progressiu descrèdit de les institucions tradicionals, dels partits polítics i dels sindicats, que s'ha vist agreujat pels casos de corrupció que han fet que els ciutadans percebin aquests actors institucionals com a aparells burocràtics i opacs, allunyats de les seves vides quotidianes i preocupats exclusivament a ocupar espais de poder i a monopolitzar la política amb l'únic objectiu de perseguir els seus propis interessos partidistes i mantenir els seus privilegis. A aquest panorama de crisi política s'hi ha d'afegir la crisi de legitimitat de les institucions, esquitxades per escàndols de diversa índole. La ciutadania cada cop se sent menys representada i menys vinculada als diferents poders públics, creix la desconexió entre la població i els seus representants, que semblen habitar en mons diferents, la desconfiança en les institucions es fa evident i la reclamació de renovació i regeneració institucional és cada cop més intensa.

Les protestes són, per tant, i en primer terme, un indicador de l'erosió de les bases legitimadores de la democràcia representativa a causa de l'allunyament d'alguns dels seus valors fundacionals (la igualtat, la justícia social, el control popular de les decisions) que s'expressa preci-

“

Les protestes són un indicador de l'erosió de les bases legítimes de la democràcia representativa

”

sament en l'allunyament entre la política professionalitzada i la ciutadania. Algunes formes concretes de manifestació i participació política demostren que el to de la protesta i els nivells d'indignació han pujat (és el cas dels *escraches*). I tot i que l'assetjament a un diputat, perseguit i increpat fins a la porta de casa seva, sigui una acció reprovable pel fet d'afectar els seus familiars i veïns i vulnerar la intimitat de la persona increpada, si s'ha arribat fins en aquest extrem és probablement perquè hom ha percebut que altres formes de protesta i de canalització del descontentament no han donat cap resultat.

Tanmateix, no tot el descontentament s'ha canalitzat mitjançant manifestacions a la via pública, accions que gairebé sempre tenen un caire de queixa, rebuig i contestació; al contrari, la premsa del 2013 s'ha fet ressò també de diverses iniciatives ciutadanes que han tingut i tenen com a objectiu regenerar la democràcia i el funcionament dels partits polítics i de les institucions. Algunes d'aquestes propostes han consistit a demanar una reforma legislativa que inclogui l'establiment de llistes obertes en les eleccions, la limitació de mandats dels càrrecs directius dels partits, un sistema de repartiment d'escons que respecti la proporció real del vot dels ciutadans i eleccions primàries obertes per a la designació dels candidats dels partits polítics. Demandes, totes aquestes, que apunten a una millora de la nostra qualitat democràtica com un valor essencial.

3. L'ambivalència de la resposta institucional

La manera com les institucions de l'Estat han respost a aquesta emergència de la societat civil ha estat ambivalent. Així, l'abast de la desafecció ciutadana pels casos de corrupció va impulsar el desenvolupament i l'aprovació, ja a finals d'any, de la Llei de transparència, accés a la informació pública i bon govern. D'entrada, es tracta d'una llei que estableix l'obligatorietat de publicar àmplia informació sobre projectes normatius, pressupostos, contractes, subvencions, comptes públics, retribucions i indemnitzacions d'alts càrrecs, però que, per a alguns autors, pot resultar insuficient i no resoldre el problema de la corrupció si no es compta amb una justícia ràpida i eficaç. D'altra banda, és una llei que avança en transparència pública, però que podria tenir conseqüències en el retrocés de drets fonamentals individuals, com el de la protecció de dades personals en la mesura en què s'aporti informació de persones concretes respecte dels seus currículums, els seus sous i els seus patrimonis, entre altres dades. A això cal afegir que, a parer de molts experts, la llei es queda curta en transparència pel que fa als anomenats *secrets d'Estat*, ja que manté amplis límits al dret d'accés a la informació i manté en la categoria de «classificats» un gran nombre de documents (informacions referents al franquisme o al 23F,

per exemple). Així doncs, i a parer de diversos experts, Espanya sembla haver desaprofitat l'ocasió de posar la seva legislació en matèria de classificació i desclassificació de documents al nivell dels principals països democràtics.

Val a dir que la preocupació per la desafecció ciutadana també s'ha reflectit en les mesures adoptades pels governs de les comunitats autònomes. En el cas de Catalunya, les dues cimeres sobre regeneració democràtica celebrades el mes de febrer van donar pas, al llarg de l'any, a l'aprovació de mesures diverses: l'aprovació d'un programa de 51 mesures per a la regeneració democràtica, la transparència i la rendició de comptes, la posada en marxa del portal de la transparència (amb informació sobre l'acció de govern i la contractació pública) i l'aprovació d'un codi ètic per als alts càrrecs de l'Administració.

Tanmateix, a Espanya, com també a l'estranger, la resposta a la indignació ciutadana pels casos de corrupció i manca de transparència també ha significat l'emergència dels populismes, tendència que es pot detectar en la proliferació de nous partits o en l'aparició de candidatures encapçalades per personatges controvertits, que disposen de certa notorietat pública gràcies a la radicalitat dels seus missatges i l'eco obtingut en els mitjans de comunicació. Aprofitant el descontentament ciutadà i la reclamació de «solucions exprés», han proliferat discursos populistes en àmbits concrets, com per exemple el de l'antiimmigració. A Europa ha crescut el discurs xenòfob. A França i Grècia s'ha produït l'auge dels partits d'ultradreta, mentre que a Itàlia el populisme del moviment cinc estrelles del còmic Beppe Grillo s'ha apoderat parcialment de la política. En general, però, aquesta recomposició dels espais polítics, l'aparició de nous partits i noves candidatures amb eslògans simples i contundents, sembla que expressa l'esgotament d'un model institucional envellit que ha deixat de funcionar i que clama, com ja hem dit, per una renovació.

Pel que fa a la resposta institucional a la proliferació de protestes al carrer i a les noves formes que la protesta ha pres, l'acció de govern més significativa la trobem en la proposta de reforma del Codi Penal i l'avantprojecte de llei de seguretat ciutadana, també coneguda popularment com a *lleï mordassa* o *lleï anti-15M*, promoguda pel govern de l'Estat amb l'objectiu de combatre les noves formes de mobilització ciutadana i sancionar aspectes com les concentracions no comunicades o la gravació i la difusió d'imatges dels cossos de seguretat. Aquest avantprojecte de llei, que molts analistes interpreten com una resposta a la campanya dels *escraches* promoguda per la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca (en un altre apartat d'aquest *Anuari* ens ocupem dels valors que estan en joc en la qüestió de la lluita per l'habitatge digne), ha estat contestat

“
**Alguns partits
 i sobretot els
 moviments cívics
 semblen haver
 sabut aglutinar i
 canalitzar bona
 part de la
 protesta**
 ”

pels moviments socials, però també per juristes i per la mateixa policia. Segons aquests col·lectius, la nova llei suposaria una criminalització de moltes formes de protesta social, així com una restricció clara dels drets civils, en especial pel que fa a la llibertat d'expressió i el dret de manifestació.

**4. Per una societat més igualitària i més justa:
 assemblees, voluntariat, cooperativisme**

En aquest punt volem fer un incís en relació amb la resposta ciutadana a la crisi econòmica i institucional, més enllà de la protesta. Al conjunt de l'Estat però amb especial força a Catalunya, alguns partits i sobretot els moviments cívics (a casa nostra hi hem d'incloure els de vessant independentista com l'Assemblea Nacional Catalana) semblen haver sabut aglutinar i canalitzar bona part de la protesta i la indignació contra les institucions i contra l'empitjorament de condicions de vida i fins i tot han generat nous projectes i una nova il·lusió col·lectiva. En el creixement que han tingut els darrers anys aquests moviments podria veure-s'hi reflectida una part rellevant d'aquest nou descontentament social. I en casos exitosos de nous partits com ara les Candidatures d'Unitat Popular (CUP) quedaria ben palesa també la complementarietat de les protestes socials i populars amb les reivindicacions de caràcter nacional.

Perquè la indignació, la insubmissió, la desafecció cap a la política i els moviments socials de protesta semblen ser ara mateix només un primer pas. I sense deixar de mantenir la pressió sobre les institucions i els partits que les governen, els moviments socials, l'acció popular, s'estan adonant que cal també construir estructures pròpies. No solament es tracta d'incidir i resistir, sinó també de dissentir construint una alternativa possible. Entre aquesta mena de respostes hi ha totes aquelles iniciatives que han sortit en aquests moments d'incertesa, que han confiat en el futur i que s'han aventurat a crear projectes d'emprenedoria social i cultural. És en aquestes transformacions incipients on es constaten signes de canvis en profunditat i on s'entreveu l'albor d'un nou cicle.

Una mostra d'aquesta tendència pot ser la proliferació d'organitzacions que funcionen sobre la base del voluntariat amb l'objectiu de millorar la situació de vulnerabilitat de diversos col·lectius, tot contribuint a la construcció d'una societat més igualitària i més justa. I és que la societat catalana és altament participativa: amb prop d'un milió i mig de persones voluntàries (el 17 % de la població), els catalans tenen el voluntariat i, en definitiva, la solidaritat, com un dels seus trets d'identitat més arrelats.¹⁹ La Fundació Banc dels Aliments, la xarxa Barcelona Actua o Càritas Diocesana són exemples d'organitzacions exitoses, però cal tenir en compte que a Catalunya es tracta d'un sector en creixement

¹⁹. Dades del Centre d'Estudis d'Opinió (CEO) publicades a *La Vanguardia* el 14 de desembre de 2013.

20. Dades de l'Anuari del tercer sector social de Catalunya (2012) publicades a *La Vanguardia* el 3 de febrer de 2013.

21. Algunes dades disponibles són: 36 % de creixement en el nombre de cooperatives creades el 2012 respecte de l'any anterior (*La Vanguardia*, 28 de juliol de 2013), el 3,7 % d'ocupació creada el 2013 en cooperatives (1.397 llocs de treball nous) i el creixement del 0,7 % en el nombre d'empreses en aquest darrer any (<http://www.cooperativescatalunya.coop>).

que l'any 2012 ja comptava amb prop de quatre mil entitats.²⁰ Una prova més de la puixança a casa nostra d'aquest tipus d'organitzacions i, per tant, dels valors del civisme, el compromís, la igualtat i la solidaritat la trobem també en el nomenament de Barcelona com a primera Ciutat Europea del Voluntariat 2014 per part del Parlament Europeu.

Més enllà, la prova que assistim a l'albor d'un nou cicle la podem trobar en l'augment de l'ocupació creada al 2013 en el món cooperatiu i el creixement, en els darrers anys, del nombre d'empreses cooperatives,²¹ una forma jurídica que aposta per la implicació dels seus membres en la presa de decisions, la seva identificació amb els objectius (sovint socials) de l'entitat, i que busca, en definitiva, augmentar el benestar dels membres tot contribuint a refermar el vincle entre la vida personal i la professional. Perquè es tracta d'una economia al servei de les persones, basada en la cooperació i el bé comú i que segueix criteris democràtics, participatius, respectuosos amb el medi ambient i socialment responsables. La participació de dotze mil persones en la II Fira d'Economia Solidària de Catalunya celebrada a Barcelona el 2013 i la celebració, també a Barcelona, de la segona edició del Business with Social Value, un congrés que busca generar noves possibilitats de negoci amb valor social en el qual van participar una seixantena de centres especials de treball i més de tres-centes empreses mercantils, són també exemples d'aquest canvi de cicle.

5. Qualitat democràtica, civisme i solidaritat

Tot sembla indicar que en una època com l'actual, marcada per la immediatesa imposada per la innovació tecnològica de la comunicació en línia i per les noves possibilitats de participació i de fer sentir la veu ciutadana que ofereixen les xarxes socials, els partits polítics i els sindicats tradicionals necessiten d'una renovació institucional urgent que sigui capaç de vincular-los amb la ciutadania. La resposta no pot estar basada únicament en canvis legislatius que limitin els drets fonamentals com la llibertat d'expressió i de manifestació o que tractin de constrènyer l'acció dels moviments socials. Si bé la proposta de llei de seguretat ciutadana presentada el 2013 tenia com a objectiu eradicar allò que alguns sectors conservadors han anomenat una *batasunització* dels carrers, aquesta llei pot posar en qüestió els mateixos valors de la democràcia. Diversos experts i analistes han insistit a dir que una democràcia que tan sols es defensi institucionalment amb mesures de repressió legal o policial no és una democràcia legítima. Lògicament, la protesta gratuïta i l'ús de la violència per part de determinats sectors socials tampoc no és la millor manera de transformar i millorar la societat. El repte que tenim al davant és, doncs, com forjar una transformació institucional veritablement democràtica que vagi més enllà del fet de sortir al carrer i

expressar públicament la queixa i la indignació. La realitat ofereix, sorosament, i en especial a casa nostra en comparació de la resta de l'Estat espanyol, alguns indicis que alguna cosa ha canviat en la mentalitat ciutadana i que ja es passa de la queixa estèril a l'acció política i social per aconseguir un món millor.

3.6 Llibertat i seguretat en l'era del Gran Germà

Diversos esdeveniments han contribuït, al llarg del 2013, a la reflexió sobre els reptes i els dilemes que planteja l'ús de la tecnologia i sobre les noves problemàtiques ètiques que, tot i no derivar directament de l'ús de la tecnologia, sorgeixen precisament pel fet de disposar i emprar potentíssims mitjans tecnològics. No es tracta pas d'una temàtica nova, però es constata dia a dia que el progrés tecnològic afegeix complexitat així com noves variants a la reflexió sobre els valors, especialment en l'àmbit de les noves tecnologies de la informació i la comunicació.

Qüestions aparentment tan diverses com l'espionatge massiu a telèfons i registres d'internet de milions de persones portat a terme per l'Agència de Seguretat Nacional dels Estats Units (NSA) i denunciat per Edward Snowden; el judici a la soldat Manning per la filtració a Wikileaks d'informacions secretes sobre la intervenció militar dels Estats Units a l'Iraq i l'Afganistan; les escoltes presumptament il·legals de l'agència Método 3 a la classe política catalana; l'ús bèl·lic dels avions pilotats a distància coneguts com a *drons*, i el ciberassetjament que possibiliten la plataforma Informer de Facebook i l'aplicació Gossip, per citar només aquelles temàtiques amb més ressò a la premsa del 2013, han aportat nous elements de reflexió en la línia esmentada abans.

1. Llibertat i seguretat, intimitat i privacitat

D'entrada, i per focalitzar l'anàlisi malgrat la diversitat de problemàtiques indicades, observem que la reflexió se centra en una qüestió de valors i drets, legal i moral. Els valors de llibertat i seguretat, i els drets a la intimitat i la privacitat s'han presentat sovint com a especificacions del més ampli dret a la llibertat. Observem també que aquests valors apareixen en l'argumentació liberal moral de forma conjunta o separatament, i que quan apareixen de forma conjunta, la valoració pren principalment dues formes: o bé planteja el binomi llibertat-seguretat en termes d'una disjuntiva entre valors, com si es tractés de dos béns

oposats entre els quals cal escollir, o bé considera que es tracta de dos drets fonamentals que cal garantir per igual, i en aquest cas deriva el debat cap a la qüestió dels mecanismes emprats per fer-los efectius i conciliables.

El cas de la cibervigilància, que ha sacsejat l'opinió pública internacional fins al punt que Edward Snowden ha estat qualificat per la revista *Time* com la segona persona de l'any rere el papa Francesc, és central per a l'anàlisi que ens ocupa. De vegades, la manera com s'ha enfocat el cas ha pres un caire de disjuntiva: així, per una banda, el món intel·lectual i l'activisme més compromès han denunciat la vulneració de la privacitat inherent als programes de cibervigilància i l'atac que suposen contra el dret a la intimitat i la llibertat de l'individu,²² tot fent prevaler la llibertat individual enfront de la seguretat. Per altra banda, la premsa ha esmentat la por del terrorisme islamista i ens ha recordat que quan el ciutadà percep que el que està en joc és la seva integritat, el valor de la seguretat passa per davant del valor que ordena preservar el dret a la intimitat.²³ També s'ha fet esment de la complicitat entre la Unió Europea i els Estats Units en matèria de seguretat global, una complicitat que, a parer de molts analistes, ha ajudat a la resolució diplomàtica i relativament ràpida de la crisi de les escoltes als líders europeus, una complicitat que podria ajudar a explicar que els països europeus no reaccionessin, més enllà de la desqualificació política, a un espionatge en tota regla comès per un país aliat.

2. Maquiavel: els fins i els mitjans

Tanmateix, la reflexió sobre els drets a la llibertat i la seguretat ha derivat també cap a la qüestió dels mecanismes que permeten fer efectius els drets, i s'ha fet ressò de la vella idea maquiavèlica²⁴ sobre l'ús de mitjans moralment qüestionables o, fins i tot, directament reprovables, per aconseguir bons fins. En el cas Snowden, però també en el cas Manning, la qüestió maquiavèlica s'ha plantejat no solament en referència al govern estatunidenc, sinó també en referència als filtradors, i ha obert un ampli debat en el qual, com veurem, han aparegut valors complementaris. Així, s'ha valorat fins a quin punt el delictes comès pels filtradors (l'accés il·legal a informació secreta i la seva difusió) ha de ser castigat penalment tenint en compte la fita que perseguia, que era desemmascarar els mitjans que el poder estatunidenc utilitza suposadament en nom de la democràcia, la pau i la justícia mundials, així com de la llibertat i la seguretat dels seus ciutadans: mitjans com ara la manca de transparència, la il·legalitat de les pràctiques governamentals i la conculcació dels drets humans i dels drets individuals. De retruc, la valoració sobre l'ètica dels mitjans emprats ha reconduït el debat llibertat-seguretat a valoracions sobre la legitimitat i la justícia de les pràc-

22. «Una persona vigilada no és lliure. El pilar bàsic de la democràcia és la inviolable integritat de l'individu», *Carta oberta contra l'espionatge*, signada per més de 500 intel·lectuals d'arreu del món i publicada el 10 de desembre al diari britànic *The Guardian*, de la qual es van fer ressò tots els diaris catalans.

23. Segons una enquesta feta als Estats Units el juny del 2013 i publicada per *The Washington Post*, el 62 % dels enquestats estaven a favor que el govern portés a terme investigacions per combatre el terrorisme encara que això significués vulnerar la seva privacitat, http://www.washingtonpost.com/page/2010-2019/WashingtonPost/2013/06/10/National-Politics/Polling/release_242.xml (data de consulta: 11/02/2014).

24. MAQUIAVEL, N.: *El príncep*. Barcelona: Editorial Laia, 1988 [1513].

25. Informació publicada el 19 de desembre de 2013 en diversos diaris catalans.

tiques governamentals. Aquí convé recordar que, a finals del 2013, el govern d'Obama proclamava la legalitat de les seves polítiques de seguretat, però estudiava la manera de donar cabuda a les recomanacions d'un comitè d'experts en relació amb la introducció de mesures de restricció de la vigilància (límits a la recollida de dades, a les escoltes de líders, transparència del programa...), sense malmetre per això els nivells de seguretat garantits als ciutadans.²⁵

Una altra qüestió d'interès, ja esmentada però en la qual convé aprofundir, és l'amplitud i la complexitat del debat a l'entorn de les figures de Snowden i Manning, un debat del qual la premsa s'ha fet ressò amb ambivalència: per una banda, ha alimentat la reflexió sobre la llibertat d'expressió i l'heroïtat dels filtradors en donar a conèixer les pràctiques il·legals i immorals del govern, i s'ha fet ressò de la indignació expressada pel món intel·lectual en relació amb el cinisme amb què els governants han delimitat l'espionatge legítim del que no ho és. Alhora, però, la premsa ha mostrat sovint la seva complicitat amb el poder, tot descrivint els filtradors com exemplars d'un tipus de jove delinqüent o antipatriota que és causa alhora que fruit de les nostres societats atomitzades. Així, als filtradors se'ls ha fet aparèixer com a prototipus de jove asocial, desvinculat de tot, i se n'ha volgut mostrar el seu costat més fosc, criminal, tot obrint un debat sobre la integritat moral a les democràcies avançades. En el cas del judici a Manning, la reflexió sobre el subjecte que comet delictes s'ha ampliat a les organitzacions i ha revifat, per tant, el debat sobre Wikileaks. La crítica, que no és nova, ha apuntat com a mínim en dues direccions: en primera instància, al fet que, en difondre de manera indiscriminada els documents classificats, l'organització ofereix també informacions de persones anònimes, i incorre ella mateixa en delictes contra la privacitat; i, en segona instància, al fet de disposar d'un volum ingent d'informació i gestionar-la sense transparència i de forma no democràtica, tot erigint-se en garant de la llibertat en nom d'uns ciutadans que no li han transferit, mitjançant el vot, la seva voluntat que així sigui.

Anant més enllà, la crítica ha posat també sobre la taula la temàtica del poder com a fi en si mateix, tot insistint a denunciar l'objectiu últim del govern dels Estats Units: fer-se més fort, invulnerable, per perpetuar-se, més que per donar servei a la ciutadania a qui es diu que es protegeix. En altres termes, que tal com denunciava el mateix Snowden amb ressònancies de Michel Foucault²⁶ i de George Orwell,²⁷ el poder pretén saber-ho tot de nosaltres però intenta alhora que nosaltres no sapiguem gairebé res d'ell. Aquest ha estat en efecte el parer de les associacions defensores dels drets civils i dels drets humans dels Estats Units, que han plantejat la seva crítica a la llei vigent en matèria d'espionatge en els termes següents: com pot justificar-se que un delator de pràctiques

26. FOUCAULT, M.: *Vigilary castigar*. Madrid: Siglo XXI, 2005 [1975].

27. ORWELL, G.: *1984*. Barcelona: Edicions 62, 2003 [1949].

il·legals i d'excessos governamentals rebí el mateix tracte que els criminals o terroristes, és a dir, que aquells que perpetren de forma directa tortures i assassinats?

3. Micròfons als confessionaris

A una escala més local i amb mitjans tecnològicament molt més simples, l'espionatge portat a terme per l'agència de detectius Método 3 a membres de la classe política catalana ha sacsejat també l'opinió pública, tot i que ha posat sobre la taula un debat força diferent. Recordem breument que el cas es va iniciar com un cas d'espionatge presumptament il·legal a polítics, institucions i empreses catalanes portat a terme per una empresa privada i possiblement en benefici de la mateixa empresa, que podria fer ús comercial de les dades obtingudes incorrent d'aquesta manera en un delictes de descobriment i revelació de secrets. Però recordem també que el mateix cas va destapar-se posteriorment com a cas d'espionatge encreuat, contractat per unes organitzacions polítiques a fi de vigilar els adversaris respectius; una revelació que durant diverses setmanes va instal·lar entre els polítics catalans un sentiment paranoic pel qual tothom se sentia espiat per tothom. Com és sabut, el cas es va acabar tancant en fals (i així es manté almenys fins al moment d'escriure aquestes línies) per part dels mateixos responsables polítics, la qual cosa suggereix, a parer de molts, un encobriment mutu de fets delictius.

L'afer ha suscitat valoracions de caire divers: un debat a l'entorn del sentit de la preservació de secret en cas de delictes quan no opera l'obligació de guardar secret professional;²⁸ un debat al voltant dels espais de privacitat que ens queden quan tot sembla engolit per l'espai públic (idea que podem expressar amb les paraules següents de Zygmunt Bauman: «la societat actual ha posat micròfons als confessionaris»);²⁹ un debat al voltant de la legislació actualment vigent en relació amb l'obtenció d'informació, que declara legal la gravació d'una conversa de la qual té coneixement només una de les parts, i que afavoreix així la possible vulneració de la intimitat de la part que ho desconeix; un debat a l'entorn del fet que els delictes quedin finalment impunes, com també va ser el cas en la trama d'espionatge que, al 2009, va sacsejar el Partit Popular a la Comunitat de Madrid; un debat sobre el moment en el qual apareixen aquest tipus d'escàndols i sobre la possibilitat que es deguin únicament a conjuncions d'interessos puntuals (treballadors que consideren injustos els seus acomiadaments i actuen amb ressentiment envers les empreses respectives, mitjans de comunicació que busquen sensacionalisme...), i, finalment, una gran ombra de sospita sobre la política i els mitjans de comunicació pel fet que l'escàndol de Método 3 aparegués la setmana abans que s'iniciés el debat de política general de l'Estat espanyol, com si amb aquest afer s'hagués intentat desviar

28. Recordem que, en el cas de la conversa gravada a la líder del PP català, Alicia Sánchez Camacho, va tenir accés a informació sobre el frau fiscal comès presumptament per Jordi Pujol Ferrusola.

29. Entrevista publicada a *La Vanguardia* el 8 de setembre de 2013.

l'atenció respecte dels casos de corrupció o es volgués fer mal, per part del govern central, als avenços del procés sobiranista. Ombra de sospita que, tal com han insistit a recalcar els analistes, no ha fet més que augmentar la ja molt rellevant desafecció del ciutadà envers les institucions polítiques catalanes i espanyoles i envers els seus líders.

4. Vigilància i control al segle XXI

Tots els casos esmentats posen de relleu que els nivells de vigilància assolits amb la tecnologia actual van molt més enllà del que permetia el panòptic benthamià, aquell experiment d'arquitectura penitenciària que permetia aprofitar al màxim les potencialitats de l'ull humà. Ja no cal el contacte físic per assolir informació de pràcticament tot; i no cal ser-hi per tenir-ho tot sota control. L'exemple dels *drons*, aparells que actuen a mode d'ocell de vigilància i acció per comandament remot, és també paradigmàtic. La seva utilitat, indubtable quan es tracta d'obtenir informació sobre la qualitat atmosfèrica o l'estat del trànsit, s'ha posat en dubte en observar que la tecnologia permet alhora la invasió de la intimitat, i encara més quan allò que es vigila i es controla és un objectiu de guerra. En efecte, els crítics d'aquest ús tecnològic denuncien que la reducció en el nombre de baixes no pot arribar a justificar el sentiment de crueltat que s'instal·la en els executors de les ordres d'atac, conscients que poden assassinar terroristes arreu del món o fer la guerra sense vessar ni una gota de sang pròpia, asseguts còmodament davant de la pantalla ciberpanòptica. Per a alguns, donar per suposat que la seguretat global justifica l'ús d'un mitjà d'aquestes característiques significa, novament, donar per bona l'opció maquiavèlica, i significa no entendre que el que de veritat ens hi juguem no és, que també, la integritat moral de persones concretes, afectades d'estrès posttraumàtic després de prémer un botó i veure'n les conseqüències a la pantalla de l'ordinador, sinó la construcció d'una societat capaç de tolerar cada vegada graus més alts de cinisme i de crueltat, una societat capaç d'integrar aquesta crueltat en la normalitat de les seves formes de vida.³⁰ Així doncs, la crítica queda plantejada en relació amb la qualitat humana, amb la salut moral que podem imaginar per a uns governs i unes societats que consideren que l'estrès dels pilots a distància no és més que un petit dany col·lateral en l'ús d'aquesta nova tecnologia; que les víctimes innocents són també un dany col·lateral, i que els errors en la localització d'objectius són un mal menor que cal acceptar en el marc d'un conflicte.

Però la valoració sobre els usos de la tecnologia no s'ha restringit únicament a la política i a qüestions d'espionatge i de seguretat. L'empresa privada, el tercer sector i la mateixa societat civil han estat també en el punt de mira. En especial per l'accés a les dades privades que faciliten

30. El Congrés dels Estats Units va obstaculitzar a inicis del 2014 els intents d'Obama perquè el programa d'ús dels drons guanyés en transparència, transferint-se el control de la CIA al Departament de Defensa, i se sotmetés a la legislació internacional.

31. Informació apareguda l'1 de febrer de 2013 a la majoria de diaris catalans.

els cercadors (és el cas de Google) i, en relació amb les xarxes socials, per eines com la plataforma Informer de Facebook i l'aplicació Gossip disponible per a iPhone, que possibiliten la publicació anònima de comentaris enutjosos i el ciberassetjament. Tot i que les investigacions portades a terme pels Mossos d'Esquadra van constatar que més del 80 % dels comentaris fets en aquests mitjans no són èticament reprova-bles,³¹ aquestes novetats tecnològiques han obert un debat a l'entorn de la necessitat de desenvolupar protocols d'ús per part dels creadors de les plataformes, alhora que un debat a l'entorn de l'educació en el respecte i en la diversitat, que ha de permetre eradicar les injúries anònimes que es poden publicar i difondre de manera exponencial per aquests mitjans.

5. La distància cibernètica de les responsabilitats morals

Acabem aquest apartat amb una darrera reflexió, que és transversal als casos plantejats. I és que si alguna cosa mostren les tecnologies esmentades és el distanciament que faciliten entre la decisió de fer i el fer concret, l'acció. I que amb el distanciament es produeix una dilució de la responsabilitat individual i, en definitiva, una dilució de la responsabilitat moral que comporten els nostres actes. Tant si es tracta d'una distància física com la que hi ha entre la gravadora que enregistra una conversa i l'amo de l'aparell, que l'escoltarà posteriorment, o la distància que opera entre el pilot del *dron* i aquell qui rep l'impacte del míssil, com si es tracta d'una distància cibernètica entre un assetjador que escriu a l'Informer i la seva víctima, lectora de l'assetjament, el que és clau és que la distància permet una despersonalització dels actes. Com si la gravadora, el *dron* i la xarxa tinguessin vida pròpia i fossin els veritables agents del que s'esdevé. En el cas del mercadeig de xafarderies a les xarxes socials o el ciberassejament, aquesta despersonalització assoleix les seves cotes màximes perquè, en facilitar l'anonimat de qui escriu, se n'afavoreix de retruc la impunitat.

Tanmateix, lluny de poder renunciar als nivells de benestar que ens ofereix la tecnologia, és de preveure que seguirem vivint temps en els quals el debat sobre la regulació ètica de determinats usos tecnològics seguirà estant a l'ordre del dia. Vindran segurament temps en els quals la societat civil exigirà als governants més transparència i control i un millor ajustament entre les fites perseguides i els mitjans emprats, temps de redefinició de l'equilibri entre la recerca de llibertat i la necessitat de seguretat. Creiem que aquest debat hauria de permetre'ns un compromís ampli en favor del respecte a les persones, la seva intimitat i dignitat, i en favor de la lluita per preservar la nostra integritat moral. Potser aquell encertat imperatiu categòric formulat ja fa més de trenta anys per Hans Jonas per sensibilitzar-nos al voltant de la qüestió

32. JONAS, HANS: *El principio de responsabilidad: ensayo de una ética para la civilización tecnológica*. Barcelona: Herder, 1979 (trad. 1995).

ambiental podria servir-nos també per reflexionar a l'entorn del binomi tecnologia-persona: «Actua de forma que els efectes de la teva acció siguin compatibles amb la permanència d'una vida humana autèntica a la terra.»³²

3.7 Lideratges i valors

Com no pot ser d'altra manera, al llarg d'un any se succeeixen en la premsa pàgines que ens parlen d'un tipus de persones que destaquen per l'ostentació d'un rol director que les situa al capdavant d'una empresa, d'un país, d'un projecte col·lectiu, etc. Són els líders, i sovint parlar d'ells està associat amb parlar del seu lideratge. La premsa es fa ressò dels líders quan aquests tenen un paper rellevant en els esdeveniments del moment, o bé quan es tracta de líders emergents —sovint associats a les expectatives que desperten—, o també en els decessos d'antics (de vegades també actuals) líders, moment en el qual es fa un repàs del seu llegat i del balanç global del seu lideratge.

Durant aquest any 2013 han proliferat les pàgines dedicades a líders diversos. En alguns casos per la via de la força centrípeta que adquireixen els líders quan se situen en l'epicentre d'un esdeveniment d'interès per a l'opinió pública. Així, han proliferat les al·lusions a líders com Hugo Chávez (en especial per la seva malaltia i el seu fatal desenllaç, però també pel seu controvertit lideratge a Veneçuela), o a líders com Recep Tayyip Erdogan, Mohamed Mursi, o Bashar al-Assad, quan en els seus països els seus lideratges han desembocat en una oposició oberta d'una part substancial de la població, i n'han derivat revoltes al carrer en el cas de Turquia, en un cop d'estat en el cas d'Egipte, i en una llarga i cruenta guerra civil a Síria, amb episodis particularment ominosos com el de l'ús indiscriminat de les armes químiques contra la població civil.

Ens trobem també líders d'interès mediàtic permanent, a causa de la rellevància de la seva posició des d'un punt de vista global. És el cas d'Angela Merkel o de Barack Obama, clarament. Ambdós retenen un poder que els fa ser centre de totes les mirades de l'opinió pública, perquè tots intuïm que d'alguna manera les seves decisions acaben afectant directament o indirecta les nostres vides. Després hi ha altres líders amb menys presència mediàtica, però que poden suscitar interès per tenir també una certa rellevància en l'escenari internacional, o de vegades perquè susciten l'esperança d'algun gir en els esdeveniments. És potser el cas de François Hollande, a qui s'esperava com un contrapoder de Merkel. O bé el cas de Vladimir Putin, en el sentit que continua exercint una influència de caire tan geopolític com geoeconòmic en el tauler

internacional. En un enfocament més local, la premsa catalana s'ha fet sovint ressò dels lideratges que encarnen persones com Mariano Rajoy o Alfredo Pérez Rubalcaba, a l'Estat espanyol, o bé Artur Mas, Josep Antoni Duran i Lleida, Oriol Junqueras o Pere Navarro, en el panorama català. Sense deixar de banda les periòdiques prospeccions a possibles líders alternatius de futur, com poden ser els casos de Susana Díaz o similars.

1. Potestas i auctoritas

Les notícies parlen dels líders i dels seus lideratges per la seva vinculació amb la realitat del moment o amb els processos històrics viscuts, però també per la seva capacitat d'aglutinar voluntats, unificar desitjos i motivar l'acció. Posteriorment, els articles d'opinió reblen el clau amb valoracions sobre l'exercici del lideratge mateix (o la manca d'aquest), sobre els èxits i els fracassos, sobre les visions de futur dels líders, o sobre els seus valors. L'opinió pública s'erigeix, així, en tribuna crítica de la història, tot i que alhora fa de caixa de ressonància dels lideratges. Però són les seves aportacions en contextos i moments decisius allò que fa grans els líders. Aportacions de vegades visionàries, perquè permeten entreveure un futur cap a on dirigir-se (com van fer en el seu dia líders d'alta transcendència històrica com Martin Luther King o Mahatma Gandhi). Aportacions, altrament, aglutinadores del sentit col·lectiu, quan un líder és capaç d'adonar-se del batec de la gent, i els ofereix una lectura de la realitat —que de vegades pot ser punyent— mitjançant la qual és capaç de connectar amb les masses i fins i tot de cohesionar-les (com va fer Winston Churchill a l'inici de la Segona Guerra Mundial, quan va dir als britànics que els esperaven «sang, esforç, llàgrimes i suor»). Aportacions, sovint, que capgiren la història, sigui en un sentit o un altre (i tot sovint deixen un debat obert, com en el cas del llegat de Margaret Thatcher, una de les fundadores de les polítiques neoliberals, la qual ha estat notícia a causa del seu decés durant aquest any). I en tot cas, aportacions que es tradueixen en un llegat en forma de valors i d'actuacions, millors o pitjors, però que sempre deixen empremta (i en aquest sentit valen totes les referències que hem anat fent en aquest paràgraf).

Val a dir que hom pot reconèixer dos tipus de lideratges. En primer lloc, els lideratges merament formals, amb líders que ho són per raó de la posició que ocupen (sigui la presidència d'un govern, la gerència d'una empresa o un càrrec per l'estil), que sempre és, per tant, una posició de poder (*potestas*, en llatí) que confereix el títol formal de líder. En segon lloc, trobem els líders que ho són per la transcendència històrica de la seva aportació i del seu llegat. En aquest cas, els líders no ho són tant per la seva posició de poder sinó per l'autoritat moral (*auctoritas*, en llatí)

“

Un líder constructiu té efectes balsàmics i pot deixar una empremta per generacions

”

que assoleixen. No cal dir que el veritable mèrit del lideratge el té el líder amb *auctoritas*, més que no pas el líder amb *potestas*. Resulta obvi que ostentar una posició de poder contribueix força a desplegar el lideratge, però mai no és condició suficient. I no oblidem que hi ha líders que no han ostentat un gran poder ni polític, ni econòmic, ni militar, i que en canvi han esdevingut autèntics referents mundials mercès a l'autoritat moral que s'han guanyat per les seves accions o per les seves paraules.

En els nostres temps, i cada cop més arreu del món, episodis com les primaveres àrabs semblen indicar que els líders necessiten assentar-se més en l'*auctoritas* que en la *potestas*. És aquesta una tendència que sembla no aturar-se des que les societats van començar a democratitzar-se (si més no en l'aspecte formal) i des que l'ideari democràtic (ni que sigui en forma d'anhel) es va expandint per tot el planeta. Però en temps de crisi hi ha un repunt interessant de la tendència, perquè és llavors quan més que mai notem la carència dels lideratges d'*auctoritas*. No deixa de ser lògic, fins i tot antropològicament, ja que és quan ens sentim perduts i desesperançats quan més necessitem i agraïm que algú convincent ens mostri un camí de sortida i ens encoratgi a seguir-lo. D'alguna manera, revifar l'esperança i creure en un projecte nou és, com a mínim, un reductor d'ansietat que ens aporta sentit a les nostres vides.

Tanmateix, històricament (i encara avui dia) sabem que l'ansietat estimula pulsions messiàniques, i la desesperança sovint té com a efecte la confiança cega en individus carismàtics, però que no necessàriament vehiculen un discurs amb valors constructius per a la societat. És el temut populisme, i detectar-lo i desactivar-lo és una tasca àrdua i no sempre reeixida, en especial quan els temps de crisi ens collen. L'exemple més recurrent que se sol citar és l'Alemanya dels anys trenta que va erigir Hitler en el seu líder, però els exemples proliferen arreu del món, amb molts i diversos casos vigents, inclòs el fenomen del creixement de l'extrema dreta. En definitiva, discernir el bon lideratge del dolent és difícil d'antuvi, malgrat que al cap dels anys els historiadors facin balanços que aleshores tothom troba evidents.

Hom posa èmfasi en el doble potencial dels lideratges, tan constructiu com destructiu. Els articulistes sovint alerten que un líder destructiu reeixit pot portar cap a l'abisme una societat o fins i tot una civilització sencera. De la mateixa manera que un líder constructiu té efectes balsàmics, i pot deixar una empremta inesborrable per generacions i generacions. Així doncs, en el tractament que es fa a la premsa dels lideratges sempre és present aquesta dualitat, entre els «bons» i els «mals» líders, normalment en funció de l'herència deixada.

Els actes i els discursos d'un líder, quan tenen una continuïtat que ens permet valorar-ne el grau de coherència amb si mateix, són portadors

de valors. Quan els actes i els discursos (i el projecte) d'un líder apunten a la pau, a la concòrdia, al perdó, a la solidaritat, a la inclusió, a la compassió, a l'esforç individual i col·lectiu coronat per un projecte a llarg termini, a la tolerància, al respecte, al seny, a la cohesió..., llavors l'opinió pública sol concloure que som davant d'un líder constructiu. Si, en canvi, en alguns o tots els seus actes o discursos es destil·len la confrontació, l'odi, la rancúnia, l'egoisme oclusiu, l'exclusió, la promesa de paradisos fàcils i immediats, la rigidesa, l'agressivitat, la rauxa, la divisió..., llavors se'l sol etiquetar com a líder destructiu. Queda la possibilitat que els discursos i els actes es dissociïn, però precisament aquest és un fet que de seguida es retreu, des de l'opinió pública, ja que aquesta reclama vivament els valors de la coherència i la sinceritat en un líder.

2. Dos lideratges exemplars

Precisament, durant l'any 2013 han estat notícia dos lideratges considerats exemplars, als quals s'ha atorgat l'*auctoritas* moral. Un dels exemples correspon a un líder emergent, erigit a l'olimp dels lideratges d'una manera sorprenent i una mica inèdita en la història. Es tracta del papa Francesc. La lliçó moral comença, però, en un líder anterior: l'acte de renúncia de Benet XVI (que des de la renúncia de Gregori XII, el 1415, no tenia precedents) s'ha llegit sovint com un acte de saviesa, en reconèixer-se incapaç de liderar les reformes necessàries en l'Església. Potser perquè saber plegar no és fàcil, per a un líder, això ha valoritzat més el seu acte, que ha estat percebut com un exercici de discerniment i de responsabilitat. Després, en entomar el papa Francesc un projecte no gens fàcil, un dels valors que més se li ha atribuït és la valentia; valentia per lliurar-se al repte, i una valentia rupturista per trencar amb una situació que és un llast per a la institució que ara governa. Precisament, del que s'ha fet més ressò la premsa és de les noves maneres de ser i de fer del nou Papa, dels nous valors que destil·len els seus actes, i del que hom albira com una voluntat d'entroncar el seu papat amb els valors del Concili Vaticà II. Valors com la senzillesa, l'austeritat, la proximitat, la integritat, la tolerància, la solidaritat amb els més febles semblen conferir-li a ulls de l'opinió pública un aire de bonhomia que fa que la premsa el presenti en positiu.

Val a dir que el lideratge del papa Francesc no és pas un lideratge que tingui un gran poder, ni de tipus polític, ni econòmic, ni militar. Però és un lideratge moral d'abast global, i potser per això la premsa no n'ha menys tingut la importància. Algú que esdevé un veritable líder d'*auctoritas* pot inspirar persones i pobles, així com transmetre valors valuosos arreu. En certa manera, és com si part de l'opinió pública considera que el seu papat pot canviar no solament l'Església, sinó que, per la via del contagi del seu exemple, pot erigir-se en referent mundial i canviar la història.

El segon exemple no és d'un nou líder, sinó d'un líder que ve de lluny. Un líder que se'n va, que ens deixa: Nelson Mandela. Si el papa Francesc comença ara el seu lideratge, investit d'una *auctoritas* encara incipient, el cas de Nelson Mandela és el paradigma de com un líder pot assolir una *auctoritas* unànimement atorgada per la premsa de totes les tendències. Mandela se'n va sent un referent mundial. Militant compromès des dels 26 anys, lluita incansablement per la seva causa, i als 45 anys és reclòs a perpetuïtat, en una presó on passarà 27 anys de la seva vida. No hi ha possiblement en la història cap cas més extrem en el qual algú en una posició tan precària pot mantenir i fins i tot fer créixer la seva autoritat moral, i amb ella la seva influència. En Mandela semblen confluïr el mínim de *potestas* possible, i un màxim d'*auctoritas* finalment assolit, malgrat que la premsa recorda com en el seu dia va ser considerat com a «terrorista» des de diverses instàncies de poder. El punt en què s'ha fet més incidència en el seu tractament biogràfic per part dels mitjans, però, ha estat en la lliçó moral que dona algú que ha estat durament represaliat, quan assoleix el poder: no hi ha revenja, sinó perdó; no hi ha divisió, sinó cohesió; no hi ha ni odi ni exclusió, sinó reconciliació nacional; no hi ha confrontació, sinó pau. Esforç, i solidaritat (com la campanya de donar pa i mantega als nens a l'escola per pal·liar la malnutrició infantil), i justícia (com quan encomana a Desmond Tutu presidir la Comissió per a la Veritat i la Reconciliació, amb la finalitat d'aclarir crims i donar a les víctimes un reconeixement), i inclusió (com quan fa entrar en el seu govern —sense tenir-ne necessitat— el seu antic captor *afrikaner* De Klerk com a vicepresident primer, i a Buthelezi, membre d'*Inkhata* —partit dels zulus, l'ètnia rival de l'ètnia de Mandela, els *xhosa*—, com a ministre de l'interior). Diuen que una qualitat dels grans líders és saber veure oportunitats allà on la majoria de la gent només veu problemes. Un detall significatiu, un més en l'haver de Mandela, és com va reconvertir un simple equip de rugbi (els *Springboks*), odiat i vilipendiat per la majoria negra, en una efectiva eina de cohesió nacional aprofitant l'esdeveniment internacional de la Copa del Món de Rugbi, celebrada a Sudàfrica el 1995 (la pel·lícula *Invictus* en fa un bon relat tot basant-se en el llibre *El factor humà*, de John Carlin). De tot això se n'ha fet ressò la premsa, en una aproximació biogràfica al líder que posa de relleu precisament els seus valors, valors com la igualtat, el compromís (amb el seu poble), la tenacitat, la pau, la justícia, el perdó i la reconciliació.

3. Lideratges controvertits

Seguint amb els obituaris, aquest 2013 ens han deixat dos líders força més controvertits: el comandant i president de Veneçuela Hugo Chávez, i la que va ser en el seu dia primera ministra del Regne Unit, Margaret Thatcher. El cas d'Hugo Chávez ha estat associat amb un lideratge de

tipus carismàtic, centrat en la seva persona i la seva imatge, i amb una orientació netament personalista i populista. L'opinió pública s'ha fet ressò de la profunda divisió a Veneçuela entre chavistes i antichavistes, així com de l'ús que va fer en profit propi dels mitjans de comunicació al seu abast; també, però, s'ha incidit en l'ampli suport popular de què gaudia —com també de l'àmplia oposició—, arrelat en la millora de condicions de vida de les masses de població més desfavorides. Però la imatge que hom extreu del tractament de Chávez a la premsa catalana s'associa majoritàriament a la carència de valors com ara la llibertat, la pluralitat, la transparència i la democràcia, mentre s'exalten el nacionalisme patriòtic, el culte al líder i el populisme.

El cas de Margaret Thatcher, en canvi, sovint es presenta de forma més antinòmica, en funció de la tendència de cada diari. També va ser un lideratge carismàtic, en certa manera (sovint s'ha recordat com se la va conèixer com «la dama de ferro» per la consistència de les seves conviccions i la contundència en les seves polítiques). Un dels valors que potser ningú no li discuteix és la coherència, així com la tenacitat i la determinació. D'altra banda, el seu neoliberalisme fa que estigui associada a valors com el de la llibertat (aplicada a les relacions econòmiques i de mercat, per bé que no en el reconeixement de drets i llibertats socials, atès el seu tarannà conservador) i el de l'individualisme. Aquest és precisament un punt fort de la discussió mediàtica, ja que algunes fonts presenten ambdós valors en positiu (per exemple, associant-los amb els valors de la responsabilitat individual i la meritocràcia), mentre que d'altres fonts els presenten en realitat com a contravalors, vinculats a l'egoisme, a la injustícia i a les desigualtats socials, les quals van incrementar-se sensiblement en la societat britànica durant els seus mandats.

Els quatre exemples objecte d'aquest apartat han estat els que més espai han ocupat als diaris catalans, en ser notícia pel seu decés (Chávez, Thatcher i Mandela) i pel seu nomenament en el cas del papa Francesc. Però més enllà de les raons d'estricta actualitat, en el cas de Nelson Mandela alguns articulistes han reflexionat també sobre la importància que té per a una societat tenir líders que, des de les seves condicions de possibilitat, sàpiguen transcendir-les per crear-ne de noves i projectar-se en el futur. Hom sembla valorar en els líders positius el saber reunir la seva qualitat de visionaris amb la de tocar de peus a terra. És el que fa convincent un projecte: unir present i futur en una línia de continuïtat factible. Però, com algunes veus han dit, en el rerefons sempre hi ha els valors, i són precisament aquests valors, quan un líder els practica fermament i els contagia a la gent, els que fecunden la il·lusió col·lectiva i construeixen nous horitzons. A Mandela li atribueixen aquests valors gairebé de forma unànime, i aleshores trobem la reflexió que —com en

el seu moment a Sud-àfrica— ens calen més lideratges així, sobretot ara que vivim temps difícils. Ara bé, cal no oblidar que darrere els líders hi ha la gent, hi som tots. No solament per destriar-los bé i conferir-los l'*auctoritas* moral que necessiten, sinó també per donar-los suport o criticar-los, per exercir els valors que ens inspiren, i esforçar-nos a fer realitat els projectes col·lectius i amb ells uns nous horitzons que siguin el llindar d'uns nous temps.

3.8 Les mobilitzacions en defensa del dret a l'habitatge

La problemàtica de l'habitatge i el seu rerefons axiològic mereix ser destacada en aquest anuari per tres raons principals: d'entrada, perquè dia rere dia la premsa escrita ens recorda que la crisi hipotecària segueix irresolta³³ i que la lluita pel dret a l'habitatge a casa nostra es manté viva; en segon terme, perquè l'opinió pública i la pressió social han contribuït a accelerar l'aprovació de canvis legislatius en aquest àmbit, i, finalment, pel debat que ha generat una forma particular d'activisme social (la campanya dels anomenats *escraches*), abanderada per la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca (PAH).

En efecte, el dret a l'habitatge ha estat al llarg del 2013 un front de lluita molt clar per part de l'activisme social, fins al punt que podem qualificar la PAH com una de les organitzacions ciutadanes més actives d'entre les nascudes arran de la bombolla immobiliària i l'actual crisi financera. En actiu des de l'any 2009 i paradigmàtica dins del conjunt d'organitzacions que s'integren en l'anomenat *Moviment 15M*, té des d'aleshores un rol fonamental en la lluita per l'habitatge digne i l'ajuda a aquelles persones que, a causa de l'atur, la crisi econòmica o les clàusules abusives de les entitats financeres (com ara la pujada de les quotes), no poden fer front als pagaments hipotecaris previstos en relació amb el seu habitatge i pateixen o són susceptibles de patir desnonaments. Amb la seva activitat, aquesta organització ha contribuït de forma molt clara a la reflexió sobre els valors associats a la qüestió de l'habitatge: la dignitat de la persona, el tracte just amb els afectats, la responsabilitat de les institucions financeres i el govern, la insuficiència de la legalitat vigent, per citar-ne només els més rellevants, que són els que abordarem en aquest text.

1. L'habitatge: un dret fonamental no garantit

En línia amb la Declaració Universal dels Drets Humans, que incorpora el dret a l'habitatge en el seu article 25, i el Pacte internacional pels drets

33. La poca homogeneïtat de les dades en dificulta la comparativa. Per una banda, el Consell General del Poder Judicial havia comptabilitzat prop de 450.000 execucions hipotecàries entre els anys 2007 i 2012, però aquesta xifra incloïa no solament habitatges sinó també locals i finques (informacions publicades en diversos mitjans catalans a mitjan març de 2013). Segons dades més recents del Banc d'Espanya, unes 35.000 famílies van perdre la casa el primer semestre del 2013, una xifra molt superior a la del 2012, i malgrat que el Codi de Bones Pràctiques de la Banca ja havia entrat en vigor, ja que en tot l'any 2012 la pèrdua d'habitatges va situar en prop de 45.000 famílies (informació publicada en diversos mitjans catalans els dies 28 i 29 de gener de 2014).

econòmics, socials i culturals, ratificat per Espanya, la Constitució Espanyola de 1978 incorpora el dret a l'habitatge en el capítol de drets fonamentals i expressa, en el seu article 47, que «tots els espanyols tenen dret a gaudir d'un habitatge digne i adequat» i que «els poders públics promouran les condicions necessàries i establiran les normes pertinents per fer efectiu aquest dret (...)».

Tanmateix, a hores d'ara tothom és conscient que la crisi financera del darrer lustre ha fet impossible garantir el dret a l'habitatge tal com s'expressa en la norma constitucional, si bé no és tant aquesta realitat la que ha disparat els comentaris en la premsa escrita i en l'opinió pública —convé dir que molts altres drets fonamentals són difícils de garantir *stricto sensu*—, sinó, més aviat, la idea, compartida per molts, que els poders públics no fan tot el que és a les seves mans per protegir i fer efectiu aquest dret fonamental, una idea que se suma a la sospita creixent de connivència entre el poder polític i el poder financer a l'hora d'assumir responsabilitats.

En efecte, al llarg del 2013 s'ha continuat debatent sobre l'origen de la crisi econòmica i les responsabilitats que hi pugui haver al darrere. Per bé que a hores d'ara ja ningú no dubta que les polítiques de crèdit fàcil pròpies de les institucions financeres en els anys previs a la crisi econòmica han afavorit l'escenari en el qual ens trobem, la premsa s'ha fet ressò d'una majoria social indignada que observa i critica el poder polític per la manera com ha gestionat aquesta situació i que, en definitiva, el fa coresponsable de la magnitud assolida per la crisi, juntament amb les institucions financeres. Perquè en una qüestió tan greu com ho són els desnonaments no es tracta, per a molts, d'exigir responsabilitats a l'empleat bancari que reclama el pagament hipotecari, ni de proclamar la mala gestió econòmica del deutor del crèdit, ni de fer recaure la responsabilitat en la policia que procedeix al desallotjament, ni en el jutge que aplica la llei i dictamina el desnonament, ni en el treballador social que ja no té recursos, ni personals ni en forma de programes públics de suport, per fer que algú sense sostre tingui una nova oportunitat.... Es tracta, més aviat, de posar l'accent en el marc polític i econòmic, com a tauler de joc, i valorar si les regles de joc que s'hi fixen són justes i adequades. I aquí és on les valoracions són contraposades: mentre una majoria parla de revisar les regles per millorar el funcionament del sistema econòmic capitalista i reclama, això sí, un paper responsable i actiu dels governs i les institucions financeres per millorar la situació dels afectats, alguns sectors de la societat diagnostiquen un funcionament profundament injust del sistema financer en el marc estructural del capitalisme avançat, i no tan sols durant els anys previs a la crisi sinó de forma essencial o constitutiva, tot exigint, en conseqüència, la seva remodelació a fons (així ho reclamen moviments polítics com la CUP i el Procés Constituent).

“
**L'activisme
 ha parlat del
 desvergonyiment
 que suposa parlar
 de «problema
 social» menys-
 tenint les perso-
 nes concretes**
 ”

No ha d'estranyar, doncs, que la premsa hagi parlat sovint amb complicitat de la indignació de la PAH envers el govern espanyol: en certa forma l'activisme d'aquesta organització ha aglutinat tant aquells posicionaments més radicals, que reclamen un canvi de sistema, com aquells posicionaments reformistes que, tot i defensar el model d'economia de lliure mercat, consideren que el govern és coresponsable per la manca de solucions. Trobem també aquí un altre motiu de la desafecció ciutadana envers les institucions polítiques i econòmiques, agreujada per la valoració negativa que sovint s'ha fet de molts altres aspectes concrets: de les indemnitzacions astronòmiques als alts directius de les entitats financeres, a una reestructuració econòmica que sembla prioritzar la salvaguarda del sistema financer tot retallant despesa als ja afectats per la crisi, passant per les polítiques de lloguer social que es revelen com a totalment insuficients i per les incoherències del model socioeconòmic, entre elles el fet que la banca reclami i executi els desnonaments mentre augmenta alhora el nombre de pisos buits. Per això, àmplies capes de la societat han rebut el discurs segons el qual la culpa de la crisi econòmica és una mica de tots amb la idea que ho és molt especialment d'alguns.

2. Més enllà del problema social: vides i valors en joc

Al debat a l'entorn de la coresponsabilitat governamental per la crisi hipotecària s'hi ha afegit en el darrer any la reflexió sobre la cruesa i la fredor inhumanes amb què les institucions de l'Estat semblen estar abordant aquesta qüestió. Els fets van nodrir aquesta reflexió quan a finals del 2012 i inicis del 2013 es van produir diversos casos de suïcidi de persones que no podien fer front als pagaments hipotecaris. Sense cap font d'ingressos suficientment sòlida, generalment soles, sense xarxa de suport i sense cap bri d'esperança que els permetés imaginar un futur millor, diverses persones optaven per posar fi a la seva vida, i això va fer augmentar la indignació i la consternació ciutadana per la qüestió dels desnonaments.

Semblaria que aquests casos van fer possible una major presa de consciència envers la injustícia patida per milers i milers de persones i una crida a no menystenir-ne la dignitat deixant-les sense sostre. Anant més enllà, aquesta situació va generar en els afectats i els activistes de la PAH una indignació que no podia fer més que créixer en constatar-se dia rere dia el que per a ells era una total incapacitat del govern per posar-se en el lloc dels afectats. Per això l'activisme social ha parlat del desvergonyiment que suposa parlar insistentment de «problema social» menystenint les persones concretes. La justícia, la dignitat personal, el valor de la vida, el respecte, la compassió s'han afegit així a la reflexió sobre la responsabilitat.

34. Sobre aquesta qüestió és d'interès la lectura del text *Ètica de la compassió*, de Joan Carles Mèlich (Barcelona: Herder, 2004).

I és que si alguna cosa s'ha criticat fortament als poders establerts ha estat precisament la manera com han analitzat i han entès (o no han entès) el que està passant: la seva manca de compassió, entesa aquesta en el sentit de compartir i fer seva una vivència de sofriment de l'altre.³⁴ La duresa dels temps presents reclama la proclamació de valors morals compartits, però reclama potser encara més que aquests valors s'interioritzin i es facin visibles mitjançant gestos individuals concrets, sobretot per part d'aquells que hi tenen més responsabilitat. Es tractaria d'aquell «mirar l'altre» per «ser l'altre» de què van parlar Adorno i Lévinas; de ser capaços de viure veritablement el patiment aliè.

En comptes d'això, al llarg del 2013 s'ha fet palesa per a molts la fredor governamental abans esmentada. I és que, atenent-nos breument als fets, cal recordar que, quan les demandes de la PAH, iniciades el 2010, van adoptar al 2012 la forma d'una Iniciativa Legislativa Popular (ILP) en favor de la dació en pagament amb caràcter retroactiu, la paralització dels desnonaments i la promoció del lloguer social (una iniciativa que va aconseguir obtenir més d'un milió de signatures a inicis de febrer de l'any passat), la reticència inicial del govern espanyol a autoritzar-ne la tramitació no podia fer més que agreujar la indignació pel que s'entenia com una manca de voluntat política i de sensibilitat per part del govern presidit per Rajoy. La resposta de la PAH va ser carregar amb duresa contra l'eufemisme del «problema social» tot parlant d'una «estafa generalitzada» perpetrada per la banca i els seus responsables financers, (qualificant-los de «criminals»),³⁵ amb la connivència dels poders polítics. La resposta al carrer també va ser clara: milers de persones van manifestar-se el dia 16 de febrer en una cinquantena de ciutats de l'Estat sota el lema «Pel dret a l'habitatge! Stop desnonaments». Mentrestant, pel costat governamental es tractava d'argumentar la tramitació de millores legislatives i s'insistia a dir que la justícia havia de ser aplicable al conjunt de la societat, juntament amb els afectats. Tanmateix, i quan finalment, i per la pressió social, es va autoritzar i accelerar un canvi legislatiu en l'àmbit hipotecari (amb la promulgació de la Llei 1/2013, o Llei antidesnonaments) aquest canvi es va portar a terme modificant profundament, a parer de la PAH, els continguts de la demanda ciutadana i amb por de «fer mal, sense remei, a les garanties hipotecàries»,³⁶ per a satisfacció del sector financer. L'activisme social, que l'any anterior ja havia esclatat davant d'iniciatives legislatives considerades com a insuficients (el Reial decret llei 6/2012, conegut com a *Codi de Bones Pràctiques de la Banca*, o el Reial decret llei 27/2012, que establia una moratòria de dos anys per als deutors hipotecaris), no podia quedar-se de braços plegats davant del que, a parer seu, era una nova mostra de cinisme governamental.

35. Intervenció d'Ada Colau a la comissió d'economia del Congrés de Diputats el 5 de febrer de 2013, de la qual es van fer ressò la pràctica totalitat dels mitjans escrits i audiovisuals.

36. Declaracions del president del govern espanyol, Mariano Rajoy, publicades a diversos mitjans; entre ells *El Periódico de Catalunya*, edició del 13 de març de 2013.

“

La protesta consistent a plantar-se davant del domicili dels polítics i escarnir-los ha comptat amb molts detractors

”

I és en aquest context de descontentament social dels mesos de primavera que cal situar la controvertida campanya de la PAH *Hi havides en joc: SÍ, es pot, però NO es vol*, la coneguda campanya d'*escraches* a polítics del Partit Popular. Val a dir que aquesta formació política era l'única que havia proposat esmenes al text de reforma legislativa presentat per la plataforma. I val a dir, també, que diversos col·lectius de jutges, amb Fernández Seijo al capdavant, ja havien alertat de la insuficiència de les mesures empreses fins aleshores pel govern per fer front als problemes reals de l'habitatge a Espanya. A instàncies d'aquest mateix jutge, fins i tot el Tribunal de Justícia Europeu s'havia pronunciat contra la llei espanyola vigent en matèria hipotecària, per considerar-la abusiva i que vulnerava el dret comunitari. Així doncs, aquesta campanya s'iniciava en un moment en què el suport a la PAH era pràcticament unànime des de tots els àmbits polítics, de l'administració de justícia, intel·lectuals i socials aliens al Partit Popular.

3. El cas de l'escrache. De la indignació a la ira

La protesta consistent a plantar-se davant del domicili dels polítics i escarnir-los ha comptat amb molts detractors i ha significat un distanciament entre la societat civil partidària dels *escraches* i el món intel·lectual que havia simpatitzat fins aleshores amb la majoria d'acions i posicionaments de la PAH. Al llarg del 2013 hem assistit, doncs, a un debat sobre aquesta forma de protesta, un debat que, tot i centrarse en els límits del dret de reunió i manifestació i la llibertat d'expressió, ha estat molt més polièdric.

Amb la finalitat de valorar la legalitat o il·legalitat dels *escraches*, juntament amb la seva legitimitat o il·legitimitat, i d'aclarir, a partir d'aquí, la seva naturalesa democràtica o antidemocràtica, els analistes han parlat del *què* (de la naturalesa de la protesta en si), del *contra qui* (d'aquells a qui es dirigia), del *per què* (la causa que abanderava) i del *com* (de les condicions que envoltaven aquest presumpte delictes). I, a parer nostre, se n'ha fet sovint una valoració negativa amb pretensions de validesa universal, allunyada de les particularitats de cada cas.

Els autors que han abordat la naturalesa de l'*escrache* han insistit a parlar del dret a la intimitat com un limitant del dret de manifestació, i han volgut distingir entre la protesta i la intimidació (convindrem que és diferent increpar un polític al carrer o al seu lloc de treball que fer-ho davant de casa seva, i que és diferent sensibilitzar que coaccionar). D'altres han volgut distingir entre un *escrache* il·legítim i un de legítim, tot recordant que, a diferència del «nostre» *escrache*, l'*escrache* dut a terme fa prop de vint anys a Argentina (i d'on s'ha importat aquesta expressió) es dirigia contra els responsables de crims de lesa humanitat perpetrats per membres de la dictadura de Videla indultats pel govern

de Carlos Menem que, en conseqüència, gaudien d'impunitat. Això ha portat alguns a valorar fins a quin punt la causa que l'*escrache* persegueix pot estar legitimant, en el cas espanyol, el mitjà utilitzat; altrament, i portant l'argumentació a l'absurd, s'hauria d'acceptar l'*escrache* que, hipotèticament, poguessin dur a terme tot tipus de col·lectius. Més enllà, la premsa s'ha fet ressò de la utilització partidista de la protesta per part dels partits polítics de l'oposició, i han presentat aquest apoderament de la voluntat popular per part de la política com una constant en la història d'Espanya, amb independència de quins siguin els colors polítics del govern de torn. Finalment, s'ha parlat de com l'*escrache* esdevé delictiu (mitjançant la interposició d'una denúncia) i s'ha assenyalat que la percepció de l'afectat respecte al grau de vulneració de la seva intimitat és el que, en definitiva, ens permet discriminar entre un acte delictiu (il·legal) i un que no ho és.

Davant d'aquests posicionaments s'ha insistit també en la voluntat sensibilitzadora de la protesta, l'objectiu final de la qual no era coaccionar ni intimidar sinó conscienciar. I convé afegir que en el moment de redactar aquest *Anuari* es coneixen ja algunes resolucions judicials segons les quals molts dels *escraches* denunciats són considerats una «manifestació col·lectiva de la llibertat d'expressió» que es produeix de forma pacífica, que no incorpora insults ni amenaces i que no altera l'ordre públic, per la qual cosa no és constitutiva de delictiu.³⁷ En efecte, algun grau de democràcia i participació havia de significar la PAH quan, el setembre del 2013 i malgrat la campanya prèvia dels *escraches*, la plataforma va rebre el Premi Ciutadà Europeu atorgat per l'Eurocambra. Tanmateix, això no hauria d'autoritzar tampoc a legitimar l'*escrache* sense cenyir el judici a cada cas concret. Com apuntàvem més amunt, es tracta d'evitar donar una significació unívoca a aquest fet social i considerar, en canvi, que es tracta d'una forma de protesta nova davant d'una problemàtica real que segueix irresolta. Petrificar el significat de la protesta, és a dir, la seva interpretació, per etiquetar-la de democràtica o antidemocràtica potser ens deixa intel·lectualment més tranquils, però no resol el drama dels afectats.

Així, més que tractar de definir els *escraches*, potser convindria més aviat percebre'ls en el marc molt més ampli d'un possible punt d'inflexió social. Perquè sembla que, com comentava encertadament Xavier Antich,³⁸ s'ha anat produint un desplaçament «de la indignació a la ira» que potser encara no hem comprès i que té conseqüències incertes. Quan les formes de participació democràtica d'una societat muten de tal manera que s'arriba a posar en qüestió la seva pròpia naturalesa democràtica, és perquè alguna cosa falla profundament. I és en això que ens hem de fixar.

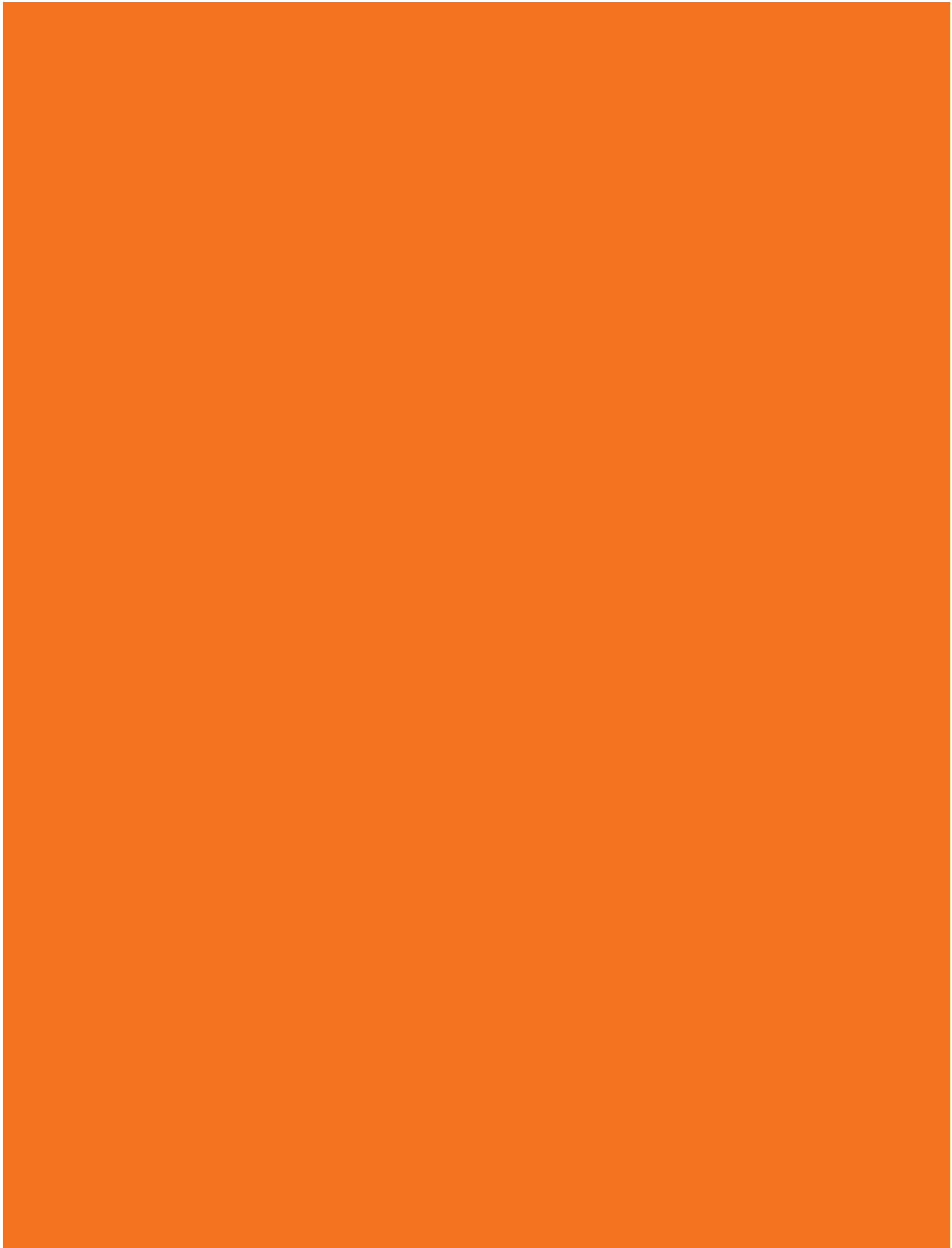
37. És destacable en aquest sentit la sentència de l'Audiència Provincial de Madrid que no veu delictiu en l'*escrache* patit per la vicepresidenta del govern, Soraya Sáenz de Santamaría, davant de casa seva el dia 5 d'abril de 2013.

38. Article publicat a *La Vanguardia* el 15 d'abril de 2013.

4 Conclusions

«Som a la vora d'una nova frontera, la frontera de les esperances no complertes i els somnis, una frontera de possibilitats desconegudes fins ara i creences en perill. Més enllà d'aquesta frontera hi ha àrees inexplorades de la ciència i l'espai, problemes no resolts de la pau i la guerra, problemes no conquerits de la ignorància i el prejudici, preguntes sense resposta de la pobresa i excedents.»

Així s'expressava John Fitzgerald Kennedy a la Convenció del Partit Demòcrata dels Estats Units, el juliol de 1960. El seu discurs, que té ja més de mig segle, ens interpel·la encara avui perquè posa de relleu la immensa càrrega axiològica subjacent als moments de canvi social: Kennedy va emprar la metàfora de la *nova frontera* per assenyalar la tensió entre uns límits antics que entraven en crisi i l'empenta d'una nova força que maldava per trencar-los i cercar en l'imaginari social col·lectiu altres límits més enllà de l'encotillament de la realitat. En certa manera, semblava descriure l'inici d'un canvi social i cultural.

Però, com sabem, l'etapa dels somnis de Kennedy es va tancar en fals, i abruptament. No sense grans èxits que canviarien els Estats Units i fins i tot el món per sempre més, però alhora amb una sensació de desencís i de frustració. El món, però, va continuar girant, amb noves solucions per als vells problemes, i nous problemes, alguns d'ells vinguts de les noves solucions. Pel camí, s'han viscut altres moments liminars, amb crisis sistèmiques espectaculars (potser la més prominent és la caiguda dels règims del socialisme real) i un nou escenari global.

D'ençà del 2008 és conegut que les economies occidentals viuen també una crisi sistèmica, la qual de retruc ha aprofundit la crisi de l'Estat del Benestar com a model socioeconòmic —per bé que el model estava en crisi des dels anys vuitanta. Però si fem un seguiment de les notícies de temàtica amb rerefons axiològic que han protagonitzat el panorama informatiu del 2013 a Catalunya hom té la sensació d'una acumulació de crisis (econòmica, política, identitària, tecnològica, de representació, de drets...), com si ens trobéssim un altre cop a la vora d'uns nous límits, com si arreu hi hagués diversos paradigmes —fins ara hegemònics— en declivi, mentre s'albira l'ansia per assolir noves fronteres, tot i que potser amb pinzellades encara massa poc perfilades.

El mínim comú denominador sembla ser la crisi de legitimitat que afecta els poders establerts i les institucions que els donen suport. Les institucions queden emparades per un entramat legal que sanciona i alhora en legitima el poder. Però sense el reconeixement social de les institucions, la seva legalitat pot arribar a considerar-se deslegitimada.³⁹ És cert que la legalitat i la legitimitat es retroalimenten, però els resultats d'un xoc entre la legalitat establerta i la legitimitat de la voluntat popular sempre són incerts, si més no a curt termini, perquè a la llarga es fa difícil sustentar la legalitat sense una àmplia base de legitimació social.

L'efervescència social que viuen les societats occidentals i algunes no occidentals⁴⁰ dibuixa un creixent distanciament entre les institucions i la gent del carrer. L'origen apunta a la visibilització d'un seguit de disfuncions sistèmiques: la corrupció massa àmpliament estesa en les institucions polítiques, econòmiques i socials; la incapacitat de fer front a situacions de carència social i econòmica —com la persistència de greus situacions de pobresa, fam i analfabetisme a significatives zones del planeta; com les guerres locals que segueixen destruint vides i societats; com el tràfic de drogues i de persones a escala mundial; com en el drama, a casa nostra, dels desnonaments, o en les deficiències en la prestació de serveis bàsics per a la població—, mentre es van incrementant les desigualtats; la manca de transparència institucional i l'opacitat d'algunes pràctiques corporatives; la involució en alguns drets individuals i col·lectius; l'abús de poder en el control i la gestió de la informació,⁴¹ etc. Enfront de la percepció d'un enroc defensiu del sistema que fa inviable la depuració des de dins —amb mecanismes de *veu* i de representació en certa manera «segrestats»—, la creixent indignació popular sembla divorciar-se cada cop més de les institucions, i cerca noves fronteres de representació i d'actuació. En termes de Hirschman,⁴² diríem que la societat civil ha reinventat la *veu*, amb noves plataformes ciutadanes: com la dels indignats (el moviment 15M), la PAH o l'ANC; com la d'Egipte, amb una nova ocupació física i simbòlica dels espais públics i privats (a la plaça Tahrir, on es va gestar la caiguda

39. Tot i que no és l'únic àmbit on hi ha crisis de legitimitats, per a un exemple especialment significatiu d'això que diem, vegeu l'apartat sobre el procés sobiranista de Catalunya.

40. Vegeu l'apartat sobre les primaveres àrabs.

41. Vegeu l'apartat sobre el ciberespionatge.

42. La seva tesi sobre lleialtat, *veu* i sortida s'explica breument en l'article sobre el procés sobiranista.

43. Vegeu l'apartat sobre les mobilitzacions en favor del dret a l'habitatge.

44. Vegeu l'apartat sobre l'emergència de la societat civil.

45. Vegeu l'apartat sobre la corrupció.

del règim de Mubarak); com els *escraches*, les concentracions per impedir desnonaments⁴³ o la Via Catalana. Una *veu*, la de la societat civil, que exigeix una democràcia de qualitat i que intenta, en definitiva, omplir aquells espais on els mecanismes institucionals previstos són insuficients i es veuen superats per les demandes ciutadanes.⁴⁴

Vivim, doncs, una crisi d'autoritat, que és en realitat una crisi del poder,⁴⁵ o si més no de determinades formes d'emprar el poder, més enllà de l'esmentada crisi de legitimitat i de qualitat democràtica. Avui dia es qüestiona la impunitat percebuda en els casos de corrupció política i males pràctiques econòmiques; es fa més difícil per als estats dur a terme pràctiques d'homogeneïtzació en societats pluriculturals i plurinacionals; es fa més difícil de justificar que l'expressió legítima de la voluntat popular majoritària pugui ser menystinguda pels aparells jurídics i polítics dels estats; es veu necessari establir criteris objectius per a les transferències de riquesa, de manera que no puguin ser abusives o fruit d'una coacció indesitjada per a determinades comunitats; es qüestiona el dret d'intromissió dels estats en la intimitat de les persones, i en paral·lel es qüestiona el dret a tenir secrets d'Estat; es qüestionen moltes pràctiques bancàries socialment lesives per als segments més febles de la ciutadania, malgrat que siguin legals, i es qüestionen algunes retallades socials i la involució d'alguns drets, malgrat que es tingui majoria per imposar-los legalment. De fet, mai les institucions no han estat tan qüestionades en la seva legitimitat com ara.

Isota les diverses expressions d'aquesta crisi —crisi de legitimitat institucional, de qualitat democràtica, i del poder— trobem la percepció d'haver perdut valors. Sobretot, que les institucions han deixat d'estar prou orientades per valors. Tanmateix, cal entendre que darrere les institucions sempre hi ha persones. Si les persones que ocupen una institució perden valors, la institució també es desvalora. No cal que siguin totes les persones que les integren, n'hi ha prou que siguin suficients per malmetre el pacte axiològic institucional. En aquests casos, la massa crítica resulta determinant. La confrontació creixent entre institucions i part de la societat civil es tradueix en la reivindicació per part d'aquesta darrera del que perceben com la pèrdua d'uns valors essencials: valors com l'honestedat, la lleialtat, la veritat, la democràcia, la justícia, l'equitat, la responsabilitat (també social), la dignitat... Són, aquests, valors de sempre, valors finals que orienten les nostres vides, valors que nodrien els discursos i els relats amb els quals socialitzar els nostres fills, valors presents en les manifestacions polítiques, literàries, artístiques. En definitiva, valors definidors d'una societat i d'una cultura. Les actituds reactives i indignades d'una bona part de la societat civil apareixen, així, com un toc d'alerta enfront del

46. Vegeu l'editorial.

perill de veure disminuir la importància d'uns valors fins ara considerats bàsics, potser per omissió o per relaxació (en aquest sentit, són molt gràfiques les metàfores de Zygmunt Bauman sobre els *valors líquids*, o de Richard Sennett sobre *la corrosió del caràcter*), o simplement per desconexió,⁴⁶ com si es fes bona aquella altra bella metàfora del *Petit Príncep* de Saint-Exupéry, en què el temps que hom dedica a la flor és el que dóna la mesura de la seva importància.

En altres casos, des de la societat civil s'han qüestionat els límits relatius d'alguns valors entre ells. Per exemple, és el cas de la tensió entre els valors de la llibertat (també d'expressió) i la seguretat, o entre aquesta i el dret a la intimitat. O entre els valors de la propietat privada i la dignitat de la persona. O entre la legalitat estatal i les llibertats dels pobles. O entre l'austeritat i la justícia social. De sobte, s'han encetat i han proliferat debats públics que desborden les costures del sistema institucional actual. És aquí on trobem també les tensions per dibuixar noves fronteres, que possibilitin esperances i somnis no complerts, i que permetin resoldre problemes encara no resolts —entre ells, encara la pau i encara la pobresa, com ja deia Kennedy als inicis dels anys seixanta.

En el seu moment, el mèrit de Kennedy va ser saber encarnar com a líder els anhels que portaven nous valors, probablement emblema de noves generacions que buscaven superar els problemes de l'època tot eixamplant fronteres. Dècades més tard, un altre líder, Nelson Mandela, va fer el mateix i des d'una realitat local com la de Sud-àfrica es va convertir en un referent mundial en lideratge i valors, tal com se li ha reconegut profusament i arreu amb motiu de la seva mort el 2013. Però avui, quan vivim temps convulsos i de crisi de valors, tenim la sensació de ser orfes de líders i referents que encarnin els valors que ens haurien de dur vers una nova frontera.⁴⁷ Potser per aquesta necessitat immanent al temps de crisi Barack Obama va despertar tantes expectatives i il·lusions col·lectives, ben aviat succeïdes per la decepció (no en va el tancament de Guantánamo és un exemple de gran força simbòlica sobre una altra controvèrsia entre els valors dels drets humans i de la seguretat nacional, i constitueix un autèntic fracàs per als creients en noves fronteres). Sigui com sigui, la necessitat de lideratges forts en valors que projectin un nou futur resta insatisfeta per a bona part de l'opinió pública.

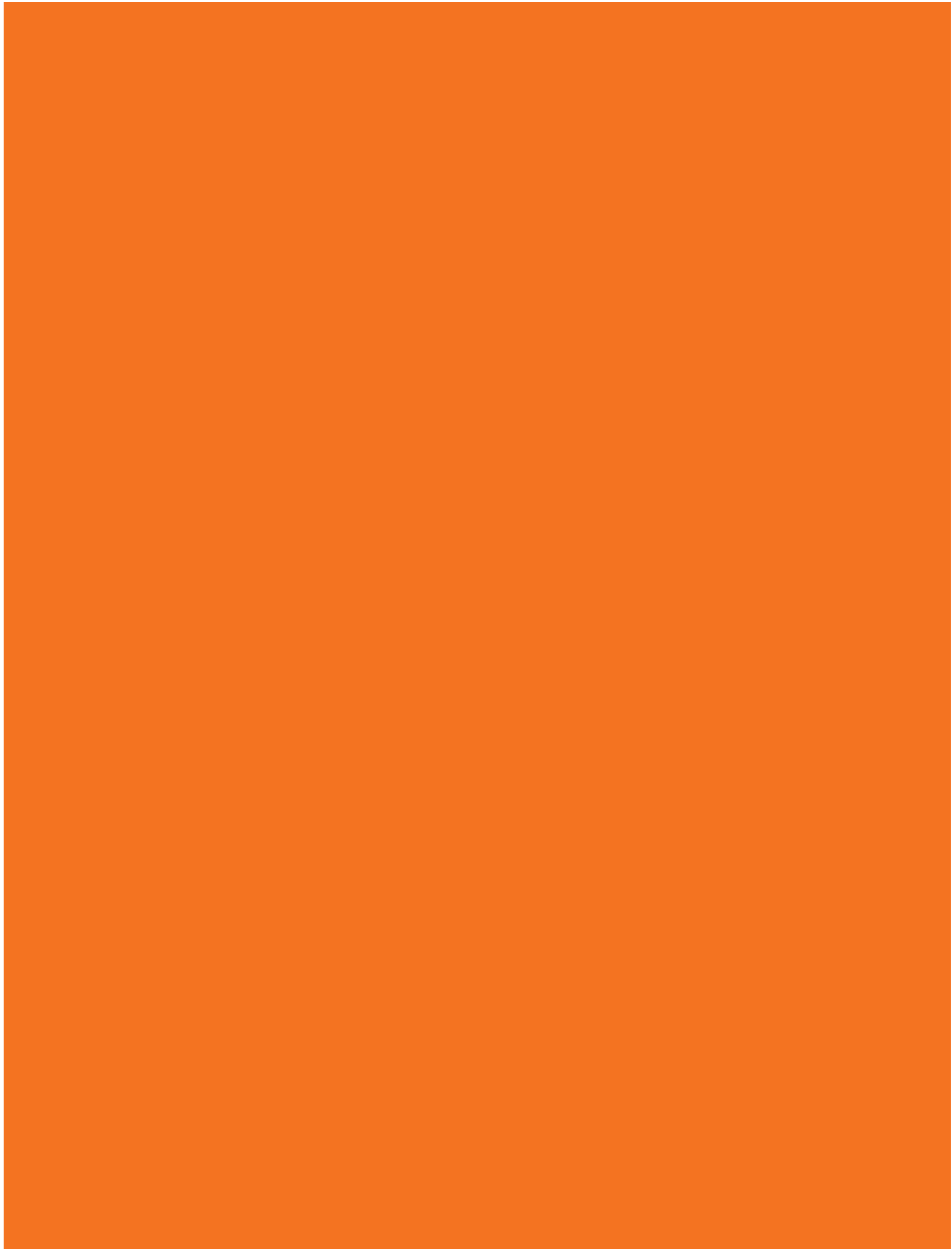
Ara com ara, però, la manca de líders no és l'únic tema que segueix inconclús. Si alguna cosa ens diu aquest 2013, vist des dels mitjans de casa nostra, és que queden molts temes oberts i amb resolució incerta. La resolució dels casos més coneguts de corrupció —i potser l'eventual sorgiment de nous casos— seguirà fent parlar, com ho farà el procés sobiranista, com ho faran les primaveres àrabs i una guerra de Síria

47. Vegeu l'apartat sobre els lideratges.

48. Vegeu l'apartat dedicat a aquesta temàtica.

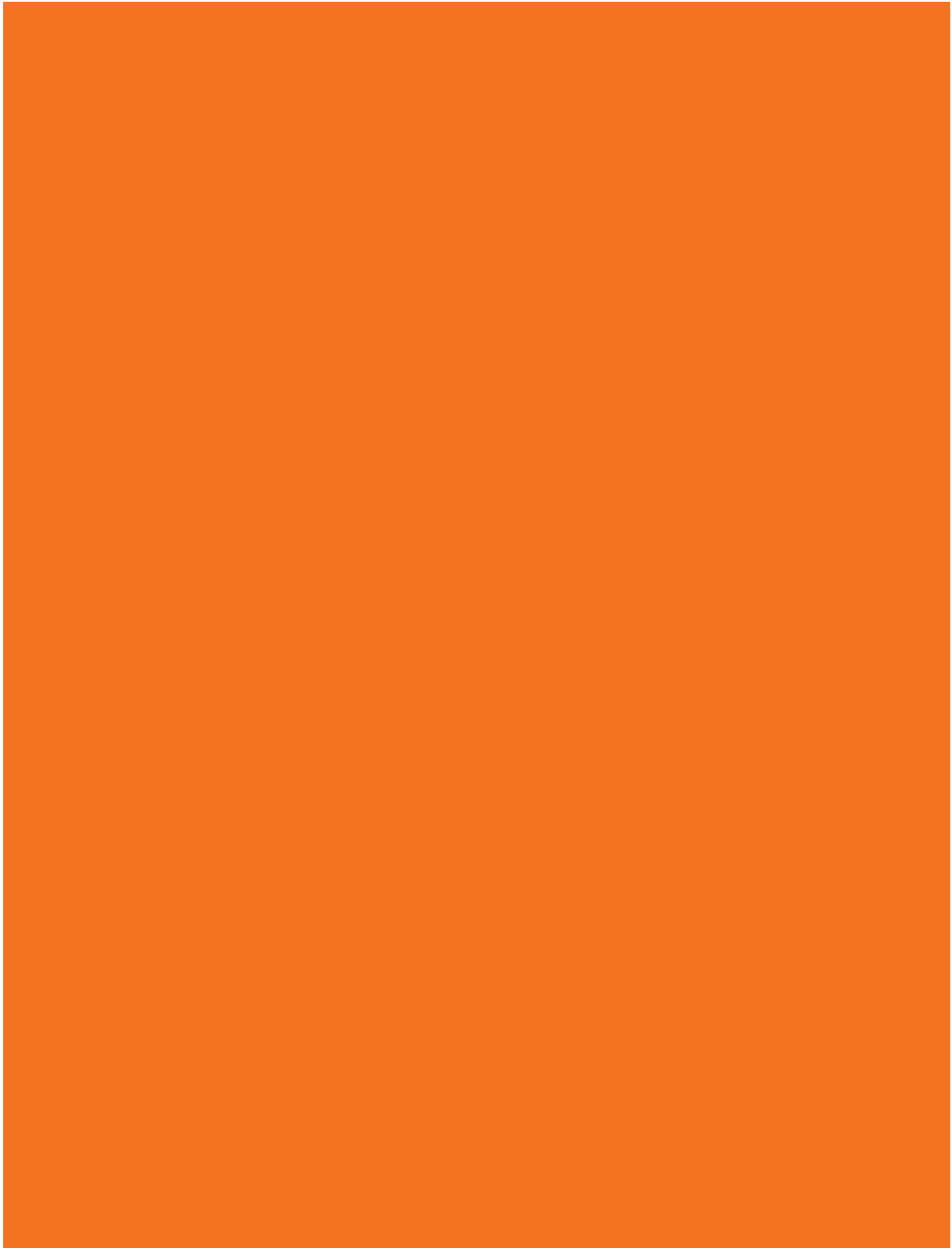
tan cruenta com imprevisible, i com ho faran les tensions entre l'ús obert o restringit de la tecnologia per part dels poders fàctics i de la ciutadania. De la mateixa manera, tampoc no hem resolt la crisi econòmica occidental, ni la crisi de l'Estat del Benestar,⁴⁸ ni les desigualtats creixents d'abast global i local, ni la crisi política i de legitimitat que viuen els sistemes democràtics representatius, ni en definitiva la crisi de les institucions que hom percep ja a gran escala (i que afecta entitats públiques i socials diverses, grans empreses, i fins i tot la mateixa Església catòlica, entre altres). Però si a l'epicentre d'aquestes crisis tenim una crisi genèrica de legitimitat, com hem dit anteriorment, que al seu torn descansa en una profunda crisi de valors, es fa difícil pensar en una sortida que no tingui en compte de bell nou els valors. És clar que sempre es pot donar una sortida en fals, però llavors no serem davant d'una sortida de debò. Ben al contrari, cada vegada més tot fa pensar que l'única sortida real i efectiva possible passa per una reconexió individual i col·lectiva als valors, tal com es defensa a l'editorial. Potser llavors es crearan les condicions necessàries —tornant al discurs de Kennedy— per assolir, humanament i social, una veritable nova frontera.

5 Enllaços d'interès

49. Si desitgeu que ens fem ressò de la vostra iniciativa, poseu-vos en contacte amb: info@fundaciolluis-carulla.cat.

Aquesta secció recull informacions i estudis rellevants publicats el 2013 en l'àmbit dels valors. La selecció s'ha fet sense ànim d'exhaustivitat i aplega el material que hem anat trobant pel camí al llarg d'aquest any de recerca. Es tracta d'una secció oberta a aportacions que, de ben segur, enriquiran les properes edicions de l'*Anuari*.⁴⁹

Observatori dels Valors

- TURRÓ, Guillem; VILANOU, Conrad: *Més enllà de l'espectacle mediàtic. Una reflexió sobre les potencialitats humanístiques de l'esport*. Barcelona: Barcino, 2013.

En aquesta publicació els autors reivindiquen l'esport com «una pràctica socialment valuosa i enriquidora, com un àmbit de realització humana i personal, com una realitat educativament imprescindible».

- TORRALBA, Francesc: *Religions, espiritualitat i valors*. Barcelona: Barcino, 2013.

La crisi de transmissió de valors característica de les societats postmodernes ha comportat la irrupció d'una generació de ciutadans que desconeixen l'univers religiós dels seus avantpassats, els seus mites i els seus símbols. Però de forma paral·lela s'ha desvetllat un interès en mons religiosos, sapiencials i espirituals molt allunyats de la tradició occidental.

- LURI, Gregorio: *Por una educación republicana*. Cànoves i Samalús: Pro-teus, 2013.

Traducció castellana del volum *Per una educació republicana. Escola i valors*, publicat per l'Observatori dels Valors l'any 2012.

Fundació Lluís Carulla

XXXV Premis Baldiri Reixac

http://www.fundaciolluisscarulla.cat/cat/baldiri_premis.cfm

<http://www.bonespractiquesbaldiri.cat/>

Estimulen i reconeixen l'escola catalana i de qualitat.

X Premis Francesc Candel

<http://candel.fundaciolluisscarulla.com/>

Donen suport a bones pràctiques en l'àmbit de la immigració.

IX Premis d'Educació en el Lleure

[http://www.fundaciolluisscarulla.cat/cat/premios_dinamicos_edu.cfm?](http://www.fundaciolluisscarulla.cat/cat/premios_dinamicos_edu.cfm?d_premio=2)

[d_premio=2](http://www.fundaciolluisscarulla.cat/cat/premios_dinamicos_edu.cfm?d_premio=2)

Promouen experiències reeixides en l'àmbit de l'educació no reglada.

XXXI Premis d'Actuació Cívica

http://www.fundaciolluisscarulla.cat/cat/acciv_premis2.cfm

Distingeixen la tasca exemplar i sovint anònima de persones que han actuat al servei del país.

Càtedra LideratgeS i Governança Democràtica d'ESADE

Programa Vicens Vives. Valors, compromís i lideratge:

<http://www.esade.edu/research-webs/cat/liderazgo/formacion/programa-vicens-vives>

- El programa té la voluntat de col·laborar en la formació integral de professionals amb vocació i capacitat de dirigir organitzacions i d'impli-car-se en els reptes que cal afrontar en un context de globalització. Se centra en el tractament de continguts acadèmics, el desenvolupament de competències personals i la reflexió compartida sobre els valors. Fomenta un procés d'aprenentatge que contribueixi al desenvolupa-ment del potencial dels participants en el triple vessant intel·lectual, professional i humà.

Altres fonts d'informació sobre valors a Catalunya

Generalitat de Catalunya

- Pla nacional de valors, promogut per la Conselleria de Benestar Social i Família:

http://premsa.gencat.cat/pres_fsvp/AppJava/notapremsavw/detall.do?id=222068&idioma=0&departament=1&canal=2

El Pla nacional de valors és una iniciativa per a la promoció dels valors a Catalunya amb la finalitat de promoure una nova cultura cívica que garanteixi la cohesió social, la convivència i el benestar de la ciutadania.

- Publicacions del Centre d'Estudis d'Opinió, adscrit al Departament de Presidència: <http://www.ceo.gencat.cat/ceop>
- *Anuari 2012* (publicat l'abril del 2013).
- Dades del *Baròmetre d'Opinió Política* (1a, 2a i 3a onada del 2013).
- *Identitat nacional i autogovern. Un estudi qualitatiu sobre les configuracions identitàries nacionals a la Catalunya contemporània, 2011* (publicat el juliol del 2013).

Es tracta d'un estudi qualitatiu que analitza l'evolució de la paraula *xarnego* o els significats de *choni* i *torrente* com a clixés en el procés de la construcció de les identitats nacionals.

Associació Cultural Valors

- Revista *Valors*. Publicació mensual de caràcter monogràfic. Núm. 100-110. <http://www.valors.org/valors-revista/>

Senderi, educació en valors

- Comunitat virtual especialitzada en educació en valors. Aplega les entitats, fundacions, associacions i entitats més representatives de l'àmbit educatiu a Catalunya. <http://www.senderi.org>

Centre d'Estudis Jordi Pujol

- *Revista VIA. Valors, Idees, Actituds*. Núm. 20, 21 i 22. <http://www.jordi-pujol.cat/ca/revistavia>

Fundació BBVA

Estudi *Values and Worldviews*, sobre percepcions, actituds i valors de 15.000 ciutadans de deu països de la Unió Europea.

<http://www.fbbva.es/TLFU/dat/Presentacionvaluesworldwidel.pdf>

Altres fonts d'informació internacionals**Unió Europea**

Baròmetre d'opinió pública: Eurobaròmetre:

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_arch_en.htm

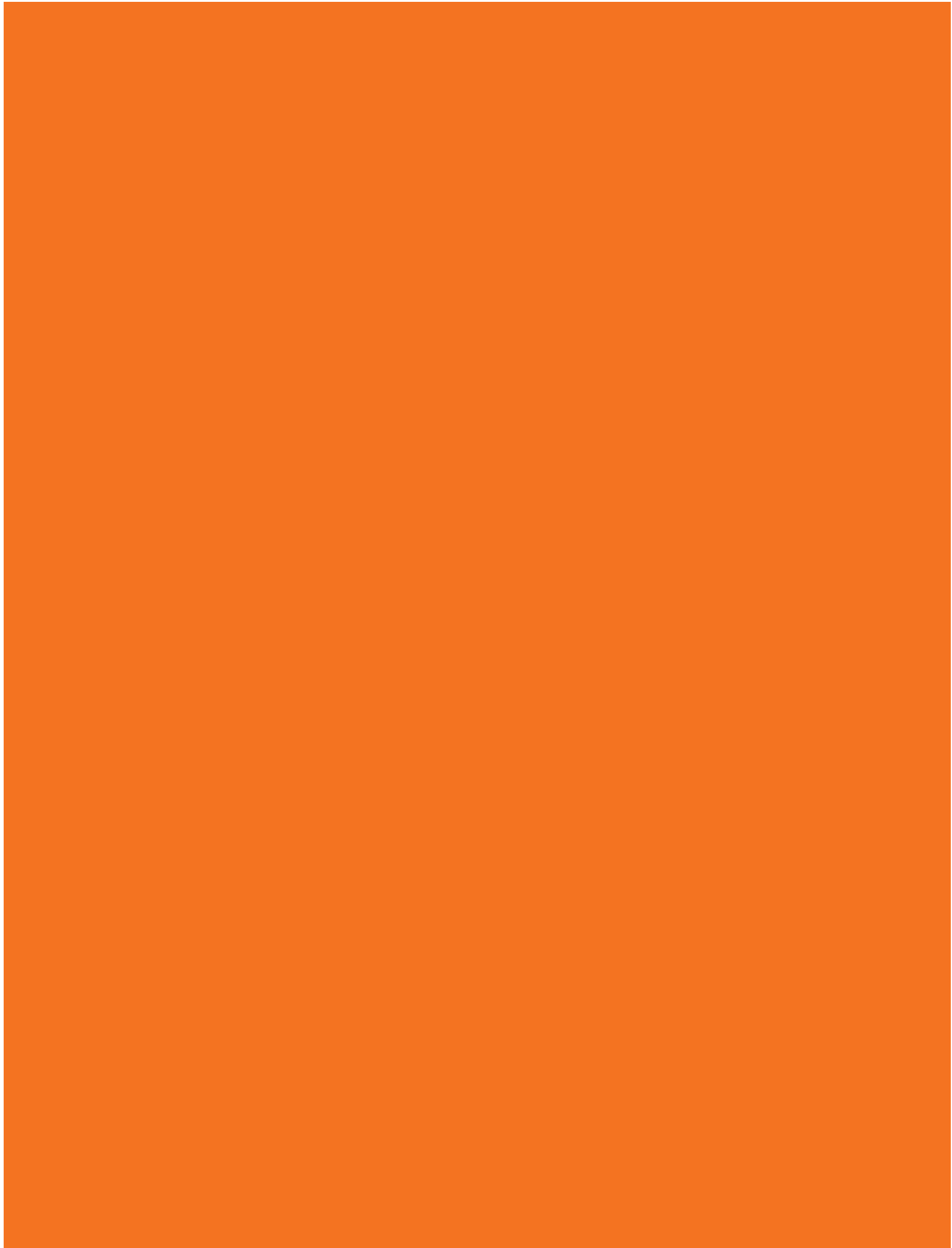
Estats Units

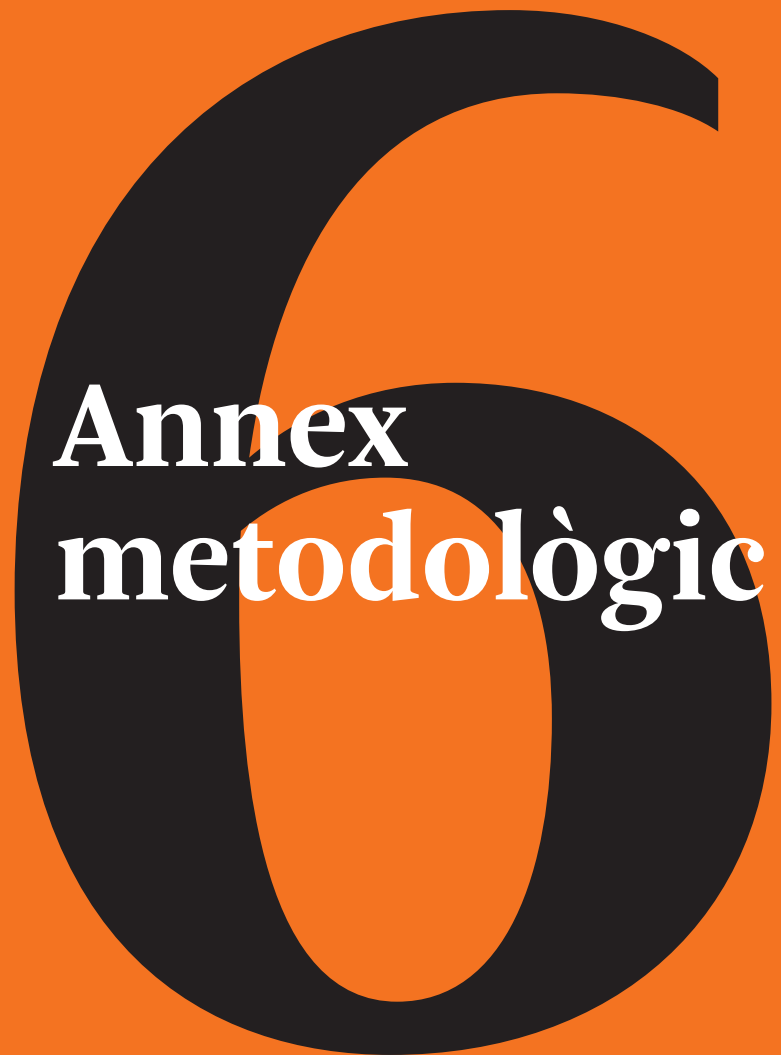
Global Trends 2030: Alternative Worlds. Estudi que publica anualment l'*Office of the Director of National Intelligence* del govern dels Estats Units, amb l'objectiu de contribuir a la reflexió sobre tendències de futur, previsibles o desitjades, en l'àmbit internacional en diversos camps. <http://globaltrends2030.files.wordpress.com/2012/11/global-trends-2030-november2012.pdf>

França

Revista *Futuribles. Analyse et prospective*. Dossiers especials: «Religions», març-abril de 2013, i «Les valeurs des européens», juliol-agost del 2013.

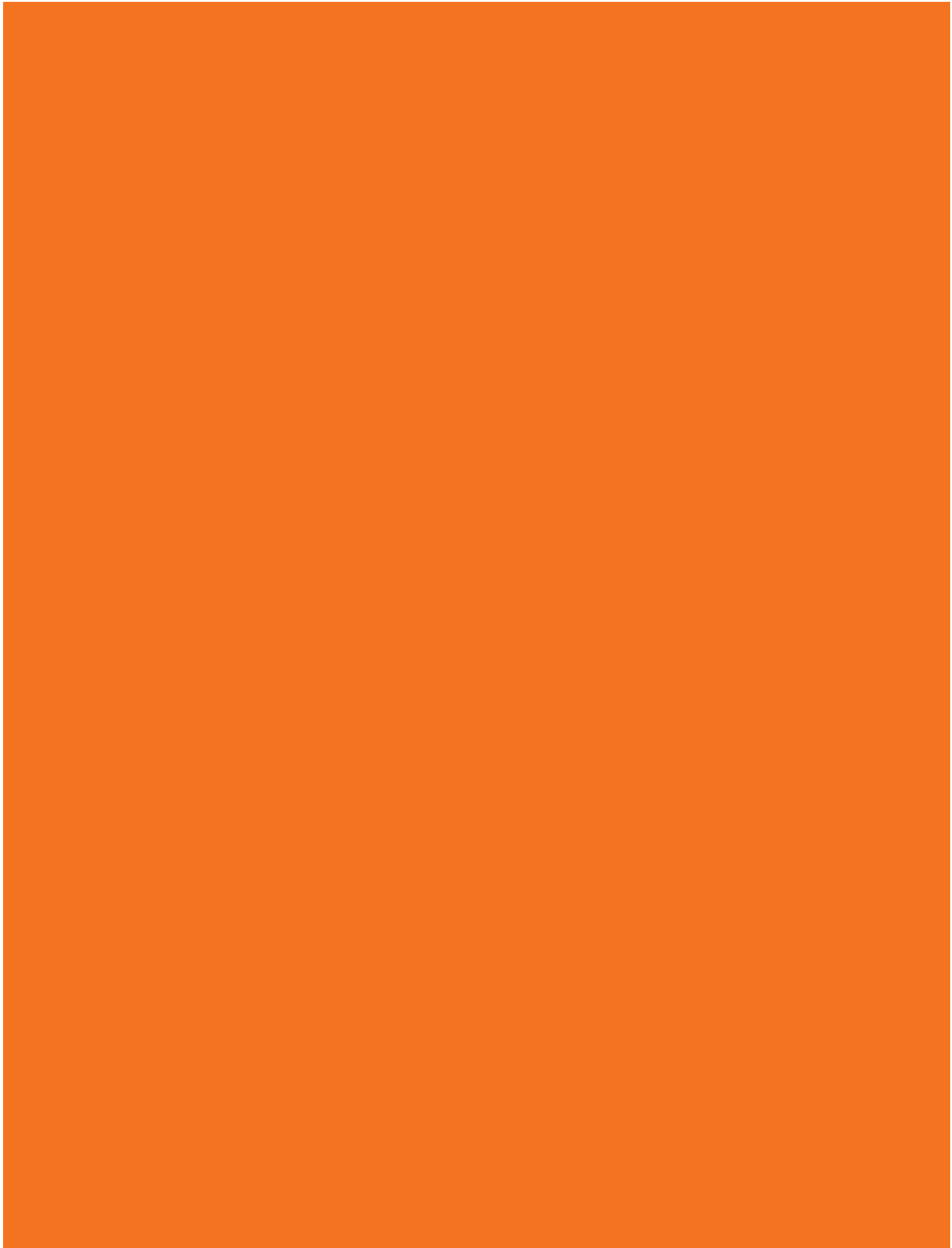
<https://www.futuribles.com>

A large, bold, black stylized letter 'G' that serves as a background for the text. The 'G' is thick and has a rounded, modern feel.

Annex metodològic

L'Anuari que presentem combina l'anàlisi quantitativa de dades (bloc A) amb la descripció i la diagnosi a partir de les mateixes dades mitjançant vuit apartats temàtics que posen de relleu les controvèrsies axiològiques que considerem clau en aquest 2013 (bloc B). Ambdues informacions, quantitatives i qualitatives, ens permeten oferir una síntesi final del que ha significat el 2013 des d'una perspectiva axiològica (vegeu l'apartat de les conclusions) i, finalment, elaborar un posicionament propi (vegeu l'editorial). A continuació desgranem la metodologia de treball per a l'elaboració dels blocs A i B.

Bloc A: anàlisi quantitativa

Per a l'anàlisi quantitativa s'ha tingut en compte la informació publicada a la premsa diària editada en català, és a dir, a *La Vanguardia*, *El Periódico*, *l'Ara* i *El Punt-Avui*, juntament amb la informació del diari *El País*, per ser aquest el diari en castellà de més difusió a Catalunya. Amb les 1.815 edicions diàries d'aquests mitjans (cinc diaris analitzats al llarg de l'any —hi ha tres edicions que abasten dos dies cadascuna: Dijous-Divendres Sant, Nadal-Sant Esteve i Sant Silvestre-Cap d'Any—) s'ha fet un comptatge de les informacions tal com es recull a la fitxa tècnica següent:

Univers

1.810 publicacions diàries de cinc capçaleres (362 publicacions per capçalera)

Informació de base per al càlcul estadístic

Notícies (tret dels articles d'opinió i les entrevistes) que abordin alguna temàtica rellevant des d'un punt de vista axiològic i que hagin ocupat, com a mínim, mitja pàgina de diari, i que per tant són considerades com a notícies «principals». S'inclouen les notícies que parlen directament o indirecta de valors, i també aquelles que són susceptibles de generar debats axiològics. Per al càlcul no s'han tingut en compte els suplementos setmanals o estacionals (com els suplementos dominicals, temàtics —sobre motor, cultura, etc.—, o relatius a l'estiu, per exemple) que inclouen els diferents diaris. Per tant, el recompte s'ha fet exclusivament sobre les pàgines de l'edició estàndard del diari.

Mecanisme de comptatge

Cada notícia «principal» de contingut axiològic sobre el mateix tema (amb independència de l'espai que ocupi en cada diari, i al marge de si surt reflectida en una o més informacions de la mateixa publicació) compta com una edició. El comptatge d'edició es fa, per tant, per dia i per diari. Així, una notícia principal de tema axiològic pot sumar, en un cas extrem en què aparegui cada dia d'un mes de 31 dies a totes les capçaleres estudiades, un total de 155 edicions.

Assignació d'etiquetes

Al conjunt de notícies principals d'un mateix tema axiològic se li assigna una mateixa etiqueta de definició temàtica (normalment referida al coneixement genèric del tema —per exemple, «Cas Nóos»). El procés inclou un procediment de depuració d'eventuals repeticions de la temàtica sota diferents denominacions.

Dades disponibles

Comptatge mensual i anual del nombre d'edicions, desglossat per temàtica axiològica, així com per capçalera dels diaris estudiats.

Construcció d'indicadors de ressò mediàtic per als clústers temàtics

A partir de les temàtiques axiològiques seleccionades es defineixen els clústers temàtics següents:

1. Corrupció política a Catalunya i Espanya
2. Procés sobiranista
3. Primaveres àrabs
4. Ciberspionatge
5. Crisi de l'Estat del Benestar
6. Emergència de la societat civil
7. Defensa del dret a l'habitatge
8. Lideratge(s)

Per a aquests clústers es construeix un *indicador de ressò mediàtic* consistent a sumar les dades (en edicions) de les etiquetes que tenen a veure amb cada clúster definit. Aquesta operació permet generar gràfics comparatius i evolutius dels diversos clústers.

Per exemple, les etiquetes «Cas Bárcenas» i «Cas Nóos» formen part, juntament amb vuit etiquetes més, del clúster *Corrupció política a Catalunya i Espanya*.

Bloc B: apartats temàtics

En aquesta part de l'*Anuari* desgranem les vuit temàtiques axiològiques considerades més rellevants en tant que notícia principal apareguda en premsa mitjançant una aproximació hermenèutica (interpretativa) i de conjunt als continguts que les han nodrides. En aquest cas, s'ha tingut en compte no tan sols el contingut de la notícia en si, sinó també les opinions qualificades que aquesta ha suscitat entre els articulistes de les pàgines d'opinió de les diferents capçaleres objecte d'estudi. Així doncs, aquests vuit apartats es fan ressò dels debats axiològics presents a la premsa escrita i que trobem sovint en els textos que anomenem *d'autor*: articles d'opinió, columnes, editorials... És a dir, si al bloc A s'han comptabilitzat les notícies, i el bloc ha adquirit una orientació netament estadística, complementàriament, en aquest bloc B es té en compte la prominència de les temàtiques (o conjunt de temàtiques) per al debat públic, i s'exposen els elements valoratius més rellevants que s'hi han detectat, per oferir un mapa del debat axiològic, amb els seus principals enfocaments i amb els valors que s'han vist implicats en cadascuna de les qüestions globals. Les temàtiques genèriques dels apartats del bloc B són, en certa manera, un termòmetre de la importància —no tan sols

quantitativa, sinó també qualitativa— que ha revestit cada qüestió en l'àmbit català de premsa escrita d'informació general.

La justificació dels temes escollits per ser elaborats en forma d'apartat sovint és estadística, és a dir, els apartats versen sobre les temàtiques amb més pes en nombre d'edicions, segons el comptatge i el tractament estadístic dut a terme (vegeu bloc A). En el cas dels apartats dedicats respectivament a la corrupció i al procés sobiranista de Catalunya, hi ha una correspondència directa amb l'estadística elaborada, ja que aquests són els dos temes que comptabilitzen un nombre d'edicions més alt. En els altres casos els apartats conjuguen diverses etiquetes en un únic apartat temàtic. Així, per exemple, les etiquetes «Guerra civil a Síria», «Conflicte d'Egipte» o «Protestes contra Erdogan a Turquia» (juntament amb altres de similars) alimenten un únic apartat en profunditat, el que dediquem a les anomenades *primaveres àrabs*. De vegades, la prevalença estadística es combina amb consideracions d'índole qualitativa, com en el cas de l'apartat dedicat als lideratges. La profusió amb què la premsa es va fer ressò de la llarga malaltia i la mort d'Hugo Chávez convergeix amb la rellevància històrica del traspàs de líders com Margaret Thatcher i Nelson Mandela, els quals—al marge de l'espai que ocupin com a notícia a les edicions dels diaris— queden engrandits per la importància de la seva empremta històrica, també en aspectes de valors. Finalment, algunes temàtiques més multidimensionals serveixen per nodrir més d'un apartat; així, les etiquetes «Iniciatives solidàries de la societat civil», «Procés sobiranista: via catalana», «Pobresa. Desigualtat social. Desfavorits» i «Retallades socials» alimenten els apartats dedicats a l'emergència de la societat civil, per una banda, i a la crisi de l'Estat del Benestar, per l'altra.